

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 809.155.0 (81.2Т) (Д-14)

ДАВЛАТОВ ИФТИХОР АСРОРОВИЧ

**ВИЖАГИҲОИ ЛУҒАВИЮ САРФИИ ИСТИЛОҲОТИ МАЪМУРИЮ
КОРГУЗОРӢ ДАР ЗАБОНИ ТОҶИКӢ**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филология аз рӯи ихтисоси

10.02.01 – Забони тоҷикӣ

Роҳбари илмӣ:

номзади илмҳои филологӣ, дотсент

Абдурахмонова М.А.

ДУШАНБЕ – 2025

МУНДАРИЧА

НОМГЀИ ИХТИСОРАҲО.....	3
МУҚАДДИМА.....	4-12
БОБИ I. МАВҚЕИ ИСТИЛОҲОТИ МАЪМУРИЮ КОРГУЗОРӢ ДАР	
НИЗОМИ ИСТИЛОҲИИ ЗАБОНИ ТОЧИКӢ.....	13-70
1.1. Марҳилаҳои асосии рушди истилоҳоти маъмурию коргузорӣ.....	13-27
1.2. Хусусиятҳои лингвистии истилоҳоти маъмурию коргузорӣ.....	27-57
1.2.1. Мутобиқати савтӣ.....	32-38
1.2.2. Хусусиятҳои луғавӣ.....	38-55
1.2.3. Хусусиятҳои грамматикӣ.....	55-57
1.3. Муродифшавии истилоҳоти маъмурию коргузорӣ.....	57-70
БОБИ II. ВИЖАГИҲОИ LUҒАВИЮ МАЪНОИИ ИСТИЛОҲОТИ	
МАЪМУРИЮ КОРГУЗОРӢ ДАР ЗАБОНИ ТОЧИКӢ.....	71-125
2.1. Ифодашавии истилоҳоти маъмурию коргузорӣ бо воситаҳои	
гуногуни забонӣ.....	71-83
2.2. Манбаъҳои пайдоиши истилоҳоти маъмурию коргузорӣ.....	83-90
2.3. Истилоҳоти кухнашуда.....	91-102
2.4. Истилоҳоти иқтибосӣ.....	102-125
БОБИ III. СОҲТОРИ МОРФОЛОГИИ ИСТИЛОҲОТИ МАЪМУРИЮ	
КОРГУЗОРӢ.....	126-159
3.1. Истилоҳоти сода.....	130-132
3.2. Истилоҳоти сохта.....	132-150
3.3. Истилоҳоти мураккаб.....	151-156
3.4. Истилоҳоти омехта.....	156-159
ХУЛОСА.....	160-163
ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ	
ТАҲҚИҚ.....	164
РӢҲАТИ АДАБИӢТ.....	165-183

НОМГҶӢИ ИТИСОРАӢО

АДТП – Асноди додрасии тафтишоти пешакӣ

ВМКБ – Вилояти мухтори кӯҳистони Бадахшон

ГЗАӢТ – Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик

ғ. – ғайра

ЗАӢТ – Забони адабии ҳозираи тоҷик

ҚҚТ – қонунгузони Ҷумҳурии Тоҷикистон

ҚҚҚТ – Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон

ЛЗАТ – Лексикаи забони адабии тоҷик

лот. – лотинӣ

МӢМӢ – Маҷмуи ҳуҷҷатҳои меъёриву ҳуқуқӣ

СМӢСӢД – Санадҳои меъёрию ҳуқуқии соҳаи хизмати давлатӣ

САӢШ – Сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ

СМӢҚТ – Санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон

СМӢ – Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ

СИС – Словарь иностранных слов

ФИӢ – Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқ

ФЗТ – Фарҳанги забони тоҷикӣ

ФЗЗТ – Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ

ФМИК – Фарҳанги мухтасари истилоҳоти коргузорӣ

фр. – фаронсавӣ

ӢҚТ – Ӣукумати Ӣумҳурии Тоҷикистон

ҚТ – Ӣумҳурии Тоҷикистон

ДМК – Дастури мухтасари коргузорӣ

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Аз давраи ҳамчун бахши мушаххаси илми забоншиносӣ шинохта шудани истилоҳшиносӣ таҳқиқотҳои фаровон ба анҷом расиданд, ки заминаи рушди ин соҳаро ба вучуд оварданд. Истилоҳшиносӣ, ки ба таври ҷудогона равияҳои касбиро мавриди таваҷҷуҳ қарор медиҳад, ба анвои истилоҳоти маъмурию коргузорӣ низ даҳлат дорад.

Истилоҳоти маъмурию коргузорӣ, ки аз матни нигоштаҳо бо услуби расмӣ-коргузорӣ бештар маншаъ мегирад, дар баробари ба вучуд омадани давлатҳо мавриди истифодаи васеъ қарор гирифтааст. Мушаххасан, чунин навъи истилоҳот, ки ба забонҳои форсӣ ва тоҷикӣ мутааллиқ буда, махсуси коргузорӣ аст, аз замони ба сари қудрат омадани хонадони Ҳахоманишиён (солҳои 550-330-и пеш аз мелод) истифода мегардид. Зарурияти номанигорӣ ва муҳим будани санъати дабириӣ, ки марбути коргузорист, ҳанӯз дар асри XII чунин таъкид гардида буд: «...устувории мулк ба дабир, бақои исми подшоҳ ба шоир, низоми умур ба мунаҷҷим ва сикати бадан ба табиб алоқаманд аст» [Низомии А., 2015, с. 13].

Бояд таваққур дод, ки чунин навъи истилоҳот бо вучуди таърихи қуҳан доштан, то кунун гунаи мушаххасу қолабӣ дар ҳамаи анвоъ надоранд. Бинобар ин, омӯхтану баррасӣ намудани истилоҳоти маъмурию коргузорӣ ва дараҷаи корбурди он муҳим мебошад.

Истилоҳоти коргузорӣ маҳз масоили марбут ба мактубу номаҳоро фарогир буда, номи ҳуҷҷатҳо, калимаҳои қолабии дохили он ва асбобу ашъи истифодашаванда дар ин самт ҳамчун истилоҳоти бахши мавриди назар шинохта мешаванд.

Номи муассисаҳо ва унвонҳои мутааллиқи ашхос бошад, ба сифати истилоҳоти маъмурӣ шинохта шудаанд. Бо ҳамин асос, истилоҳоти маъмурию коргузориро яке аз муҳимтарин мавзӯҳои мавриди таваҷҷуҳ ҳисобидан ҷоиз аст, чунки дар ташаккули давлатдорӣ ва ба роҳ мондани низоми он — ҳуҷҷатнигорӣ нақш дорад. Ин навъи истилоҳот ба тамоми фаъолияти одамон

низ таъсиргузор буда, бо вучуди таҳқиқотҳои чудагона, ба таври мушаххас таҳлилу таҳқиқ нашудааст. Мушаххас намудани дараҷаи истифода, таърихи баромад, маъноӣ луғавӣ, хусусиятҳои грамматикӣ ва сохтори морфологии ин гурӯҳи истилоҳот барои шинохти пурраи он мусоидат менамояд.

Дар замони муосир новобаста аз баромади иҷтимоӣ инсоният ба ҳуҷҷат иртибот дорад. Далели равшани ин истифода аз шаҳодатномаи таваллуд то навъҳои мухталифи ҳуҷҷатҳои таҳсилӣ, шиноснома, шаҳодатномаи ақди никоҳ ва дигар намуди ҳуҷҷатҳои ҳаёти шахсӣ дар фаъолияти инсон мебошад.

Истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар тамоми соҳаи фаъолияти шахрвандон ва ҳамзамон дар муносиботи давлатӣ, матни санадҳо фаровон истифода мегардад. Аз ин лиҳоз, бояд аз гунаҳои беҳтарини калимаҳо барои корбурд ҳамчун истилоҳ интихоб гарданд.

Синонимшавии истилоҳот, доираи фароҳи истифодаи калимаҳои иқтибосӣ, набудани стандарти ягонаву қолабӣ, дур аз ҳамоҳангӣ мондани асноди муассисаҳои мухталиф аз зумраи мушкilotи истилоҳоти коргузорӣ мебошад. Аз ин рӯ, омӯзишу таҳқиқи масъалаҳои марбут ба истилоҳот, хоса истилоҳоти маъмурии коргузорӣ, мубрам ва ҳеле зарур мебошад.

Дараҷаи таҳқиқи мавзӯ. Истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар забони тоҷикӣ собиқаи тӯлонӣ дошта, марҳилаҳои асосии ташаккули он ба шаклгирии сохти давлатдорӣ ва равобити байнидавлатӣ иртибот дорад. Асноди марбути коргузорӣ, ки дар натиҷаи ҳафрии қалъаи Муғ дарёфт гардидаанд, шояди решаҳои таърихӣ доштани номанигорӣ мардуми ориёитабор аст. Махсусан, дар замони салтанати хонадони Сомониён ин шояи услуби забони тоҷикӣ ҳеле рушд карда буд. Баъди аз байн рафтани давлати Сомониён ҳам, ҳарчанд бегонагон дар сари қудрат буданд, забони расмии давлатдорӣ тоҷикӣ буду тамоми муросилоти хатӣ ва ҳуҷҷату санадҳои маъмурӣ бо забони тоҷикӣ тартиб дода мешуданд. Ҳатто осор ва услуби хоси номанигорӣ ба вучуд омад.

Бо вучуди собиқаи зиёд доштан ва мавриди таваҷҷуҳ қарор гирифтани ин навъи истилоҳот дар асрҳои IX ва X марҳилаи асосии тақомули он дар асри XX ба таври комил шуруъ гардид. Махсусан, таълифоти Д. С. Лотте дар мавриди

истилоҳоти бахшҳои мухталиф аз нахустин таҳқиқотҳои мушаххас дар самти истилоҳшиносӣ пазируфта шудааст. Перомуни истилоҳшиносӣ ва меъёрҳои қабули истифодаи он донишмандони ватанӣ хориҷӣ таҳқиқотҳои судмандро дар шакли асару мақолаҳои илмӣ анҷом додаанд.

Дар ин самт забоншиносони тоҷик А. Бухоризода [1961], Н. Шаропов [1970], Я. Калонтаров [1971], С. Қодирӣ [1974], М. Шакурӣ [1994], Д. Саймиддинов [1995], С. Сулаймонов [1997], М. Ҳ. Султон [1999], Т. Ш. Тӯрахасанов [2002], М. Қосимова [2007], Т. Қ. Чӯраев [2009], С. Назарзода [2014], Ш. Ҳайтова [2014], П. Нуров [2014], А. Байзоев [2016] ва дигарон таълифот ба анҷом расонидаанд.

Дар таҳқиқи масъалаи истилоҳшиносӣ забоншиносони хориҷӣ А. А. Реформатский [1961], Д. С. Лотте [1969], А. С. Герд [1971], В. В. Виноградов [1977], В. П. Даниленко [1977], Н. П. Кириленко [1985], Б. Н. Головин [1987], В. М. Лейчик [1989], Т. Р. Кияк [1989], М. Н. Володина [1996], А. В. Суперанская [2009], А. А. Григорян [2016] ва дигарон саҳми назаррас доранд.

Забоншинос С. Назарзода осори дар заминаи номанигорӣ пайдошударо ба се гурӯҳ: а) осори мансуби номанигорӣ, ки фарогири луғату истилоҳоти идорӣ мебошанд; б) номаҳои маъруфи девони салтанат, ки дар китобҳо гирдоварӣ шудаанд; в) матни фармонҳои подшоҳон, аҳдномаҳо, санадҳои ҳуқуқӣ, шарҳи ташкилотҳои идории замонҳои мухталиф, ки дар асарҳои таърихӣ адабӣ дарҷ гардидааст, ҷудо менамояд [Назарзода С., 2014, с. 83].

Перомуни масоили истилоҳот дар оғози садаи ХХ донишмандони забоншинос андешаҳои худро ибраз намуда бошанд ҳам, барои бартарафнамоии мушкilotи ҷойдошта кифоя набуд. Ҳанӯз дар даҳсолаи аввали асри ХХ баррасии мушкilotи истилоҳот ба вучуд омада буд, ки равшанфикрон ба монанди С. Айнӣ, Н. Бектош ва Р. Ҳ. Баҳорӣ дар ин самт ақидаҳои худро дар шакли мақолаҳои илмӣ ба таъби расониданд.

Аз таҳқиқҳои анҷомшуда бармеояд, ки солҳои 1980-1990-ум якбора таваҷҷуҳи забоншиносон ба масоили истилоҳот зиёд гардид. Бо вучуди изҳори ақидаҳои мухталифе, ки дар ин давра роҷеъ ба истилоҳу истилоҳшиносӣ ва

истилохофарӣ баён гардидаанд, он ҳама як навъ хусусияти парокандагӣ дошта, ё дар саҳифаҳои матбуот дарҷ гардидаанд, ё ҳамчун фаслҳои ҷудогонаи асарҳои алоҳидаи илмӣ ва илмию таълимӣ оварда шудаанд. Таҳқиқоти муфасссали мушкилоти истилоҳ ва истилоҳсозӣ дар забони тоҷикӣ, асосан, дар охирҳои солҳои 90-уми қарни XX ва оғози солҳои 2000-уми асри XXI анҷом дода шудаанд. Таҳқиқоти забоншиносон Д. Саймиддинов [1995], С. Сулаймонов [1997], М. Ҳ. Султон [1999], П. Нуров [2006], Т. Қ. Ҷӯраев [2010], С. Назарзода [2014], Ш. Ҳайтова [2014], А. Байзоев [2016] Қ. Ш. Тӯраҳасанов [2022] дар ҳамин айём ба миён омадаанд.

Бо вучуди ин, дар мавриди хусусиятҳои забонии истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар забоншиносии тоҷик то ҳол таҳқиқоти мушаххасе ба анҷом нарасидааст.

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Мавзуи таҳқиқотии мазкур бо барномаҳои таълимию илмӣ самтҳои филологӣ ва «Барномаи рушди забони давлатӣ барои солҳои 2020-2030» робитаи зич дошта, дар асоси нақшаи илмӣ-таҳқиқотии кафедраи забоншиносӣ барои солҳои 2020-2025 иҷро шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚ

Мақсади таҳқиқ. Мақсади таҳқиқи мазкур баррасии хусусиятҳои лексикӣ семантикӣ ва морфологӣ истилоҳоти маъмурию коргузорӣ аст, зеро истилоҳоти маъмурию коргузорӣ як қабати муҳимму фаъоли лексикаи забони адабии муосири тоҷикиро ташкил медиҳанд ва корбурди фаровон доранд. Як қисми ин гуна вожаҳо таърихи тулонӣ дошта, қисми дигар ба тозагӣ вориди забони тоҷикӣ шудаанд. Ин қабати таркиби лексикӣ забони тоҷикӣ ҳамеша дар инкишофу тараққӣ мебошад, зеро ба ҳаёти рӯзмарраи ҷомеа пайваست аст.

Вазифаҳои таҳқиқ. Ҷиҳати баррасии ҳадафҳои муҳимтарини таҳқиқ ҳалли масъалаҳои зерин ҳамчун вазифаҳои асосии таҳқиқ дар назар дошта шудааст:

- таҳқиқи масъалаҳои назарии истилоҳ ва истилоҳсозиву истилоҳгузинӣ;
- муқаррар намудани таърихи ташаккули истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар забони тоҷикӣ;
- таҳлили семантикии истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар заминаи маводи фарҳангҳои тафсирию дузабона, матни санадҳо, адабиёти бадеиву илмӣ ва матбуоти даврии тоҷикӣ;
- таъйин намудани сохтор ва шаклҳои грамматикӣ истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар забони тоҷикӣ;
- нишон додани самтҳои асосии ташаккулу тақомули истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар забони тоҷикӣ;
- таҳқиқи хусусиятҳои савтӣ, луғавӣ ва сохтории истилоҳоти маъмурию коргузорӣ.

Объекти таҳқиқ. Объекти кори диссертатсиониро истилоҳоти маъмурию коргузории забони адабии тоҷикӣ ташкил медиҳад.

Предмети таҳқиқ. Мавзӯи таҳқиқи мазкурро баррасии ҷанбаҳои назариявӣ, луғавӣ ва сохтории истилоҳоти маъмурию коргузорӣ, ба монанди номи санаду унвонҳо, идораҳо дар забони тоҷикӣ ташкил медиҳанд.

Асосҳои назарии таҳқиқро осори илмӣ назариявии олимони забоншинос, ки доир ба истилоҳот таълиф шудаанд, ташкил медиҳад. Зимни баррасӣ ва таҳқиқи масъалаҳои дар диссертатсия ба нуқтаи назари забоншиносони маъруфи рус Д. С. Лотте [76; 77; 78], В. П. Даниленко [39; 40], В. А. Лившиц [74], Л. С. Пейсиков [111], Н. М. Локтионова [75], Н. П. Кириленко [58], А. Д. Хаютин [147], А.А. Григорян [36], ҳамчунин, ба таҳқиқоти забоншиносони тоҷик Д. Саймиддинов [128; 130], М. Н. Қосимова [69; 70; 71], С. Назарзода [95; 96; 98], С. Сулаймонов [135], М. Ҳ. Султон [87; 88], Т. Қ. Ҷӯраев [158], П. Нуров [105; 106], А. Байзоев [11], Ш. Қ. Тӯраҳасанов [140; 141] ва як қатор олимони дигар таъямуд, таҳаввулу инкишоф ва баъзе хусусиятҳои луғавию морфологӣ истилоҳоти маъмурию коргузориро таҳлилу баррасӣ намудем.

Асосҳои методологии таҳқиқ. Дар така ба таҳқиқоти илмии забоншиносии муосир дар диссертатсия аз методҳои маъмули таҳқиқи илми забоншиносӣ – методҳои таҳлили луғавию маъноӣ ва муқоисавӣ истифода гардидааст. Методи луғавию маъноӣ имкон медиҳад, ки мавқеи калима муқаррар ва тобишҳои нозуки маъноии он ошкор карда шавад. Тавассути методи муқоисавӣ ҷиҳатҳои фардии истифодаи вожаҳоро омӯхтан имконпазир мегардад.

Сарчашмаҳои таҳқиқ. Таҳқиқи мазкур давраи муайяни таърихи фаро нагирифта, балки дар он ба таври умумӣ истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар забони тоҷикӣ таҳлил мешавад. Маводе, ки дар он баррасӣ мешавад аз фарҳангҳои тафсири, луғатҳои тафсирию дузабонаи муосир, адабиёти бадеӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, матни кодексҳо ва матбуоти даврӣ гирд оварда шудааст. Асоси чунин интиҳоб дар он ҷиҳат аст, ки вожаву истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар забони тоҷикӣ собиқаи зиёди таърихӣ дорад ва дар ҳар як марҳилаи тараққиёти забон таҳаввулу инкишоф ёфта, таркиби луғавии забонро ғанӣ мегардонад. Инчунин, ҳангоми таҳлили вожаву истилоҳот аз «Фарҳанги забони тоҷикӣ» [1969], «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ» [2010], «Луғати русӣ-тоҷикӣ» [1985], «Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқ» [2009], «Ғиёс-ул-луғот» [1987], «Бурҳони қотеъ» [1993], «Фарҳанги мухтасари истилоҳоти коргузорӣ» [1993] ва «Луғати калима ва истилоҳоти нав» [2003] васеъ истифода шуд.

Навгониҳои илмии таҳқиқ. Вожаву истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар ҳаёти рӯзмарраи инсон нақши калон доранд. Дар тури фаъолияти ҳаётии худ инсон бо бисёр ҳуҷҷатҳои расмӣ, аз қабилӣ ариза, баёнот, шартнома, дархост, пешниҳод, маълумотномаҳои мухталиф ва ғайра сари кор мегирад. Ҳамаи ин ҳуҷҷатҳо мувофиқи меъёрҳои услуби коргузориҳои расмӣ ё идорӣ омода карда мешаванд. Услуби коргузориҳои расмӣ дар байни услубҳои забон ягона услубе мебошад, ки ба ҳамаи табақаҳои ҷомеа баробар хизмат мерасонад. Ба ин нисбат, таҳлилу баррасии хусусиятҳои луғавию маъноӣ ва морфологӣ истилоҳоти маъмурию коргузорӣ аз аҳаммият холи нахоҳад буд. Таҳқиқи

мазкур нахустин кори илмиест, ки ба омӯзиш ва баррасии нисбатан мукаммали хусусиятҳои луғавию семантикӣ ва морфологии вожаву истилоҳоти маъмурию коргузорӣ бахшида шудааст. Он кӯшиши аввалинест, барои таҳлилу баррасӣ ва маънидод кардани унсурҳои луғавие, ки дар коргузорӣ истифода мегарданд.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Муайян карда шудааст, ки истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дорои хусусиятҳои махсуси забонӣ буда, ҷиҳати ба назар гирифтани маънои аслӣ ва мавқеи истифодаи истилоҳ хусусиятҳои луғавӣ асос мебошад ва ҳангоми иқтибос мутобиқати савтиашон муҳим аст.

2. Истилоҳоти маъмурию коргузорӣ қабати махсуси таркиби луғавии забони тоҷикиро ташкил медиҳад.

3. Муайян карда шуд, ки ҷанбаҳои таърихӣ ташаккули истилоҳоти маъмурию коргузорию дар забони тоҷикӣ осори ниёгон, катибаҳои нахустин, осори аз даврони сулолаҳои Ҳахоманишиён, Сосониён, Тоҳириён ва Сомониён боқимондари фаро мегиранд.

4. Замони Истиқлол марҳилаи нав дар ташаккули истилоҳоти маъмурию коргузорӣ маҳсуб меёбад.

5. Муайян карда шуд, ки истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дорои хусусиятҳои махсуси семантикии худ мебошад.

6. Собит карда шуд, ки муродифшавии истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар забони тоҷикӣ ба раванди рушди истилоҳоти маъмурию коргузорӣ таъсири манфӣ мерасонад.

7. Муайян карда шуд, ки тавассути роҳҳои калимасозӣ сохта шудани истилоҳот барои рушди истилоҳоти маъмурию коргузорӣ замина мегузорад.

Аҳаммияти назарӣ ва амалии таҳқиқ. Аҳаммияти назариявии таҳқиқи мазкур дар он аст, ки натиҷаҳои он ҳамчун замина барои таҳқиқу омӯзиши амиқтари истилоҳоти забони адабии тоҷикӣ хизмат карда метавонанд. Дар рисолаи илмӣ истилоҳоти маъмурию коргузорӣ аз ҷиҳати маъно ва сохти морфологӣ таҳлилу баррасӣ шудаанд, ки барои шинохти мушаххаси ин гурӯҳи истилоҳот мусоидат менамояд.

Тавсияҳои амалии таҳқиқро метавон ҳангоми таълифи китобҳои дарсӣ ва дастурҳои фанҳои мухталифи забони адабии муосири тоҷикӣ барои факултети филология ва рӯзноманигории муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ; ташкили курсҳо ва семинарҳои махсус, корҳои амалӣ ва лабораторӣ аз фанҳои истилоҳшиносӣ, услубшиносӣ, лексикология, лексикография; таълифи корҳои дипломӣ аз фанҳои истилоҳшиносӣ, услубшиносӣ, лексикология; омодагии курсҳои амалӣ барои коргузори идораву муассисаҳо ва ташкилоту корхонаҳо истифода бурд. Умуман, маводи диссертатсия метавонад ба донишҷӯёни ихтисосҳои ҳуҷҷатнигорӣ муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, коргузори идораву муассисаҳо ва ташкилоту корхонаҳо ёрии бевоситаи амалӣ расонад.

Мутобикати мавзӯи диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯи диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ 10.02.01 – Забони тоҷикӣ мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқ. Дар диссертатсия бори аввал истилоҳоти маъмурию коргузорӣ аз лиҳози семантикӣ ва сохтори морфологӣ баррасӣ шудаанд. Ҳамчунин вобаста ба истилоҳоти маъмурию коргузорӣ маводи мукамал ғирдоварӣ ва ғуруҳбандӣ шудаанд. Ҳамзамон, навиштани мақолаҳои марбут ба мавзӯ ва суханрониҳо дар конференсияҳои ҷумҳуриявӣ байналмилалӣ вобаста ба мавзӯи диссертатсия фаъолияти амалии муҳаққиқ мебошад.

Тасвиби амалии таҳқиқ. Натиҷаву хулосаҳои таҳқиқ дар маърузаҳои диссертант дар конференсияҳои байналмилалӣ «Масъалаҳои вожагузинӣ ва истилоҳоти забони тоҷикӣ» (Кумитаи забон ва истилоҳоти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, 27.07.2015), «Густариши равобити адабию фарҳангии Тоҷикистон ва Ёзбекистон» (Донишқадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода, Душанбе, 30.11.2021-01.12.2021), ««Шоҳнома»-и Абулқосим Фирдавсӣ ва ҳувияти миллӣ» (Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода, Душанбе, 27-28.11.2024), «Аҳаммияти омӯзиши забонҳои романӣ-германӣ дар раванди ҷаҳонишавӣ ва вазъи омӯзиши онҳо дар Тоҷикистон» (Донишгоҳи

байналмилалии забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода, Душанбе, 21.02.2025), конференсияи ҷумҳуриявии «Забони тоҷикӣ дар арсаи паёмадҳои нав» (Донишгоҳи байналмилалии забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода, Душанбе, 05.10.2024) ва конференсияҳои илмӣ-амалии «Таҳқиқи масъалаҳои муҳимми илмҳои гуманитарӣ, ҷомеашиносӣ ва дақиқ дар шароити бисёрфарҳангии таҳсилот» (Донишгоҳи байналмилалии забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода, Душанбе, 11.04.2022), «Самтҳои афзалиятноки пажӯҳиши гуманитарӣ ва фанҳои дақиқ дар шароити ҷаҳонишавӣ» (Донишгоҳи байналмилалии забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода, Душанбе, 22.04.2024), ҳамчунин, дар шакли мақолаҳои илмӣ дар маҷмуаҳо ва маҷаллаҳои илмӣ нашр гардидаанд.

Диссертатсия дар кафедраи забони адабии муосири тоҷикӣ Донишгоҳи миллии Тоҷикистон аз 08.05.2025, суратмаҷлиси №11 муҳокима ва ба ҷимоя пешниҳод шудааст.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Доир ба мавзӯи диссертатсия 13 мақолаи илмӣ, аз ҷумла, 6 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъъ расидааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, хулоса ва рӯйхати адабиёт иборат буда, 183 саҳифаи ҷопи компютериरो дар бар мегирад.

БОБИ I

МАВҚЕИ ИСТИЛОҲОТИ МАЪМУРИЮ КОРГУЗОРӢ ДАР НИЗОМИ ИСТИЛОҲИИ ЗАБОНИ ТОҶИКӢ

1.1. Марҳилаҳои асосии рушди истилоҳоти маъмурию коргузорӣ

Забони тоҷикӣ дорои таърихи куҳан буда, таркиби луғавии бой дорад ва яке аз қабатҳои муҳими таркиби луғавии онро лексикаи маъмурию коргузорӣ ташкил медиҳад. Ҳуҷҷатгузорӣ ва дафтардории мардуми мо таърихи қадима дошта, мутааллиқи услуби расмӣ – коргузорӣ аст.

Коргузорӣ ва ҳуҷҷатнигорӣ низоми давлатдориро такмил намуда, боиси рушди он мегардад. Ин аст, ки услуби расмӣ-коргузорӣ дар тамоми муассисаҳои давлатӣ мавқеи асосӣ дошта, пайваста таркиби луғавиаш ташаккул меёбад.

Коргузорӣ чун як шоҳи илм ба фаъолияти дастгоҳи идории корхонаву муассиса нигаронида шудааст. Коргузорӣ ин соҳаи махсуси фаъолияти маъмурият ва дастгоҳи муассисаю корхонаҳо мебошад, ки бо ҳуҷҷат кор мекунад. Яъне, тамоми фаъолияти одамон дар муассисаю корхонаҳо ба шӯбаи коргузорӣ алоқаманд аст.

Истилоҳоти маъмурию коргузорӣ як қисми муҳими таркиби луғавии забонро ташкил медиҳад. Ҳуҷҷатҳо дар давраҳои гузашта, он гуна ки дар асарҳои илмӣ, таърихӣ ва бадеӣ зикр шудааст, дар дарбори шоҳон, девонҳо, ташкилотҳои давлатӣ, аз тарафи надимон ва котибон иншо гардида, аз ҷониби вазир, қозӣ ва дигар мутасаддиён бо муҳр тасдиқ карда мешуданд.

Татбиқи сабки идориро ба се соҳа мансуб медонанд: «а) қонунгузорӣ; б) коргузории идорӣ; в) муносибати дипломатӣ» [Қамолиддинов Б. ва диг. 1995, с. 46]. Дар асоси як услуб таҳия гардидани матнҳои соҳаҳои мавриди назар, боиси ба вуҷуд омадани шаклҳои мутафавит дар дохили услуби идорӣ

мегардад. Таносубан тафовути таркиби услуби идорӣ аз сабки илмӣ бештар ва назаррастар аст

Услуби идорӣ низ монанди шохаҳои дигари услубӣ дорои хусусиятҳои хоси забонии худ аст, ки муҳимтаринашон мо инҳоянд:

1. Тарзи ифодаи содаву муъҷаз, ҳаддалимкон сарфа намудани воситаҳои забонӣ.

2. Истифодаи воситаҳои сершумори якшаклу ҳамранги қолабӣ.

3. Дар қолаби матнҳои тайёр истифода гардидан.

4. Ҳар се шохаи услуби расмӣ коргузорӣ дорои истилоҳоти хоси худ аст, ки дар навиштаҳои марбути онҳо саҳт риоя мешаванд.

5. Матни қарору қонунҳо дар шакли ҷумлаҳои мураккаб бо таркибҳои якранг ифода меёбад.

6. Ифодаи равшани маънӣ, ҳифзи алоқаи байни ҷумлаҳои мураккаб, сершумории масъалаҳои мавриди муҳокима тавассути пешояндҳои номӣ ва ғ. [Қамолиддинов Б. ва диг. 1995, с. 47].

Истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар забони тоҷикӣ аз замони ташкилёбии давлатҳои мутамарказии тоҷикон – Ҳахоманишиён, Сосониён, Тоҳириён ва Сомониён сар карда, рӯ ба инкишоф ниҳод. Истилоҳоти идорӣ ҳанӯз дар замони салтанати Сосониён паҳлуҳои мухталифи давлатдориро дар бар мегирифт. Катибаҳои шӯҳрони ин хонадон манбаи асосии то замони мо расида маҳсуб меёбанд. Ҳарчанд ин катибаҳо истилоҳоти идории он даврро пурра фаро намегиранд, аз қадимӣ будани истилоҳоти маъмурию коргузорӣ ба шаҳодат медиҳанд. Дар сарчашмаҳо истилоҳоти маъмурию коргузорӣ ба чунин гурӯҳҳо ҷудо шудаанд: унвон ва рутбаҳои мақомоти давлатӣ, аз қабилӣ *мубадон, пешаварон, шох, шаҳриёр*, унвон ва рутбаҳои дарборӣ, аз қабилӣ *шоханшох, кай, шаҳрдор, нахуствазир, фармонраво, шохзодагон, сарвар, мушовир, дастур, дабири хазона, дабири умури хайрия, мудирӣ умури иқтисод, ҳисобдор* ва монанди инҳо. «Яке аз манобеи муҳим дар мавриди иддае аз унвонҳо ва рутбаҳои мақомоти давлатии замони Сосониён катибаҳо

ва навиштаҳои рӯйи сиккаҳо ва муҳрҳои ин давра махсуб мегардад» [Саймиддинов Д., 1995, с. 6].

Воқеан, решаҳои таърихии санаднигорӣ хеле амиқ аст. Иншои онҳо, махсусан, дар байни мардуми деринафарҳанги мо дар гузаштаҳои дур расм гардида буд. То қарни VIII-и мелодӣ санадҳо дар Хуросону Мовароуннаҳр ва фаротар аз он ба забонҳои гуногуни эронӣ иншо мегардидаанд, ки мо то кунун онҳоро «забонҳои форсии миёна» меномем.

Дар садаҳои IX-X дар аҳди Сомониён санадхоро ба забони форсии дарӣ менигоштанд. Дар давраи мазкур баробари пешрафти дигар бахшҳои забони тоҷикӣ бахши истилоҳот низ хуб рушд намуд, яъне истилоҳоте рӯйи қор омаданд, ки аслан аз забони ноби тоҷикианд ё иқтибос ҳам бошанд ба савтиёти забони тоҷикӣ комилан бетафовутанд. Дар осори илмиву адабии ин давра истилоҳоти зиёди маъмурию коргузорию мушоҳида қардан мумкин аст. Баъди заволи давлати Сомониён поёни қарни X то оғози садаи XX, ҳарчанд дар сари қудрат туркон буданд, забони давлатии кишвар форсӣ буд ва равшан аст, ки санадҳо ба ин забон навишта мешуданд.

Онҳо тамоми қорҳои давлатӣ ва идорию ба лафзи форсӣ анҷом медоданд. Азбаски аҳоли аксаран тоҷикон буданд, забони давлатӣ ва забони санадҳо забони форсӣ буд. Қормандони идораҳо дар тайи садсолаҳо ин забонро ба унвони забони иншои санадҳо такмил дода, матни онро комил намуданд.

Забоншинос Д. Саймиддинов дар китоби «Истилоҳоти идории замони Сосониён» (1995) аз таърихи қадимӣ доштани истилоҳоти идорӣ-коргузорӣ ёдовар шудааст. Асари дигари Д. Саймиддинов «Вожашиносии забони форсии миёна», сарчашмаи пурбаҳоест дар шинохти истилоҳот ва ташаккули он дар масири таърих. Асари мазкур аз шаш бахш иборат буда, бахши панҷуми он ба истилоҳот бахшида шудааст. Муаллиф ташаккули истилоҳоти забони форсии миёнаро дар замони Сосониён ба якҷанд омил рабт медиҳад, ки ба онҳо тавсеаи сохтори ташкилотӣ ва идории давлати Сосониён дар тайи чандин қарн; мақоми дини зардуштӣ ба ҳайси дини давлатӣ; тарҷумаи матни

Авесто ба паҳлавӣ, вожашиносии забони форсии миёна ва тарҷумаи осори забони форсии миёна шомил мешавад [Саймиддинов Д., 2001, с. 173].

Дар яке аз зербобҳои асари мазкур истилоҳоти идорӣ, низомии ҳуқуқӣ, унвонҳо ва рутбаҳои мақомоти давлатӣ, маъмурини ташрифот, низомӣ ва мақомоти додрасӣ таҳлилу баррасӣ гардидааст. Маълум мегардад, ки дар ин давра истилоҳоти идорӣ ривоч ёфта, баъзеи онҳо то имрӯз чун истилоҳи соҳавӣ ба кор бурда мешаванд. Масалан, истилоҳҳои сарвазир, нахуствазир, боҷситон, оморгар – ҳисобдор, марзбон – посдори марз, додгоҳ ва амсоли инҳо давраи дурударози таърихи аз сар гузаронидаанд. Баъзе аз ин истилоҳоти коргузорӣ ба таҳаввули маъноӣ, савтӣ ва сохторӣ дучор шудаанд. Яке аз сарчашмаҳои муҳимми ташаккулёбии истилоҳоти маъмурию коргузорӣ ин истилоҳоти забонҳои форсии миёна ва нав мебошад. Ҳарчанд истилоҳоти забони форсии бостон ба пуррагӣ то замони мо нарасидаанд, аммо аз он катибаву дастхат ва асарҳои то кунун маҳфузмонда мушаххас мегардад, ки истилоҳоти идорӣ таърихи куҳан доранд. Воқеан, чунин омилҳо дар ташаккули минбаъдаи истилоҳоти забонҳои тоҷикӣ низ нақш бозидаанд.

Санади муътамади дигар, ки таърихи қадими ташаккули номанигории мардуми тоҷикро тасдиқ менамояд, ҳуҷҷатҳои қалъаи Муғ мебошад. Маҷмуан, шумораи ин аснод беш аз 80 адад зикр гардидааст, ки 74-тояш суғдӣ будааст [Ғафуров, Б., 2020, с. 298].

Профессор М. Н. Қосимова китоберо бо номи «Мухтасар оид ба истилоҳоти забоншиносии пешини тоҷик» таълиф намудааст, ки дар он истилоҳоти зиёди осори адибони классик шарҳ ёфтааст. Инчунин, асари дигари муҳаққиқ бо унвони «Истилоҳоти қадимаи тоҷикӣ» фарогири истилоҳоти соҳаҳои забоншиносӣ, адабиётшиносӣ, мусиқӣ, идорӣ, давлатдорӣ, тиббӣ, динӣ ва ғ. мебошад. Дар асар истилоҳоти соҳаҳои зикршуда шарҳу тафсир ёфтаанд. Муаллиф дар хотимаи асари мазкур доир ба истилоҳоте, ки хоси ду соҳаанд чунин фикру ақида баён намудааст: «Бояд гуфт, ки як гурӯҳ калимаҳое ҳастанд, ки ҳамчун истилоҳ мансуби чанде аз соҳаҳои мухталиф мебошанд. Масалан, калимаҳои коғаз, қалам, қаламтарош, варақ, дафтар ва амсоли ин

мансуби ҳам истилоҳоти идорӣ ва ҳам истилоҳоти маорифанд [Қосимова М.Н., 2007, с. 161]. Гарчанде истилоҳот бо як шакл дар соҳаҳои мухталиф зухур намоянд ҳам байни ҳамдигар иртибот надоранд, яъне онҳо калимаҳои омонимианд. Ниҳоят, муаллифи асар истилоҳотро аз ҷиҳати сохт ба гурӯҳҳои сода, сохта, мураккаб ва ибора-истилоҳ чудо намудааст. Дар мисоли ибора-истилоҳ истилоҳотеро, ки дар қолаби ибораҳои изофӣ сохта шудаанд, аз қабili қасидаи баҳория, ташбеҳи сарех, оби марворид ва ғайраро овардааст [Қосимова М.Н., 2007, с. 162]. Онҳо аз ҷиҳати баромад низ шарҳ ёфтаанд. Асари мазкур моро ба корбурди истилоҳоти асрҳои X-XIX, яъне дар бораи ташаккули истилоҳот аз сулолаи Сомониён то ба асри XIX ошно месозад.

Муҳаққиқ А. Байзоев доир ба вижагиҳои маъноии истилоҳ чунин андеша дорад, ки «агар маънои калима-истилоҳ на аз маънои аслии калимаи умумиистеъмоли, балки аз маънои маҷозии он гирифта шавад, дар ин маврид маънои калима-истилоҳ якбора дигар шуда, омоними калимаи умумиистеъмолиро ба вучуд меорад [Байзоев А., 2016, с. 30].

Ба ақидаи профессор С. Назарзода истилоҳоти қарни X яке аз манбаъҳои асосии номанигорӣ ба ҳисоб меравад. Забоншинос луғатсозиву истилоҳофариниро дар забони тоҷикӣ то оғози қарни XX шартан ба чор марҳила чудо менамояд. Марҳилаи аввал ба оғози таълифу тарҷума ва ба вучуд омадани ниёзи истилоҳсозӣ марбут буда, аз оғози қарни IX то нимаи дуюми қарни XI-ро фаро мегирад. Марҳилаи дуюм бошад замони нашъунамо ва рушди истилоҳот, яъне аз нимаи дуюми қарни XI то интиҳои асри XII мебошад. Мавқеъ қасб намудани хонадони туркнажод дар манотиқи Мовароуннаҳр, забти муғулон ва давраи мутеи Русия шудани Осиёи Миёнаро давраи таназзули истилоҳот медонад. Бавучудоии равияҳои маорифпарвар, ба таъъ расидани аввалин рӯзномаву маҷалла бо забони тоҷикӣ дар нимаи дуюми қарни XIX то оғози қарни XX-ро марҳилаи чорум мешуморад, ки дар навбати худ ба ду давра тақсимбандӣ мегардад. Нахуст, замони шуравӣ ва баъдан замони Истиқлол [Назарзода С., 2014, с. 83-84].

Сарчашмаҳои дигар осори мансур мебошанд ва, инчунин, фарҳангу луғатномаҳо низ чун манбаъ метавонанд истилоҳоти зиёдеро дар риштаи маъмурию коргузорӣ ташкил диҳанд. Аз «Луғати фурс»-и Тусӣ то «Бурҳони қотеъ» дахҳо фарҳангномаҳоро зикр кардан мумкин аст, ки фарогири истилоҳоти соҳаҳои гуногун, махсусан коргузорӣ мебошад. Масалан:

Дабир-котиб, муншӣ, мирзо, иншоқунанда, нависанда ва таҳриркунандаи мактубҳо ва ҳуҷҷатҳои давлатӣ мебошад. Дабир дар забони форсии бостон шакл гирифта, ҳам ба маънои «навишта, катиба» ва ҳам «нигаҳбони санад» омадааст [Саймиддинов Д., 2001, с. 223].

В-ар на маро Бӯумар диловар кардӣ,

*В-он гаҳ **дастуре** гузидаи Аднон (Рӯдакӣ)* [Нуров А., 1990, с. 91].

Дастур ба маъноҳои роҳнамо, маҷмуи қонуну қоида, руҳсат ва вазир тафсир шудааст [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 466]. Ба ақидаи забоншинос Д. Саймиддинов «асоси ин вожа дар форсии миёна «dast» аз бунёди авастии «dah» «омӯхтан» маншаъ мегирад» [Саймиддинов Д., 2001, с. 220]. Аз ибтидои ташаккули забони форсии тоҷикӣ то оғози асри XX ин вожа ба маъноҳои дар боло зикргардида истифода мешуданд.

Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» истилоҳи **чак** «санад, ҳуҷҷат; қабола, барот» шарҳ ёфта, барои далел аз ашъори Саной ва Ш. Шохин мисолҳо оварда шудааст:

Чун намонад дирам, талоқ, диҳад,

***Чаки** безориву фироқ диҳад (Саной)* [ФЗТ, Ҷ.2, 1969, с. 519].

Қобили қайд аст, ки ба маънои ҳукм ё ҳукми қозӣ ҳам меояд

Устод Айнӣ низ дар «Луғати нимтафсилии тоҷикӣ барои забони адабии тоҷик» (1976) ин калимаро чунин шарҳ медиҳад: «навиштаҳои ҳуҷҷатӣ, васиқа, санади қарздорӣ, қоғази ҳавола, хатти расид; ҳудуди замин, боғ, вилоят ва мамлакат» [Айнӣ С., Куллийет, Ҷ. 12, с. 448].

Бояд тазаккур дод, ки илова ба рушди истилоҳот, махсусан, истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар бахшҳои осори муҳаққиқони гузаштаву муосир ба таври умумӣ маълумотҳои зиёд мавҷуданд.

Замони шуравиро бемуҳобот замони бунёдгузори таҳқиқоти илмӣ зикр намоем, хато намекунем, зеро дар ин давра асарҳои илмӣ забоншиносӣ, махсусан, истилоҳот чун як ҷузъи лексикология мавриди таҳқиқҳои ҷудогона қарор гирифтааст. Дар ин баробар, мушкилиҳои ҷиддӣ низ дар ин самт мавҷуд буд, ки эътирози забоншиносон роҷеъ ба он дар шакли асару мақолаҳои ҷудогона рӯйи ҷоп омаданд. Масалан, М. Шукуров дар масъалаи мавриди назар чунин андеша дорад: «...давраи шуравӣ замони инқирози забони форсии тоҷикӣ буд. Забони тоҷикӣ дар ин давра фақат дар чор девори хона ва мактаб монда, аз ҳаёти ҷомеа, аз доираи расмӣ, аз ҳукуматдориву идораву дафтархонаҳо берун ронда шуд» [Шукуров М., 1991, с. 7].

Дар солҳои нахустини ҳокимияти шуравӣ бархе аз санадҳо ба забони тоҷикӣ навишта мешуданд, аммо баъдан дар даврони ба ном «тазйик» ва «рукуд» нигориши санадҳо ба ин забон тақрибан аз байн бурда шуда, санаднависӣ бо забони русӣ ба роҳ монда шуд. Бар асари ин вазъият мо на танҳо натавонистем, ки сабки иншои санадҳо тақмил бидиҳем, балки батамом фаромӯш кардем. Таъсири чунин бархӯрд солҳои зиёд ба услуби идорӣ ва дар истилоҳсозӣ мушкилӣ пеш овард. Дар ин маврид забоншинос Ҳ. Мачидов қайд намудааст, ки вожаҳои костагардидаи сабки идорию коргузорӣ дар забони тоҷикӣ, ки ба замони шуравӣ рабт дорад, имрӯз дар ҳоли муназзамшавӣ мебошад [Мачидов Ҳ., 2007, с. 147].

Дар оғози асри XX, махсусан, солҳои 1920-ум раванди корбурди истилоҳот низоми мушаххас надошт. Равиши асосии истилоҳсозӣ аз солҳои 1920-ум то оғози солҳои 1930-юм дар қарори Анҷумани забоншиносӣ (соли 1930) таъкид шудааст. Мувофиқи ин таъкид истифода аз имконоти дохилии забони форсӣ ва воситаҳои калимасозии он, захираи луғавии ҳазорсола ва тарзҳои анъанавии истилоҳгузинӣ тавсия дода мешавад. Агарчи дар ин давра инқори таърих торафт ҷомеаро фаро мегирифт, дар қабул ва истифодаи истилоҳоти забони тоҷикӣ кӯшише барои давом додани анъанаҳои ҷандинасра ва риояи меъёрҳои меросбарӣ ҳанӯз мавҷеъ дошт. Ҳатто истифодаи истилоҳоти соҳавӣ ба мисли ҳандаса, мусалласот, ҷуғрофия, ташреҳ, ҳикмати назарӣ ва

монанди инҳо пас аз инқилоби Бухоро низ дар истифода қарор дошт. Аз ин ҳолат ба хулосае омадан мумкин аст, ки истилоҳвожаҳои арабӣ ҳанӯз дар истеъмол буда, баъдан ба ҷойи онҳо истилоҳвожаҳои русӣ истифода гардидаанд. Ба забони тоҷикӣ баъди солҳои 1930-юм як қатор истилоҳоти байналмилалӣ тавассути забони русӣ ворид гардиданд. Сиёсати он замон доираи истифодаи истилоҳоти худиро маҳдуд намуд. «Соли 1933 нахустин бор дар таърихи Тоҷикистони шуравӣ Кумитаи истилоҳот таъсис шуд. Вазифаи ин кумита ба вучуд овардани истилоҳоти иҷтимоиву сиёсӣ ва илмиву фаннии тоҷикӣ, таъмини ягонагиву ҳамгунӣ ва истондортсозии он буд» [Шукурӣ М., 2010, с. 164].

Соли 1936 баъди ба нашр расидани санаде бо унвони «Установкаи терминологияи забони тоҷикӣ» аз тарафи Кумитаи марказии алифбои нав ва терминология дар назди Комитети иҷроияи марказии Республикаи советии сотсиолистии Тоҷикистон вазъи истилоҳот дигар гардид. Ба ақидаи академик М. Шакурӣ мақсади кумитаи мазкур «ба қоидаҳои русӣ тобеъ кардани хат, имло ва истилоҳоти тоҷикӣ буд. Он фарҳанги «шаклан милливу мазмунан сотсиолистӣ» аз халқҳо ҳамгунӣ ва ҳамрангиву берангӣ талаб мекард, ки маънои он ҳамонро маҳрум шудан аз симои хоси худ буд» [Шукуров М., 1991, с. 5].

Бо вучуди ба назорат гирифтани раванди истилоҳсозӣ то соли 1938 танҳо ду луғати истилоҳӣ ба таъб расид, ки нишондиҳандаи паст буд. Баъд аз ин солҳои 1940-ум раванди аз забони тоҷикӣ берун кардани вожаҳои арабӣ ва ба ҷойи он истифода намудани истилоҳоти русӣ вусъат гирифт. Вазъи истилоҳот дар ин давра дар сарчашмаҳо чунин шарҳ дода шудааст: «идея ва мафҳумҳои нав бо калимаҳои архаистии арабӣ ифода карда мешуданд: совет – шуро, партия – фирқа, конститутсия – маршрутият» ва монанди инҳо [Калонатров Я., 1952, с. 36]. Дар ин давра аллакай як қисми истилоҳоти забони тоҷикӣ ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ дохил ва баъзеи дигар ба фонди асосии луғавӣ ворид гардида буданд.

Аз тарафи дигар, терминҳои сунъии дар асоси калимаҳои арабӣ сохташуда, мисли «иштирокиюн» ба ҷойи «коммунист», «маҳал» ба ҷойи «адрес», «фирқа» ба ҷойи «партия» ва ғайра, инчунин, терминҳои кухнаи бо илми асримиёнагӣ вобастае, ки онҳо ҳаётан зарур набудани худро нишон додаанд, аз таркиби луғавии забони тоҷикӣ берун шуданд» [Калонтаров Я. И., 1952, с. 38].

Чунин равиш боиси он гардид, ки калимаҳои аслӣ ва арабии умумиистеъмол аз истилоҳоти забон дур карда, ба ҷойи он калимаҳои байналхалқӣ ва русӣ истифода гардиданд. Ин равия чандин сол давом намуд. Ин ҳолат як «дилсӯзии беадолатона» нисбат ба истилоҳсозии забони тоҷикӣ буд, ки боиси нофаҳмиҳо дар ин соҳа гардид. Чунин вазъият ба пешрафти илму маданияти халқи тоҷик таъсири манфӣ мерасонид, зеро ҷойи калимаҳои умумиистеъмолро калимаҳои русӣ мегирифтанд.

Тарҷумаи истилоҳот дар мавриди комилан инъикос намудани маънои аслӣ ба мақсад мувофиқ дониста мешавад. Дар ин баробар, аз ҳисоби калимаҳои умумиистеъмоли забон интиҳоб намудани истилоҳот ба манфиати забон мебошад.

Маъмулан ду роҳи иқтибос гардидани вожагон мавҷуд аст, ки яке бавосита, яъне тавассути забони дигар мебошад. Солҳои 1960-ум мақсади асосии Кумитаи истилоҳот пешгирӣ намудани харчу марч дар истилоҳсозӣ ва истилоҳгузинии забони тоҷикӣ буд. Дар китобчае, ки кумитаи мазкур бо номи «Принсипҳои асосии терминологияи забони тоҷикӣ» соли 1971 ба таърасонид, чамъбасти фаъолияти истилоҳсозии кумита зикр гардидааст. Ин дастур дар як давраи муайян хидмат кард, аммо он аз нуқсонҳои ҷиддӣ орӣ набуд. Тақлифи дар шакли аслӣ ва маъмул қабул кардани истилоҳоти тоҷикӣ басо дуруст буд ва ин қабил истилоҳот бояд асоси истилоҳоти забони адабии тоҷикиро ташкил медоданд. Ин равия бояд унсури асосии истилоҳсозии забони тоҷикӣ дониста мешуд ва он на танҳо дар бахши ҷудогона, балки дар ҳамаи соҳаҳо татбиқ мегардид. Нофаҳмиҳое, ки дар интиҳоб ва эҷоди истилоҳоти забони тоҷикӣ рӯй дод, натиҷаи ҳамин меъёри ғайриилмию ғайритаърихӣ буд.

Ҳамчунин, дар рушду инкишоф ва тозагии истилоҳот дар даврони шуравӣ рӯзноманигорон низ нақши назаррас доштанд. Онҳо дар нигоштаҳояшон истилоҳоти аслиро ба кор мебурданд ва дар ин чода ҳатто ба истилоҳоти форсии Эрон ва Афғонистон рӯй оварданд. Онҳо ба он падидаи номатлубе, ки дар истилоҳофарӣ ва истилоҳсозии солҳои пеш ҷой дошт, эътибор надода, ба кавли М. Шакурӣ «худсарона» дар рӯзномаву радио ва телевизион аз қолабҳои форсии тоҷикӣ истифода мебурданд. Раванди мазкур барои мавқеъпазирии истилоҳоти тоҷикӣ дар забон заминаи мусоид гузошт.

Истилоҳоти яке аз васоити муҳимми рушду тақомули забони миллӣ. Он тавассути роҳҳои калимасозӣ ва ибораорӣ қавӣ мегардад. Забони форсии тоҷикӣ имконияти фаровон дорад, ки дар сарчашмаҳои илмӣ, фарҳангу луғатномаҳо номи бисёре аз илмҳо, дониш, ихтисос, касбу кор, вазифаҳои идорию маъмурӣ зикр гардидаанд. Масалан, дар китоби профессор М. Қосимова [2007] номгӯии 7-намуди истилоҳоти соҳаҳои гуногун дар адабиёти классикӣ зикр гардидааст, ки бояд аз чунин хазинаи гаронбаҳои бунёдаш тоҷикӣ истифода намуд.

Соли 1989 забони тоҷикӣ дар ҷумҳуриямон мақоми давлатӣ гирифт ва дар асоси қонун бояд тамоми низоми коргузори ба забони тоҷикӣ дар кӯтоҳтарин муҳлат ба роҳ монда мешуд.

Забоншинос С. Назарзода дар мавриди таъсири замони Истиқлол ба пайдоиши вожаҳои нав чунин қайд мекунад: «Истиқлоли миллӣ ва таҳаввулоте, ки ба шарофати вай солҳои охир дар заминаҳои мухталифи ҳаёти сиёсӣ иҷтимоӣ ва иқтисодӣ иҷтимоии кишвари мо ба вуқӯъ пайваست, дар забони модарӣ зарурати ифодаи ҳазорон мафҳумҳои нави сиёсӣ иҷтимоӣ ва иқтисодӣ фарҳангии тавъам ба ин таҳаввулотро пеш овард» [Назарзода С., 2006, с. 4].

Даврони истиқлол марҳилаи нав дар тамоми ҷабҳаҳои ҳаёти мардуми тоҷик буда, таъсири мусбат ба забони тоҷикӣ ва бахшҳои гуногуни он расонидааст. Илми истилоҳшиносии тоҷик дар давраи соҳибистиқлолии кишварамон ба як қатор муваффақиятҳо соҳиб гардид. Махсусан,

мавқеъпазирии истилоҳоти тоҷикӣ дар таносуби иқтибосот маҳз дар ҳамин давра вусъат ёфт. Як қатор асарҳои илмию назарӣ ба миён омаданд. Бо вучуди дар ин давра фароҳам омадани тамоми имконият дар меъёри ягона доштани истилоҳоти тамоми риштаҳо бесарусомониҳо низ мушоҳида мегардад. Таҳияи як қатор фарҳангномаҳои истилоҳоти соҳаҳои мухталиф бисёр бамаврид ва муфид буданд, аммо бештари ин фарҳангномаҳо дар асоси тарҷумаи таҳлуллафзӣ ва калкасозӣ сураат гирифтаанд. Дар мураттаб намудани луғатномаҳо кӯшиши аз захираи луғавии забони тоҷикӣ истифода намудани муодилҳои аслии мушоҳида намегардад. Ҳангоми мутолиаи фарҳангномаҳо кас ба истилоҳҳои дучор мегардад, ки хоси забони меъёрӣ нестанд: масалан, сейф – говсандуки калон, расписка – расид, стенография – тундनावисӣ, табель – фехраст, гарантийное письмо – номаи замонат, сахм – пасандоз (вклад), варақа – барг (листок) ва ғайра, ки тарҷумаи таҳтуллафзии истилоҳоти русӣ мебошанд. Гуфтан бамаврид аст, ки дар ташаккул ва рушди минбаъдаи истилоҳот хизмати муҳаққиқони соҳа Д. Саймиддинов, С. Назарзода, М. Ҳ. Султон, П. Нуров, А. Байзоев ва дигарон назаррас аст.

Дар давраи соҳибистиклолии кишвар Кумитаи забон ва истилоҳоти назди ҲҚТ ташкил шуд, ки вазифаи асосии он ба танзим даровардани истилоҳот аст. Яке аз вазифаҳои муҳиме, ки дар назди ин кумита меистод, баррасӣ ва таҳлили корбурди истилоҳот буд. Ҳатто сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон дар суҳанрониашон 5-уми октябри соли 2010 ба муносибати Рӯзи забон қайд карда буданд, ки масъалаи истилоҳот ва, махсусан, таҳияи истилоҳоти илмӣ, ки барои ба забони илм табдил ёфтани забони модарии мо аҳаммияти аввалиндараҷа дорад, аз масъалаҳои ҳалталаб барои ҷомеаи мо ба шумор меравад. Ҳамчунин, зикр намуда буданд, ки тамоми истилоҳоти қабулшаванда аз таҳлили забоншиносӣ гузаронида шавад ва дар ин масъала Кумитаи забон ва истилоҳоти назди ҲҚТ масъулияти ҷиддӣ дошта бошад [www.president.tj/node/184 (2024)].

Имрӯз низ дар истифодаи истилоҳот мушкилиҳои зиёд ба назар мерасад. Хусусан, ҳодисаи сермаъноӣ ва муродифшавии истилоҳовожаҳо масъалаи ҷиддӣ

дар ин самт аст. Забоншинос Д. Саймиддинов аз ин вазъи корбурди истилоҳот изҳори нигаронӣ кардааст, ки имрӯз бахши истилоҳоти забони мо чун ҳамеша ба танзиму таҳқиқи ҷиддии илмӣ ниёз дорад. Он меъёрҳо ва равишҳои пазириш ва корбурди истилоҳот, ки қаблан дар даврони шуравӣ мавриди истифода қарор гирифта буд, бояд бо дар назар гирифтани вижагиҳои забони миллий ва қонуниятҳои дохилии рушди таърихӣ он бознигарӣ шавад. Ба андешаи П. Нуров бошад, «яке аз мушкилоти асосӣ дар эҳёи забони илмӣ тоҷикӣ ин мушкилоти истилоҳ аст» [Нуров П., 2018, с. 37].

Замони Истиқлол шароити мусоид барои рушди истилоҳсозӣ, махсусан, истилоҳоти коргузорӣ ва таҳияи фарҳангномаҳо, дастуру китобҳои таълимӣ дар ин самт гардид. Забоншинос С. Назарзода бо таҳияи «Фарҳанги мухтасари истилоҳоти коргузорӣ (русӣ-тоҷикӣ)» дар соли 1993 нахустин шуда барои рушди истилоҳоти коргузорӣ дар замони истиқлоли давлатӣ саҳм гузоштааст [Назарзода С., 1993]. Фарҳанги мазкур фарогири чор ҳазор истилоҳи коргузорӣ мебошад. Соли 1994 «Асноди додрасии тафтишоти пешакӣ» аз ҷоп баромад, ки фарогири 15 боб буда, намунаи қарор, протоколҳо, пешниҳоду дархост ва дигар ҳуҷҷатҳои додрасиро бо матни пурра оварда шудааст [1994]. Баъдан аз ҷониби муҳаққиқ Б. Қодиров китоби «Коргузорӣ ва дафтардорӣ» дар соли 2000-ум ба таъъ расид, ки фарогири намунаҳои санадҳои маъмулӣ буда, вожаҳои ҳуҷҷанигорӣ русиву тоҷикӣ низ мухтасар шарҳ ёфтаанд [Қодиров Б., 2000]. Китоби арзишманди дигар дар соли 2002-юм аз ҷониби И.Г. Тоҳиров ва Т.А. Анзорова бо номи «Асосҳои коргузорӣ» нашр гардид, ки муфасссал дар мавриди корбурди санадҳо, намуна, тарзи истифода ва масоили дигари низоми коргузорӣ бо забонҳои русиву тоҷикӣ маълумот медиҳад [2002]. Ҳамчунин, дар соли 2003 аз тарафи Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон китоби «Дастури мухтасари коргузорӣ (русӣ-тоҷикӣ)» ба таъъ расид, ки шарҳи истилоҳоти маъмурию коргузорӣ, сиёсату иқтисодӣ ва иҷтимоию ҳуқуқиро дар бар мегирад [2003]. Дар соли 2004 бо муаллифии Н.А. Табаров ва О.Ғ. Ғуломов китоби «Ҳуҷҷатнигорӣ дар фаъолияти судҳои иқтисодӣ» ҷоп гардид, ки аз ду фасл иборат мебошад. Фасли аввал аз панҷ ва фасли дуюм аз шаш боб иборат

буда, намунаи воқеии ҳуҷҷатҳои фаъолияти суди иқтисодӣ бо матни комил дарҷ гардидааст [2004]. Профессор С. Назарзода соли 2005-ум ҳамчун қолаби мукаммалу такмилёфта «Фарҳанги мухтасари истилоҳоти коргузори (англисӣ, русӣ, тоҷикӣ, форсӣ) ба таърифи расонд, ки фарогири 4500 истилоҳоти низомии коргузори аст. Китоби мазкур нахустин фарҳанги мукаммали замони Истиқлол дар самти коргузори аст [Назарзода С., 2005]. Ҳасани Ёрзод китоби «Дастури санадшиносии»-ро дар соли 2007 чоп намуд, ки дар он тарзи дурусти навиштани санадҳои мухтасиф оварда шудаанд [2007]. Ҳамчунин, дар соли 2007-ум аз ҷониби дотсентон Н. Одинаев., П. Олимова ва дигарон китоби «Ҳуҷҷатшиносии» (Дастури таълимӣ оид ба омӯзиши ҳуҷҷатҳои расмӣ) нашр гардид, ки ин дастур фарогири намунаи ҳуҷҷатҳо, мисолу саволу супориш ва луғати соҳаи коргузори бо забонҳои русию тоҷикӣ мебошад [2007]. Ҳамчунин, соли 2007 Ҳ. Искандаров ва А. Қаландаров китоби «Коргузори ва ҳуҷҷатшиносии»-ро таълиф намуданд. Ин китоб низ намунаи ҳуҷҷатҳоро дар худ гирд овардааст [2007]. «Таълими ҳуҷҷатҳои расмӣ дар мактаб» аз ҷониби муаллифони С. Аминов ва Х. Сатторова соли 2011-ум чоп шуд, ки дар он намунаи ҳуҷҷатҳои маъмулии дар мактаб корбастшаванда оварда шудааст. Ҳамчунин, маълумоти мухтасар оид ба таърихи ҳуҷҷатҳои расмӣ, ҳуҷҷатҳои расмӣ дар синфҳои ибтидоӣ ва дар синфҳои 5-9 оварда шудааст [2008]. Соли 2009 китоби «Таърих ва назарияи номанигори» аз ҷониби профессор Мисбоҳиддини Н. ба таърифи расид, ки барои шинохти таърихи номанигори ва услуби бостонии он кумак менамояд [2009]. Муҳаққиқон М. Диловаров ва С. Қурбонов соли 2010-ум дастури таълимии «Ҳуҷҷатшиносии»-ро таҳия ва чоп намуданд, ки масоили тарзи дурусти навишти ҳуҷҷатро шарҳ додааст. Дар ин баробар, луғатномаи мухтасари истилоҳоти коргузори бо шарҳи маъноӣ овардаанд [2010]. Аз ҷониби Вазорати адлияи ҚТ «Дастури методӣ оид ба тартиби пур кардани бланкҳои сабти асноди ҳолати шахрвандӣ» дар соли 2010-ум таҳия ва чоп гардид [2010]. Ин дастур имкон медиҳад, ки намунаи санадҳои қолабӣ бо ду забон – русӣ ва тоҷикӣ омӯхта шавад. Китоби «Ҳуҷҷатшиносии ва коргузори»-и Б. Қодиров дастури арзишмандест дар шинохти ҳуҷҷат ва истилоҳоти коргузори, ки наشري нави он

соли 2013-ум ба таъъ расидааст. Соли 2015-ум дастури таълимӣ оид ба омӯзиши ҳуҷҷатҳои расмӣ зерини «Асосҳои коргузорӣ» аз ҷониби Н. Одинаев, П. Олимова, К. Нунова, З. Ҳамроқулова ва М. Турсунова аз ҷоп баромад. Ин китоб намунаи 17 ҳуҷҷатро бо фарҳанги мухтасари коргузорӣ дар худ ҷой додааст [2015]. Китоби «Ҳуҷҷатнигорӣ муосир» муаллифон М. Насруллоев, Ш. Бобомуродов соли 2017-ум ба таъъ расидааст [Насруллоев М., Бобомуродов Ш., 2017]. Китоби мазкур шакли мукамалтари ҳуҷҷатнигорӣ замони муосир буда, бо назардошти меъёрҳои ҳатмӣ намунаи ҳуҷҷатҳои ҳаёти шахсӣ, маълумотию иттилоотӣ ва ташкилию фармоиширо дар худ ҷой додааст. Ҳамчунин, луғати мухтасари истилоҳоти коргузорӣ дар китоб оварда шудааст. Соли 2021-ум аз ҷониби Х. Сайдалиев ва У. Ҳусейнов китоби «Коргузорӣ» таҳия ва ҷоп шуд, ки дар он маълумот ва намунаи ҳуҷҷатҳо ба таври мухтасар оварда шудааст [2021].

Саҳми забоншиносони рус низ дар ташаккули низомии коргузорӣ ва рушди истилоҳоти маъмурию коргузорӣ хеле назаррас аст. Масалан, М. П. Илюшенко «История делопроизводства в дореволюционной России» (1993), Э. Добсон «Как писать деловые письма» (1998), Т. В. Кузнецова «Делопроизводство» (документационное обеспечение управления) (2007), М. Ю. Рогожин «Документы делового общения» (2002), М. Ю. Рогожин «Справочник кадровика. Оформление документов» (2003), А. И. Алексенцев «Конфиденциальное делопроизводство» (2003), Т. М. Лагутина «Деловое письмо: справочник» (2005), Ю. М. Демин «Деловая переписка» (2007), М. Ю. Рогожин «Делопроизводство» (2008), Н. Н. Кушнаренок «Документоведение» (2008), С. П. Кушнерук «Современный документный текст: создание и исследование» (2009), В. П. Егоров, А. П. Слиньков «Конфиденциальное делопроизводство» (2015), В. В. Семехин «Кадровый документооборот» (2017) ва дигаронро метавон номбар намуд, ки ҳамагӣ барои рушди илми коргузорӣ ва дафтардорӣ мусоидат мекунанд.

А. А. Григорян диссертатсия зерини «Терминология современного делопроизводства» (исторический, системный и лексикографический аспекты)

омода намудааст, ки масъалаҳои муҳимми истилоҳоти коргузорию бо таҳлили забонӣ нишон додааст (2016).

Хулоса, дар замони Истиқлол дар самти ҳуҷҷатнигорӣ китобу дастурҳои фаровон рӯйи кор омаданд, ки дар таносуби давраи шуравӣ зиёд мебошанд. Ҳамчунин, бояд таъкид дод, ки мақолаву пажӯҳишҳои ҷудогона дар ин самт мавҷуданд, ки аз ҳар ҷиҳат ба дуруст корбурд гардидани истилоҳоти коргузорӣ мусоидат менамоянд. Дар умум, истилоҳшиносӣ ва истилоҳнигорӣ рушд намуд ва луғатҳои истилоҳоти соҳавӣ ба таърифи расиданд. Албатта, масоили истилоҳот дар як давраи кутоҳ наметавонад ба таври комил баргарафт гардад. Суръати ташаккули истилоҳоти соҳавии забони тоҷикӣ назаррас аст, ки ин талаботи замон ва марҳилаи нави рушди забонро нишон медиҳад.

1.2. Хусусиятҳои лингвистии истилоҳоти маъмурию коргузорӣ

Истилоҳоти соҳаҳои мухталифи фаъолият, аз ҷумла, истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дорои нишонаҳои махсуси забонӣ буда, доир ба паҳлуҳои мухталифи он таҳқиқотҳои ҷудогона анҷом дода шуда бошанд ҳам, то ҳанӯз атрофи масоили ин навъи истилоҳот фикру ақидаҳои баҳснок вучуд доранд.

Умуман, истилоҳшиносӣ ҳамчун як ҷузъи ҷудонашавандаи илми забоншиносӣ буда, пайваста дар рушду такомул аст. Заминаи инкишофи истилоҳофаринӣ ҳанӯз дар осори ниёгон ба қайд гирифта шудааст, ки таърихи беш аз ҳазорсола дорад. Чунончи қайд гардид ҳамчун илм истилоҳшиносӣ охириҳои солҳои 20-уми садаи XX дар Иттиҳоди шуравӣ ба вучуд омадааст, ки омили асосии он рушди илм ва техника дар ин давра мебошад.

Муҳаққиқон мақолаи академик Д. С. Лоттеро таҳти унвони «Вазифаҳои навбатии истилоҳсозии техникӣ» (1931) ҳамчун оғози омӯзиши истилоҳ ва масоили назариявии он дар замони шуравӣ меҳисобанд [Назарзода С., 2014, с. 27].

Воқеан, дар солҳои 20-ум ва 30-юми асри XX вазъи забони тоҷикӣ мураккаб гардида, бисёр носозгориҳо дошт. Муҳаққиқ Раҳим Ҳошим дар

мақолаи «Ба мо забони оммафаҳм даркор аст» вазъи забони тоҷикиро дар он давра мукамал таҳлил намуда, аз он рӯҳбаланд мегардад, ки баъди таъсиси ҚТ ва бо забони тоҷикӣ нашр гардидани рӯзномаҳо ва ташкили Нашриёти давлатии Тоҷикистон он аҳаммияти хосае касб намуд. Вазъи забони тоҷикиро, ки дар он мушкилоти истилоҳ низ ҷой дорад, дар ин давра таҳлил намуда, чунин менигорад, ки ба забони тоҷикӣ истилоҳоти зиёди бегонаро ворид сохта буданд, ки натиҷаи он дар вазнинии забон мушоҳида мегардид. Муҳаққиқ эрод мегирад, ки бо вучуди муваффақиятҳои соҳа ба мардум наздик шудани забон ба мушоҳида намерасад. Исботи ин ҳолат шикоятҳо атрофи оммафаҳм набудани китобу рӯзномаҳо ва харчу марч дар самти забон мебошад. Ҳатто муҳаққиқ таъкид менамояд, ки дар ин айём ҳар кас ҳар чӣ тавр, ба ҳар шева ва истилоҳ, ки мехост, менавишт [Раҳим Ҳ., 2007, с. 45].

Муҳаққиқ Тӯракул Зеҳнӣ низ дар самти покизагии забони тоҷикӣ ҳанӯз аз оғози қарни XX кӯшиш ба харч дода, дар ин самт андешаҳои худро дар мақолаи «Фикри ман дар бораи забони чопагӣ» иброз намуда буд. Махсусан, таъкид менамояд, ки ба мардум луғат, истилоҳ ва тарзи ҷумлабандиро ба таври таъҷилий омӯзонидан зарур аст, зеро то ба ин марҳила аз забони адабӣ ва ҷопӣ бархӯрдор набуданд [Зеҳнӣ Т., 2007, с. 57].

Дар аксари мақолаҳои олимони оғози қарни XX, махсусан, Т. Зеҳнӣ, Я. И. Калонтаров, С. Қодирӣ, Р. Ҳошим ва дигарон андешаҳое перомуни масоили истилоҳот дарҷ гардидааст. Ин таълифот баёнгари он ҳастанд, ки муҳаққиқон дар мавриди низоми истилоҳот низ саҳмгузор будаанд.

Муҳаққиқи дигар Нарзулло Ҳайдарзода Бектош соли 1930 асареро бо номи «Дар атрофи забони адабии тоҷик» нашр намуд, ки дар он роҷеъ ба масъалаҳои муҳимми инкишофи забони адабии тоҷикӣ, вазъи забони адабӣ дар он давра, забони гуфтугӯӣ, хусусиятҳои хоси забони ҷопии тоҷикон, забони омма суҳан ронда, ба истифодаи истилоҳот низ тавачҷуҳ намудааст. Ӯ дар мақолаи «Масъалаи истилоҳ» забони хаттиро ба ду гурӯҳ тасниф намудааст: 1. Забони расмӣ ва адабӣ; 2. Забони фаннӣву техникӣ. Муҳаққиқ роҷеъ ба масъалаи мавриди назар таъкид менамояд, ки барои истилоҳоти тамоми соҳаро

фаро гирифтани забони тоҷикӣ таҷрибаи кофӣ мавҷуд нест. Ягон ҳалқият дар самти истилоҳоти фанӣ наметавонад аз таъсири забони бегона дур монад. Гарчанде қабули истилоҳоти мувофиқро аз дигар забон ба манфиат ва беҳтар аз гунаи сохтакорӣ медонад, вале аз забони русӣ қабул намуданро ҳам тарафдорӣ намекунад [Бектош Ҳ., 2010, с. 185].

Ҳамаи ин назару андешаҳо боиси он гардид, ки қабати истилоҳоти таркиби луғавии забони тоҷикӣ чун як баҳши махсуси илми забоншиносӣ таҳқиқу баррасӣ шавад. Аввалин пажӯҳишҳои илмӣ роҷеъ ба истилоҳот дар забоншиносии тоҷик ба қалами Я. И. Калонтаров тааллуқ дорад. Ӯ дар мақолаи «Масъалаҳои терминологияи забони тоҷикӣ» дар хусуси коркарди луғатҳои истилоҳӣ дар солҳои 1930-юм назарашро баён намудааст. Муҳаққиқ дар бораи тартиб додани луғати ҷамъиятӣ-сиёсӣ, хусусан, истилоҳи соҳаи ҳуқуқ изҳори нигаронӣ намуда, ду наشري ин луғатро муқоиса намуда, бартарӣ ва камбудии онро ошкор кардааст. Ин луғати истилоҳот дар солҳои гуногун 1937, 1945, 1950 бо таҳриру иловаҳо нашр гардидааст. Азбаски дар ин луғат истилоҳовожаҳо аз забони русӣ тарҷума шудаанд, дар наشري солҳои минбаъда истилоҳҳои тоҷикӣ бештар ба назар расид, ки ин бартариӣ он луғат буд. Ба ақидаи муҳаққиқ дорои маънои ягона ва ифодакунандаи мафҳуми муайян будан шартӣ зарурии истилоҳ мебошад. Дар мақолаи мазкур масъалаҳои муҳимми соҳаи истилоҳоти гуногун таҳлилу таҳқиқ гардидааст.

Забоншинос А. Л. Бухоризода дар мақолаи худ бо номи «Баъзе масъалаҳои терминологияи забони тоҷикӣ» ба мушкилоти истифодаи истилоҳоти забони тоҷикӣ диққати ҷиддӣ додааст. Муҳаққиқ дар хусуси тартиб додани луғатҳои соҳавӣ, истилоҳоти байналмилалӣ ва истифодаи онҳо дар забони тоҷикӣ, сермаъноии истилоҳот, ягонагии истилоҳот андешаашро баён намудааст. Дар хусуси тартиб додани луғатномаҳои истилоҳӣ ӯ бар он назар мебошад, ки ин луғатҳо бо забони русӣ дар асоси маводи русӣ тартиб дода мешаванд, аммо барои тартиб додани қисми тоҷикии онҳо аз рӯйи донишҳои онҳоро ба се гурӯҳ ҷудо намудааст. Ба гурӯҳи аввал донишҳоеро, ки дар мо тараққӣ намуда буданд, ба гурӯҳи дуюм донишҳои пас аз инқилоб соҳибшуда

ва ба гурӯҳи сеюм вожагони соҳаи хунармандию хоҷагидории деҳотро мансуб медонад [Бухоризода А., 1961, с. 4].

Муаллифи мақолаи мазкур дуруст зикр намудааст, ки истилоҳот бояд якмаъно ва ба меъёри забон мувофиқ бошад. Бухоризода дар хусуси истилоҳоти байналмилалӣ сухан ронда, таъкид менамояд, ки «бояд аз фонди луғавии забони тоҷикӣ низ ғоида бурд ва дар қорбурди истилоҳот ба ғуноғунмаъноӣ роҳ надод. Ба қадри имкон кӯшиш қардан лозим аст, ки ба муқобили ҳар як термини русӣ танҳо як термини тоҷикӣ ҷой гирад. Аз тарафи дигар сабъ бояд қард, ки ба ҷойи ду-се тармини русӣ як қалима-термини тоҷикӣ ғирифта нашавад» [Бухоризода А., 1961, с. 4].

Истилоҳоти ҳар забон қабати муҳимми таркиби луғавии онро ташкил медиҳад. Истилоҳот хусусияти соҳавӣ дорад ва дар соҳаҳои ғуноғуни иқтисодиву иҷтимоӣ, илму техника, хоҷагии халқ ва амсоли инҳо ҷун воситаи муҳимми ифодаи мафҳумҳои ифодағари ашёву ҳодисоти олами воқеӣ хизмат мекунад.

Зухури истилоҳот дар забон ҳодисаи муқаррарӣ ва доимист. Номи ҳаводис ва ашёҳоро ба ғунаи мушаххасу дақиқ дар забон танҳо тавассути истилоҳ ифода намудан мувофиқи мақсад мебошад. Бояд тазаққур дод, ки барои инъикоси рӯйдодҳо имконоти забон ноқифоягӣ мекунад. Як гурӯҳ иқтибосот бо қолабҳои қалимасозии забони тоҷикӣ дар забон дорои маъниҳои нав меғарданд ва ҳатто аз қалимаҳои дохилизабонӣ беҳтар хусусиятҳои ашёро ифода намуда, ба сифати истилоҳ маъмул мешаванд.

Новобаста аз мансубият ба соҳаҳо истилоҳ дорои аломатҳои мушаххаси забонӣ буда, аз нигоҳи этимологӣ, луғавӣ ва сохторӣ барои мушаххассозии ҷанбаҳои ҷудоғона мусоидат менамояд. Ба ақидаи забоншинос М. Ҳ. Султон «забони илм ва истилоҳоти илмӣ сурати воқеиву аслии дараҷаи пешрафти илм ва намоёнтарин сатҳи тафаккури аҳли ҷомеа дар ғосилаи муайяни таърихӣ мебошад» [М. Ҳ. Султон, 2003, с. 3].

Ҳамчун соҳаи мустақил истилоҳот мудом дар ташаққулу тақомул буда, тамоми паҳлуҳои ғаъолияти ҷомеаро дар бар меғирад. Истилоҳот ҳарчанд дар

зинаҳои нахустини забоншиносӣ ба сифати илми ҷудогона мавриди омӯзиш қарор надошт, аммо имрӯз ба яке аз бахшҳои ҷолиб, таҳқиқшаванда ва баҳсталаб табдил ёфтааст, ки аз тарафи муҳаққиқони соҳаҳои гуногуни илму техника мавриди баррасии алоҳида қарор гирифта истодаанд.

Истилоҳот аз дигар воҳидҳои лексикӣ забон бо хусусият ва аломатҳои хоси худ ба куллӣ фарқ мекунад. Дар китоби «Забони адабии ҳозираи тоҷик» калимаи истилоҳро чунин таъриф додаанд: «...калима ё ибораест, ки мафҳуми ба илм, техника, маданият ва ё истеҳсолот марбутро ифода менамояд» [ЗАҲТ, 1973, с. 63].

Вожаи истилоҳ дар «Луғати терминҳои забоншиносӣ» ҳамчун калима ва ё ибораи ифодакунандаи мафҳуми илм, техника ва санъат шарҳ ёфтааст. Ҳамчунин, зикр шудааст, ки истилоҳ аз калимаҳои умумистеъмол бо маҳдудияти маъно ва надоштани хусусияти эмотсионалӣ тафовут мекунад [Ҳусейнов Х., Шукурова К., 1983, с. 185-186].

Калимаи «термин» тавассути забони русӣ ба забони тоҷикӣ ворид гардида, маънои калимаи мансуби соҳаи муайяни донишро ифода менамояд.

Аён аст, ки бо вучуди имкониятҳои бузурги забони тоҷикӣ боз дар аксар мавридҳо эҳтиёҷманди воситаҳои ифодаи забонҳои ғайр ҳастем, то аз рӯйи зарурат истилоҳотро ба забонамон ворид кунем. Масалан, ба вазифаи «термин» истифода бурдани калимаҳои «ҳад» қанор, андоза, салоҳият [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 497], «худуд» қанорҳои чизе, доираи сарзамине, сарҳад, интиҳо [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 536] аст, ки дар ин ҷо низ калимаҳо аз забони арабӣ гирифта шудаанд. Ё ҳуди калимаҳои истилоҳ ва истилоҳот низ арабиасосанд.

Вожаи «истилоҳ» дорои маъноҳои ба ҳам «сулҳ қардан, калима ё иборае, ки хоси як гурӯҳи мардум аст ё дар байни онҳо маънои махсусе пайдо қардааст; калимае, ки дар байни илму фан барои ифодаи маънои махсуси ғайриаслӣ қабул шудааст», мебошад [ФЗТ, Ҷ.1, 1969, с. 500]. Аз ин бармеояд, ки истилоҳ калима ё ибораест, ки дар ҳудуди амалқарди ягон соҳаи илму фан маънои мушаххасро ифода мекунад [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 584].

Муҳаққиқ М. Ҳ. Султон хулосаи таърифҳои истилоҳро чунин ҷамъбаст менамояд: «Истилоҳ калимаест, ки дар ҳавзаи амалкарди як илм мафҳуми комилан мушаххасро ифода мекунад ва ҳамзамон бо воҳидҳои дигари забонӣ, ки бо онҳо дар робита қарор дорад, як системаи муназзаму томи истилоҳотро ташкил медиҳад» [М. Ҳ. Султон, 2008, с. 25].

Дар баробари асару мақолаҳои олимони забоншиносии тоҷик доир ба масоили истилоҳшиносӣ дар забоншиносии хориҷӣ, махсусан рус, асару мақолаҳои зиёде ба таъб расиданд, аз ҷумла С. М. Бурдин [1952], Н. А. Баскаков [1961], В. В. Виноградов [1961], А. Реформатский [1967], Д. С. Лотте [1970], А. С. Герд [1971], Н. П. Кириленко [1985], Л. С. Пейсиков [1975], Н. М. Локтионова [1998], А. А. Григорян [2013] ва дигаронро зикр кардан мумкин аст, ки дар рушд ва ташаккули илми истилоҳгузинӣ саҳми назаррас гузоштаанд. Як қатор истилоҳоти иҷтимоӣ-сиёсӣ ва техникӣ ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ дар солҳои ҳокимияти шуравӣ аз забони русӣ ворид гардидаанд, ки то ҳанӯз мавриди истифода қарор доранд.

Дар натиҷаи таҳқиқ ба таври хулосавӣ нишонаҳои лингвистии истилоҳоти маъмурию коргузорию ба чунин гурӯҳҳо ҷудо намудан мумкин аст:

1.2.1. Мутобиқати савтӣ

Азбаски истилоҳоти тамоми соҳаҳо беиқтибосот буда наметавонад, бинобар ин, нишонаҳои савтияшон дар асоси калимаҳои махсуси забонҳои алоҳида, ки то андозае ба фонетикаи забони тоҷикӣ шудаанд, муайян ва гурӯҳбандӣ карда мешаванд. Чунки истилоҳоти забони форсии муосир, арабӣ, русию аврупоӣ ва ғайра дар навбати худ дорои нишонаҳои махсуси фарқкунанда мебошанд. Бо мурури замон истилоҳоти маъмурию коргузорӣ низ ба дигаргунии овозӣ дучор гардидаанд.

Баъзан калимаҳои иқтибосӣ то андозае дар дохили забони тоҷикӣ ҳазм гардидаанд, ки ҳатто тафовути онҳо аз калимаҳои аслии тоҷикӣ мушкил аст. Масъалаи истилоҳоти иқтибосии русию аврупоӣ, махсусан, дар замонҳои шуравӣ

ба миён омад, ки сабабҳои воқеӣ дорад. Дар ин давра забоншиносони тоҷик пайваста кӯшиш менамуданд, ки ба ҳадди ниҳой аз ин иқтибосот дурӣ ҷӯянд ва ё муодил истифода кунанд. Вале таҳлил нишон дод, ки дар мавриди бо роҳҳои зикргардида муваффақ нашудан тобиши савтии иқтибосотро мувофиқ намуда, истифода мекарданд. Дар ин маврид профессор С. Назарзода қайд менамояд, ки барои истифодаи истилоҳоти иқтибосӣ тоҷикзабонон ба иқтибос рангу бори тоҷикӣ дода, дар талаффузу навишт ҳарфҳои тоҷикишудаи туркиву арабиرو истифода менамуданд, ки мисолҳои зерин намунаи он мебошад: программа – пуруғром, комитет – қумита, курс – курс, конференсия – кунфронс, большевик – болшавик, кабинет – қобина, митинг – митинҒ ва ғ. Анъанайи мазкур ҳатто дар замони шуравӣ низ як муддат роиҷ буд [Назарзода С., 2014, с. 188-189].

Ба ақидаи забоншинос Ш. Рустамов «яке аз меъёрҳои мавриди истифодаи истилоҳ тарзи талаффуз мебошад. Дар забони тоҷикӣ калимаҳои зиёди иқтибосӣ ҳастанд, ки айнан қабул шудаанд. Дар байни онҳо ҳастанд калимаҳое, ки мардум мисли соҳибони забонашон талаффуз карда наметавонанд» [Рустамов Ш., 1996, с. 131]. Бинобар ин, мутобиқсозии савтӣ дар истилоҳот ниҳоят муҳим мебошад.

Аз ин ҷиҳат зарур медонем, ки якҷанд истилоҳоти иқтибосии маъмурию коргузорию русию аврупоӣ оварда ифодаи ҷиҳатҳои савтиашонро намоем, зеро дар мавриди хусусиятҳои савтии калимаҳои аслии забони тоҷикӣ зарурати маълумот дар ин бахш ҷой надорад.

Калимаҳои иқтибосии маъмурию коргузорию русию аврупоиро аз рӯйи нишонаҳои савтиашон ба гурӯҳҳои зерин ҷудо намудан мумкин аст:

а) истилоҳоте, ки ба савтиёти забони тоҷикӣ қисман мувофиқ гардонида шудаанд. Масалан: **дотсент**, ки аслан калимаи лотинӣ буда, аз забони русӣ дар қолаби «доцент» ба забони тоҷикӣ дар шакли «дотсент» ворид гардидааст. Дар ин раванд ба мушоҳида мерасад, ки овози русии «ц» ба «тс» иваз гардидааст, ки то андозае оҳанги тоҷикӣ касб кардааст.

*«Дар ҶТ... унвонҳои илмӣ **дотсент** ва профессор дода мешаванд»* [www.mmk.tj/legislation (2024)].

Айнан, калимаҳои «аттестация» – «аттестатсия», «презентация» – «презентатсия», «сертификация» – «сертификатсия», «аккредитация» – «аккредитатсия», «конференция» – «конференсия», «интернационал» – «интернатсионал», «лицей» – «литсей» ва ғайра низ бо ҳамин меъёр ба забони тоҷикӣ ворид шудаанд:

*«Рад кардани **сертификатсия**, **аттестатсия** ва **аккредитатсия**и иҷроқунандаи экспертизаи илмӣ... бо тартиби судӣ эътироз шавад»* [www.mmk.tj/legislation (2024)].

Аммо ҳолате, низ ба мушоҳида мерасад, ки ҳарфи «ц»-ро танҳо як ҳамсадои тоҷикии «с» иваз карда, тобиши фонетикаи забони тоҷикиро инъикос менамояд. Масалан, дар калимаи «лекция» – «лексия», ки зарурияти истифодаи ду садонок дида намешавад. Дар аксар маврид ҳолатҳои мазкур имконияти ифодаи гунаҳои мухталифро фароҳам меоварад, ки хоси истилоҳот нестанд. Масалан, «милиция» – «милитсия», ё «милиса» ва «полис».

*«Корманди **милитсия** дар ҳама ҳолатҳо вазифадор аст ба шахрванд, ... уҳдадориҳояшонро фаҳмонад»* [www.mmk.tj/legislation (2024)].

*«Шахсоне, ки... аз тарафи **милиса** ...дастгир карда мешаванд...»* [www.mmk.tj/legislation (2024)].

Бояд зикр намуд, ки калимаи «**полис**» аслан олмонӣ бошад ҳам, дар матни ҚҶТ ба маънои нигоҳдорандаи тартибот ба қор бурда шудааст. Бештар дар шакли истилоҳибори «полиси суғуртавӣ» ё «полиси андоз» маъмултар мебошад, на мақомоти ҳифзи ҳуқуқ.

*«Ҳангоми бастанӣ чунин шартнома **полиси** суғурта ба манзурқунанда дода мешавад»* [www.mmk.tj/legislation (2024)].

Аксар истилоҳоти иқтибосӣ бо шикасти қолаб ба савтиёти забони тоҷикӣ созгор гардида, вориди забони тоҷикӣ мегарданд. Калимаи латинии «нотариус» дар шакли «нотариат» ва ё «парламент» дар шакли «парлумон» низ далели гуфтаҳои боло мебошанд:

*«Ба... вакилони **парлумон** ва ҳукумат..., имтиёзҳо... фароҳам оварда мешавад»* [www.mmk.tj/legislation (2024)].

Метавон дар ин радиф истилоҳи «император»-ро дар шакли «императур» мисол овард:

*«...ғумоштағони сиёсии пештараи **импературӣ** ...қатли омро биззот идора карда истодаанд...»* [Айнӣ С., Ғуломон, с. 208].

Ҳамчунин, «импиротур» низ истифода гардидааст. Дар мисоли зерин метавон дар як ҷумла ду калимаи иқтибосиро бо нишонаи тағйироти савтӣ мушоҳида намуд:

*«Вакили давлати **импиротури** «муаззам», ки ба сифати **кунсулӣ** дар ин ҷо нишастааст...»* [Айнӣ С., Ёддоштҳо, с. 523].

Ғайр аз ин, гунаҳои ба истилоҳ шикасти қолаб ё мувофиқгардонии ҷиҳатҳои савтӣ низ дар истилоҳот хеле роиҷ аст, ки зоҳиран ба истилоҳи асли монанд бошанд ҳам, маънои истилоҳии калимаро ифода карда наметавонанд. Масалан, калимаи «шиноснома», ки ифодакунандаи калимаи русии «паспорт» аст, дар қолаби «бошпурт» истифода мегардид. Ё калимаи арабии «арза» дар шакли «ариза» мувофиқи савтиёти забони тоҷикӣ истифода мегардад. Яке аз меъёрҳои мавриди истифодаи истилоҳ тарзи талаффуз мебошад. Дар забони тоҷикӣ калимаҳои зиёди иқтибосӣ мавҷуданд, ки айнан қабул шудаанд. Дар байни онҳо калимаҳое низ ҳастанд, ки мардум мисли соҳибонашон талаффуз карда наметавонанд. Дар аксар маврид аз тарзи талаффузи тоҷикӣ даст кашида, ба тарзи талаффуз ва навишти аслии калимаи иқтибосӣ пайравӣ намудан чун қоида ба назар мерасад. Ин қоида бояд ҳатман ислоҳ ва калима дар навбати аввал ба табиати забон созгор карда шавад. Намунаи дигар калимаи «**кумита**» аст, ки ба ҷойи «комитет» айнаи дар забони тоҷикӣ васеъ истифода мегардад. Калимаи «кумита» дар солҳои аввали пас аз Инқилоби Октябр бо роҳи иқтибосгирии бавосита ба забони тоҷикӣ аз забони русӣ ворид гардидааст. Истилоҳи комитет дар гунаҳои «камитет», «кумитет» ва «кумита» истифода мешавад. Ба ҳамин монанд, истилоҳоти дигари маъмурию коргузориро низ дучор омадан мумкин аст, ки гунаи муайяни худро дар байни истифодабарандагон то ҳол пайдо накардаанд.

«Сохтори ҲҚТ аз вазоратҳо ва кумитаҳои давлатии ҚТ иборат аст» [СМҲСХД, 2021, с. 32].

Дар адабиёти илмӣ ва бадеӣ намунаи мисолҳо аз қабилӣ «губернатор» – «губирнот», «комиссариат» – «комиссариёт», «демократӣ» – «демукротӣ», «демукросӣ» ё «сотсиолизм» – «сусиёлизм» «император» – «имперотур», «директор» – «директур», «закон» – «закун», «почта» – «пӯчта» як муддати таърихӣ ба мушоҳида мерасид, ки тарзи ифодаи «точикона» ҳисобида мешуд.

«...ягона «закундон» ва «донандаи аҳволи Русия ва русҳо»... ӯ буд» [Айнӣ С., Ёддоштҳо, с. 170].

Чунин истилоҳоти марбути соҳаи маъмурию коргузорӣ дар мукотиботи Садриддин Айнӣ ва Абулқосим Лоҳутӣ зиёд истифода шудааст, зеро дар он замон раванди воридшавии калимаҳои иқтибосӣ ба воситаи забони русӣ ё бевосита аз он ба забони тоҷикӣ дар авҷ буд. Мисол:

«...ба сохтани сусиёлизм дар Тоҷикистон дар қисмати адабӣ хизмат кунед» [Отахонова Х., 2003, с. 18].

«Телегрофатон дар вақташ расида буд ва пул ҳам расид...» [Отахонова Х., 2003, с. 30].

«Директур гуфт: «Барои тамошобинони умумӣ ягон ҷойи фуруш ҳам нест...» [Отахонова Х., 2003, с. 82].

«...пӯчта рафта пурсидам, гуфтанд аз Лоҳутӣ аст» [Отахонова Х., 2003, с. 85].

Ба масъалаи мазкур забоншинос С. Назарзода таваҷҷуҳ намуда, якчанд қолабро муайян намудааст: «парламон, плон, компанӣ, тилифун, истанса, пушида (почта), банк, пруграм, диплом, белат (билет), овонс, паспурт ё пошпурт (паспорт), газита, бирча (биржа), ичгут (счет), агинт, пулитик, кантура, транзид, пристуф (пристав)» [Назарзода С., 2014, с. 154]. Як анъана дар марҳилаҳои аввали воридшавии истилоҳоти русию аврупоӣ ба забони тоҷикӣ роиҷ гардида буд, ки якназарӣ дар қабули иқтибосот мавҷуд набуд ва вобаста ба завқу дониши фардӣ дар матбуоту асарҳо истифода мешуд.

Ҳамин гуна меъёрпазириро имрӯз низ дар асарҳои ҷудогона ва ё матни санадҳо метавонем мушоҳида намоем. Калимаи серистеъмоли «факултет» низ дар қолаби «факулта» ба меъёрҳои савтии забони тоҷикӣ созгор карда шудааст, вале дар ҳар ду шакл истифода мегардад. Воқеан, чунин қолабгирӣ дар забони тоҷикӣ як муддат хеле роиҷ гардида буд ва айни ҳол дар доираи маҳдудтар ба мушоҳида мерасад, чунки натиҷагирӣҳо нишон дод, ки роҳи бартараф намудани мушкилот наметавонад чунин қолаб бошад.

Ҳамчунин, қисме аз истилоҳот бо роҳи тарҷума, ки хоси меъёри вожасозии забони тоҷикӣ нестанд, мавриди истифода қарор гирифтаанд. Дар мавриди чунин истилоҳсозӣ, хусусан, бо пасвандҳо (-он, -идан) забоншинос Д. Саймиддинов изҳори ақида намудааст, ки истилоҳсозӣ бояд мувофиқи меъёри вожасозии забони тоҷикӣ сурат гирад. «Бархе аз истилоҳоти нав дар забони тоҷикӣ аз қабili «приватизация» на тавассути ин қолаб, балки дар қолаби дигар ва аз роҳи тарҷума дар шакли «хусусигардонӣ» мавриди истифода қарор гирифтааст. Истифодаи ин қолабҳо дар забони тоҷикӣ барои ифодаи чунин шаклҳо ва мафҳумҳои хориҷӣ дар қолаби нави забонӣ бояд аз нигоҳи меъёрҳои адабӣ муқаррар карда шавад. Қолаби зикршуда бо пасванди -онӣ (-онидан) бо истифода аз вожаҳои аврупоӣ, ки дар боло оварда шуд, бар пояи забони меъёр қолаби суннатии устувор маҳсуб намешавад.

Дар вожасозӣ ҳама қоидаҳои савтӣ ва дастурии забони меъёр бояд риоя гардад. Бо ин далел дар баргардонии мафҳумҳои хориҷии дар боло ёдшуда беҳтар аст, то аз қолабҳои суннатии вожасозии забон истифода шавад. Ба таври мисол аз қолаби «демократизация» дар забони тоҷикӣ ба вучуд овардани «демократӣ кардан», «демократӣ сохтан», «национализация» – «миллӣ кардан», «миллисозӣ», «приватизация» – «хусусӣ кардан» ва ғ. имкон дорад».

Дар мавриди бо чунин меъёр ифода гардидани вожаҳои иқтибосӣ забоншинос Д. Саймиддинов қайд менамояд, ки «бо ҳифзи бунёди ин истилоҳ, яъне «стандарт» метавон вожаи «стандартизация»-ро дар шакли «стандартсозӣ» қолаб зад» [Саймиддинов Д., 2013, с. 161].

Аз таҳлил маълум шуд, ки масоили ҳалталаб дар самти савтии истилоҳоти маъмурию коргузорӣ то кунун ҷой дорад ва ин раванд идома хоҳад ёфт, чунки бо рушду тавсеаи илм истилоҳот иқтибос гардида, масоили савтиро ба миён меоваранд.

б) истилоҳоте, ки бетағйир дар истифода қарор доранд.

Ин навъи калимаҳо гунаи тоҷикии худро надоранд ва ё ҳангоми тарҷума маънии аслиашон аз байн меравад. Қисми зиёди чунин истилоҳот, аз қабилӣ резюме, протокол, академия, дипломатия, декан, кодекс, коллегия, комиссар, консул, комиссия, митинг, президент, тендер, тезис, брошюра, диплом ва ғайра, асосан пас аз Инқилоби Октябр то давраи пошхӯрии Иттиҳоди шуравӣ бо роҳи иқтибосшавии бавосита ба таркиби забони тоҷикӣ ворид гардидаанд. Раванди мазкур то ба ҳол идома дорад, чунки калимаҳои бакалавр, магистр, тест, субтест, рейтинг, мониторинг ва дахҳои дигар дар даврони соҳибистиклолии Тоҷикистон ба забон роҳ ёфтаанд, ки ин талаботи замони аст.

«Комиссияи экспертӣ... хулосаи ниҳой (мусбат ё манфӣ) пешниҳод менамояд» [МҲМҲ, 2008, с. 89].

«Кодекс қонуни ягона ва мураббагаштааст, ки... бевосита ва бонизом танзим карда мешавад» [Раҳимов М., Таиров С., 2012, с. 17].

«Консенсия ва барномаҳои дурнамои кӯтоҳмуҳлат... барои тасдиқ пешниҳод менамояд» [Ҳомидов Р., 2008, с. 6].

1.2.2. Хусусиятҳои луғавӣ

Барои мушаххас намудани нишонаҳои луғавии истилоҳот, ба инобат гирифтани таърихи баромади калима ва дараҷаву мавқеи истифодаи он зарур мебошад. Фонди луғавии забони миллӣ аз калимаҳои умумиистеъмол ташаққулу меёбад, аз ин ҷиҳат барои таҳлили луғавӣ намудани истилоҳот ҳатман ба соҳаи истифодаи калима диққати аввалиндараҷа зоҳир намудан лозим аст.

Истилоҳоти соҳаҳои мухталифи илму фан ва касбу кор аз ҳамин қабил лексикаи махсус мебошанд. Истилоҳот ё худ калимаҳои истилоҳӣ як қисми таркибии калимаҳои китобиянд. Мушаххас намудани маънои луғавӣ ва дар

ҳамин замина истилоҳпазирӣ шартӣ асосӣ ба ҳисоб меравад. Вале як фарқи муҳимми вожаҳои маъмурию коргузорӣ аз истилоҳоти дигар соҳаҳои илму фан ва касбу кор дар он аст, ки қисми зиёди ин вожаҳо умумиистеъмолянд ва дар тамоми соҳаҳои ҳаёту фаъолияти инсон ба кор бурда мешаванд. Ҷиҳатҳои умумии калимаҳои маъмурию коргузорино вобаста ба ҳосиятҳои гурӯҳбандӣ намунагон имкон дорад. Забоншинос Ҳ. Маҷидов таъкид менамояд, ки вожаҳои идорию коргузорӣ ба калимаҳои адабӣ наздиканд, чунки қисми зиёдашон аз ҳамин гурӯҳ мебошанд. Калимаҳои мансуби муросилоти арҷманд, аълоҳазрат, ҷалолатмаоб, бузургвор, гиромидошт ва улёҳазратро ба ин бахш мансуб медонад. Ҳосияти дуввуми ин навъи калимаҳоро дар он мебинанд, ки маъноӣ мафҳумӣ дақиқро инъикос менамоянд. Дар мисоли ҷаласа – ҷамъомади навбатӣ ва аз ҳамин реша маҷлис ба маъноӣ парлумон ё иттилоот, иттилоия ва эълония. Махсусияти услубии калимаҳои идорию коргузорино ҳосияти сеюм нишон дода, бо мисолҳои **ҳозирин** «иштирокчиён», **ҳадамот** «хидматрасонии босуръат», **муқаррарот** «нишондодҳо», **модда** «банди ҷудогонаи қонун», **лутфан** «марҳамат карда», **эҳтироман** «бо эҳтироми зиёд» асоснок менамояд [Маҷидов Ҳ., 2007, с. 144-145].

Калимаҳои маъмурию коргузорӣ ба гурӯҳҳои муросалотӣ, коргузориҳои идорӣ ва коргузориҳои расмӣ ҷудо мешаванд.

Дар ташаккули забони тоҷикӣ вожаҳои муросалотӣ мақоми махсус доранд. Дар гузашта дар дарбори шоҳону амирон ва ҳокимони давр шахсони махсус ба навиштани муросилот ё ниғоришоти ирсолӣ машғул буданд, ки бо номҳои «котиб» ё «мирзо» ёд мешуданд.

«Қарабек, ки пештар ба амлоқдорон ва ҳокимон **мирзо** – **котиб** шуда кор мекард... амлоқдор таъин шуд» [Айнӣ С., Ёддоштҳо, с. 123].

Вожаҳои коргузориҳои идорӣ аз маҷмуи калимаҳои махсус иборатанд. Онҳо барои тартиб додани ҳуҷҷатҳои расмӣ идораҳо, ки ба шахрвандони ҷудогона ё ба муассисаҳои дигар ирсол мегарданд, ба кор бурда мешаванд.

Истилоҳоти маъмурию коргузорино вобаста ба соҳаи истеъмолашон боз метавон ба чанд гурӯҳ ҷудо намуд:

I. Номи санаду хуччатҳо, ки ин гурӯҳро дар навбати худ ба ду шоха чудо менамоем:

а) Истилоҳоти ифодакунандаи номи хуччатҳо, ки дар коргузори муосир истифода мешаванд, ба таври мухтасар:

«**Фармон**» калимаи аслии тоҷикӣ буда, ба маънои амр, ҳукме, ки аз тарафи ҳукмдор ва сардоре дода мешавад [ФЗТ, Ҷ.2, 1969, с. 414], амр, ҳукме, ки аз тарафи идораи олий ӯ шахси мақомдоре содир мегардад, [ФЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 401] қорбаст мешавад. Дар соҳаи маъмурию коргузорӣ **фармон** хуччати сатҳи олиест, ки аз тарафи сардори давлат ба хоҳири ҳалли ин ӯ он масъалаи вобаста ба мушкилоти ҳаёти ҷомеа, барои ба роҳ мондани ҷаъолияти дохилӣ ва назорати он, ба ин ӯ он вазифа таъйин намудани мансабдорони сатҳи давлатӣ ва ғайра содир карда мешавад [Диловаров М., Қурбонов С. 2012, с. 80].

Дар осори адибони классик дар гунаи «гушднома» низ калимаи «фармон» истифода гардидааст. Истилоҳи «фармон» комилаи ҷойи «гушднома»-ро гирифтааст. Шарҳи маъноии «гушднома» ҷунин аст: «фармони подшоҳонро гӯянд ва онро ба арабӣ маншур хонанд; ва ба маънии китобат ва фармон ҳам ҳаст...» [Муҳаммадхусайни Б., 2014, с. 25].

Вожаи фармон ҳам дар калимасозӣ ва вожаофарӣ ниҳоят ҷаъол аст. Бо ин калима дар забони тоҷикӣ феълҳои таркибии *фармон додан, фармондеҳӣ кардан, фармон бурдан, фармон кардан, фармон парастидан, аз фармони касе гузаштан, сар аз фармон напечидан, фармон ёфтан* ва калимаҳои *фармонбарӣ, фармонбардор, фармонбардорӣ, фармонгузор, фармондеҳ, фармондеҳӣ, фармондор, фармонниюшӣ, фармонпазир, фармонпазирӣ, фармонравой, фармонфармо(ӣ), фармондиҳанда, фармонфармоӣ, фармоншикан* ва монанди инҳо сохта шудаанд.

«Амир на танҳо **фармони** ислоҳоти худро ҷорӣ кард, балки... зулму ҷаври худро аз пештарааш зиёд кард» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 206].

Санад вожаи арабӣ буда, дар луғати арабӣ-русӣ ба маънои «тақяғо, пуштибон; танба, тирғак; нишебӣ, ёна; дастхат, забонхат; хуччат; вексел» зикр шудааст [Баранов Х., 1985, с. 377]. Ҳамҷунин, маъниҳои дастхате, ки қарз ӯ

ухдадории касеро таъкид мекунад, хуччат ва далелу бурҳон шарҳ ёфтааст [ФЗТ, Ҷ.2, 1969, с. 187]. Санад «далели навишта барои исботи даъво» низ оварда шудааст [ФЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 204]. Дар забони адабии муосири тоҷикӣ вожаи санад чун истилоҳи маъмурию коргузорӣ соҳиби маънои мушаххас аст. Он ба маънои истилоҳи коргузории «акт»-и забони русӣ ба қор бурда мешавад. Санад хуччате мебошад, ки ба воситаи он ягон амалиёт ё қори иҷрошуда тасдиқ мегардад. Ин хуччатро ҳайате аз шахрвандон, ходимони муассиса ё қорхона таҳия карда бо имзоҳояшон тасдиқ менамоянд. Баъзан як шахс низ метавонад ба танҳой санад таҳия намуда, воқеаи рӯхдодаро сабт намояд. Аз тарафи комиссияи босалоҳият маҳсулоти нав, ихтироот, бинои маъмурӣ ё истиқоматӣ санҷида шуда, санад таҳия карда мешавад. Истилоҳи «санад» маънои васеътарро низ дорост ва дар умум хуччатро ифода мекунад, ба мисли санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ.

«...мутабоқи СМҲҚТ ...чунин намудҳои назоратро пешбинӣ менамояд...» [www.mmk.tj/legislation (2024)].

Вожаи «хуччат» муродифи калимаи **санад** буда, аз лиҳози баромад калимаи арабӣ аст. Маънои луғавии ин вожа бурҳон, исбот ва далел овардан бо мақсади худсафедкунӣ мебошад. Дар фарҳанг ин калима ба се маъно: «1. далел, бурҳон, асос; 2. баҳс, мунозира; якраҳагӣ, инод; 3. унвоне, ки ба дувоздаҳ имом ва ҷонишинони онҳо дода мешудааст» зикр шудааст [ФЗТ, Ҷ.2, 1969, с. 762]. Дар баробари маъноҳои зикршуда хуччат ҳамчун навиштаҷот оид ба сифат, тасдиқи қору тавсифи ҳоли қасе ё қизе» [ФЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 540] низ маънидод шудааст. Ҳамчун истилоҳ хуччат навиштаест, ки арзиши ҳуқуқӣ дорад ва тасдиқи ҳудро ёфтааст. Бо ин калима имрӯз дар забони тоҷикӣ маҷмуи хуччатҳои расмӣ ном бурда мешаванд. Аз калимаи хуччат мувофиқи қоидаҳои калимасозии забони тоҷикӣ вожаҳои дигар сохта шудаанд, ки ин далели ҳазм гардидан ва умумиистеъмол шудани ин калима мебошад.

Хуччатдор – санади ифодагари фаъолияти нафаре мебошад, ки маъмури муросилот аст. Ҳамчунин, ин мафҳум дар маънии қотиб ё мутасаддии қотиботи бахше аз созмон ё қорхона фаҳмида мешавад.

Ҳуччатдорӣ – исми омехта буда, ба маънои «ҳуччатдор будан, асоснок кардан» дар луғат зикр шудааст [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 540]. Илова бар ин маънии низоми дафтардориро низ шарҳ медиҳад.

Ҳуччатӣ – сифати сохта буда, аз калимаи **ҳуччат** бо суффикси **-ӣ** сохта шудааст. Маънои «мансуб ба ҳуччат, ба ҳуччат тааллуқдошта»-ро дорад [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 518]. Ашё ё маводе, ки ҳукми қонуниро дар худ касб кардааст.

Ҳуччатнигор – исми мураккаб буда, ба маънои «шаҳси ба танзими ҳуччат машғул» қор фармуда мешавад [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 540]. Истилоҳи мазкур муодили котиб, мирзо, муншӣ, дабир мебошад.

Ҳуччатнигорӣ – исми омехта буда, аз калима (исм)-и арабии **ҳуччат** бо асоси қонони ҳозираи феъли нигоштан – **нигор** ва пасванди **-ӣ** сохта шудааст. Дар луғат «навиштани аснод, ҳуччатнигор будан ва ҷараёни таҳияи санаду ҳуччатҳо» маънидод гардидааст [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 540].

Ҳуччатноқӣ – исми сохта мебошад, аз калима (исм)-и арабии **ҳуччат** бо пасванди сифатсози **-ноқ** аввал сифати ҳуччатноқ сохта шуда, баъдан ба воситаи пасванди **-ӣ** аз сифат исм сохта шудааст. Дар луғат ҳамчун «дорои ҳуччат, санаду далелдошта» тафсир гардидааст [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 540].

Ҳулоса, вобаста ба имконоти забон метавон аз як қолаби истилоҳ чандин истилоҳи дигарро сохт, ки ба таври маъмулӣ мавриди истифода қарор гиранд ва мавқеи истилоҳоти иқтибосиро маҳдуд созанд.

Вожаи баён ҳамчун «зоҳир қардани чизе, қушода гуфтани он ҷӣ дар дил аст, изҳор ва сухани фасеҳ, ифодаи равшан» омадааст [ФЗТ, Ҷ.1, 1969, с. 131]. Мураттибони ФТЗТ ин вожаро «1. изҳор, гуфтор; 2. шарҳ, ташреҳ; 3. сухани фасеҳ, каломи бадеъ» маънидод қардаанд. Шакли ҷамъи вожаи баён – **баёнот** бошад, дар луғат ба маънои «изҳорот, ахбор, эзоҳот» зикр шудааст [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 123]. Ҳамчун истилоҳи қорғузурӣ баёнот санаде мебошад, ки аз тарафи шахс дар натиҷаи содир қардани амали ҳилофи қонуну тартибот, ҳангоми шохидӣ додан ба ягон амали номатлуб, барои иҷро нақардидани амру супоришот, вайрон қардани интизоми меҳнат, риоя нақардани муқаррарот навишта мешавад.

«Протокол аз рӯйи **баёноти** ман дуруст сабт шудааст» [АДТП, 1994, с. 63].

Ҳамрешаи калимаҳои зикршуда **баён** мебошад, ки маънояш хабари расмист. Масалан, аз тарафи созмон ва ё шахси масъул интишор ёфтани хабари расмиро дар низоми коргузорӣ бо истилоҳи мавриди назар ифода мекунад. Дар забони тоҷикӣ аз исми баён бо феълҳои ёридиҳандаи кардан ва намудан феъли таркибии номии баён кардан (намудан) сохта мешавад, ки маънои изҳоротро дорад. Шакли мафъули ин феъл баён шудан (ёфтан) бошад ба маънои «гуфта шудан, зикр ёфтан» корбаст мешавад. Ҳамчунин, аз феъли таркибии номии баён кардан сифати феълии замони ҳозира баёнкунанда сохта мешавад, ки дар луғат ба маънои «изҳоркунанда» [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 123] омадааст.

«**Дархост**» калимаи аслии тоҷикӣ мебошад ва маънои хоҳиш, талаб илтимос, талаби масъулият ба хотири иҷро шудани амалеро ифода менамояд [ФЗТ, Ҷ.1, 1969, с. 336]. Дар ин баробар, хоҳиши хаттӣ бо тақозои чизе, номаи расмӣ бо талаби чизе низ мебошад [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 438]. Дар соҳаи маъмурию коргузорӣ **дархост** санадест, ки ба унвони мақоми расмӣ муассиса ё корхона навишта шуда, дар он ягон эҳтиёҷ зикр карда мешавад.

«**Забонхат**» калимаи мураккаб буда, бо навъи тобеи калимасозӣ аз калимаҳои аслии тоҷикии **забон** ва вожаи арабии **хат** сохта шуда, маънои ба зимма гирифтани чизеро мефаҳмонад. Ҳамчун истилоҳи коргузори расмӣ забонхат санадеро ифода мекунад, ки ба воситаи он гирифтани молу маблағ ё чизи дигар тасдиқ мешавад. Забонхат дар шакли дастнавис дар як нусха таҳия мешавад.

«**Забонхатро** муфаттиш... Зокиров С. қабул кард» [АДТП, 1994, с. 156].

«**Эълон**» исми амал ё масдари феъли навъи чоруми арабӣ мебошад. Дар қомуси арабӣ-русӣ ба маънои «интишор кардани чизе, огоҳинома, хабарнома ва эълоннома» омадааст [Баранов Х., 1985, с. 535]. Инчунин, ба маъноҳои «изҳор, огоҳӣ, хабар, ошкор кардан» [ФЗТ, Ҷ.2, 1969, с. 616] ва маънои иловагии маълумгардонӣ, эълоннома, реклама [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 707] зикр гардидааст.

Ҳамчун истилоҳи коргузорӣ эълон санаде мебошад, ки дар он роҷеъ ба чорабинӣ, рӯйдод ё иқдоме бо дарчи таърихи рӯз ва макони баргузорӣ пешакӣ хабар дода мешавад.

«Гунаҳгориш Фарҳодов 25-уми декабри соли 1991 эълон шуд» [АДТП, 1994, с. 31].

«Барқия» вожаи арабӣ буда, нома ё мактуби таъчилиест, ки ба унвони касе ё ба ҷойе фиристода мешавад [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 145]. Барқия ҳуччатест, ки ба воситаи телеграф барои ба зудӣ расонидани хабаре ирсол карда мешавад. Дар идораи телеграф бо услуби ба ҳудаш хос дар варақа (бланка)-и махсус навишта мешавад. Он навъҳои муқаррарӣ ва ғаврӣ дорад. Дар он ҳатто аломатҳои китобат навишта намешаванд, ки барои осон кардани кори ходими телеграф мебошад [Диловаров М., Қурбонов С., 2012, с. 34]. Дар шароити кунунӣ барқияро ба воситаи почтаи электронӣ ё ба воситаи дастгоҳи факс низ равон кардан мумкин аст. «Барқия паёме, ки ба василаи дастгоҳи электромиғнотисӣ ва ба тариқи муҳобира аз маконе ба макони дигар... расонида мешавад» [Доро Н., 2012, с. 67].

«Барқияи телефонӣ барои расонидани маълумот ба воситаи телефон истифода мешавад» [СМҲСХД, 2021, с. 396].

Истилоҳи **«суратмачлис»** дар забони муосири тоҷикӣ собиқаи тӯлонӣ надошта, баъди солҳои 90-уми асри XX ба ҷойи калимаи фаронсавии **«протокол»** истифода мешавад. Айни замон ин истилоҳот ба таври мувозӣ ба қор бурда шаванд ҳам, суратмачлис назар ба протокол зиёдтар истифода мешавад. Албатта, ин хуб аст, зеро суратмачлис сарфи назар аз он ки аз ду калимаи иқтибосии арабӣ иборат мебошад, бо усули калимасозии забони тоҷикӣ сохта шудааст. Аз тарафи дигар ҳар ду вожаи таркиби он ҳам сурат ва ҳам мачлис дар забони тоҷикӣ ба дараҷае ҳазм гардидаанд, ки иқтибосӣ буданашон эҳсос намешавад. Суратмачлис калима (исм)-и мураккаб мебошад, ки бо роҳи калимасозии тобеъ ба вучуд омадааст. Ин калима ба маънои «сабти ҳаттии рафти ҷаласа ва протокол» зикр шудааст [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 278]. Суратмачлис ҳамчун истилоҳи коргузорӣ санадест, ки дар он ҷараёни баррасии

масъала, қарори маҷлис, машварат ва конференсияи мақомоти марбути зикр мегардад. Дар суразмаҷлис, ҳамчунин, фаъолияти мақомоти тафтишотӣ, бозпурсии маъмурӣ ва мақомоти ҳифзи тартиботи умумӣ сабт мешавад. Суразмаҷлисро котиб, ки дар рафти чаласа таъйин мегардад ва ё расман пеш аз чаласа интихоб гардидааст, таҳия менамояд. Котиб уҳдадор аст, ки маълумотро дақиқ ва беғалат таҳия намояд.

Ҳарчанд вожаи суразмаҷлис ба маънои «сабти хаттии рафти чаласа» вожаи протоколро иваз кардааст, вале дар муносибатҳои расмӣ байналмилалӣ ҳанӯз вожаи протокол дар истеъмол аст. Дар ҳуқуқи байналмилалӣ протокол ҳуҷҷати расмӣ аҳдномавӣ ва аслан замимаест ба шартномаи асосӣ. **Протоколи дипломатӣ** бошад, қоидаҳои маъмулӣ ва анъанавиеро, ки дар муносибатҳои байналмилалӣ рӯя мешаванд, аз қабилӣ тартиби ташрифи сарварони давлату ҳукуматҳо, ҳайатҳои расмӣ, шаклу тартиби баргузории вохӯрию суҳбатҳои расмӣ ва ғайраро дар бар мегирад [Диловаров М., Қурбонов С., 2012, с. 62-63].

Дар фарҳанги калимаҳои хориҷӣ вожаи протокол чунин тафсир ёфтааст: «аз калимаи юнонии «protokollon» – варақи аввал, protos – якум ва kollao – мечаспонам, ширеш мекунам». Шарҳи истилоҳии протокол дар чунин қолаб низ ифода гардидааст: ҳуҷҷати сабти баромаду суҳанронҳои иштирокчиёни маҷлису ҷамъомад, машварат ва қарорҳои қабулнамуда; санаде, ки аз тарафи ашхоси мансабдор мураттаб мегардад ва иқдомҳои анҷомдодааш асоснок дарҷ мегардад; қарори конференсияи байналмилалӣ ва протоколи дипломатӣ [СИС, 1987, с. 406].

*«...**протокол** ва қарори анҷумани (конференсияи) ҳизби сиёсӣ... пешниҳод карда мешавад»* [www.mmk.tj/legislation (2024)].

«Қарор» калимаи ниҳоят сермаъно мебошад. Дар қомус ба панҷ маъно шарҳ ёфта, ҳамчун аҳд, қавл, муоҳида истилоҳи коргузориш [ФЗТ, Ҷ.2, 1969, с. 676]. Яке аз маъноҳои ин истилоҳ амр ё тасмиме, ки аз тарафи ҳукумат ё мақоми дигар бароварда шудааст ё тасмиме, ки дар натиҷаи муҳокима ва

музокираи масъалае қабул карда шудааст, қарордод, қатънома мебошад [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 699].

«Маҷлиси Олии ҶТ **қарор** мекунад: Қонуни ҶТ «Дар бораи туризм» пас аз интишори расмиаш мавриди амал қарор дода шавад» [www.mmk.tj/legislation (2024)].

Бо калимаи қарор, ҳамчунин, калимаҳои қароргоҳ, қарордод, қарорнавис, қарордодӣ, қарорӣ зикр шудаанд, ки аз байни вожаҳои зикршуда **қарордод** ва **қароргоҳ** истилоҳи маъмурию коргузорӣ мебошад.

«Қарордод шартнома дар бораи муқаррар намудан, тағйир додан ва ё қатъ намудани муносибатҳои ҳуқуқӣ» мебошад [Тоҳиров И., Анзорова Т., 2002, с. 156]. Ҳамчун истилоҳи маъмурию коргузорӣ бо номҳои *созишнома*, *шартнома*, *муоҳида* низ қорбаст мешавад. Он дар байни ду ё якчанд тараф барои барқарор намудани муносибатҳо ё ба хоҳири иҷрои қорре баста мешавад. Қарордод миёни давлатҳо, созмонҳои иҷтимоӣ, қорхонаву муассисаҳо, шахсони ҳуқуқиву воқеӣ ба имзо расонида мешавад. Матни қарордод тибқи зарурат дар чанд нусха тартиб дода мешавад, ки баъди ба имзо расидан ҳамаи нусхаҳои он эътибори баробари ҳуқуқӣ доранд. Он аз тарафи шахсони босалоҳият ба имзо расонида шуда, бо муҳри муассисаҳои дахлдор тасдиқ карда мешавад. Дар қарордод шароити иҷрои қор, муносибатҳои байниҳамдигарии тарафҳо, ки яке одатан «қорфармо» ва дигаре «иҷроқунанда» ном мегирад, ба таври мушаххас зикр карда мешаванд: «Мувофиқи ҳамин **қарордод** шаби арафаи ҳамон рӯз муфтиён қамъ мешуданд» [Айнӣ С., Ёддоштҳо, с. 572].

Яке аз муродифоти қарордод вожаи арабии муоҳида ё муоҳада, яъне аҳду паймон бастан бо ҳамдигар аст. Ҳамчунин, иттиҳоду созиш байни давлатҳо, ҳизбҳо, созмонҳо ва гурӯҳҳо, дар роҳи ягон мақсад, созишнома, паймонро низ ифода менамояд.

«**Сафархат**» калимаи мураккаби тобеъ буда, аз вожаҳои арабии сафар ва хат сохта шудааст. Ҳуҷҷатест, ки барои сафари расмӣ ба қорманд дода мешавад. Ҳамчунин, дар шакли сафария низ мавриди истифода қарор дорад. Вожаи сохтаи сафария бошад, аз калимаи арабии сафар бо пасванди -ия таркиб

ёфтааст. Он санадест, ки ба корманд хангоми сафар барои анҷоми вазифае ба муассиса ё ташкилоти дигар дода мешавад, ё худ гувоҳномаест, ки кормандро расман ба маъмурияти маҳалли мақсуд шинос менамояд [Насруллоев М., Бобомуродов Ш., 2017, с. 89].

Истилоҳоте, ки бо чузъи **нома** сохта шудаанд дар байни истилоҳоти маъмурию коргузорӣ зиёд ба назар мерасанд. Як қисми онҳо ба гурӯҳи калимаҳои архаистӣ шомил шуда бошанд ҳам, гурӯҳи дигар дар низоми коргузории муосир истифода мешаванд:

«**Даъватнома**» санадест, ки барои даъват намудани шахсе ё корманде ба ягон иқдомот ва чорабинӣ таҳия мегардад. Маънои луғавии даъват «таклиф» аст. Бо чузъи нома сохтани истилоҳот қолаби суннатӣ маҳсуб меёбад. Даъватнома метавонад расмӣ ва ғайрирасмӣ бошад. Даъватномаи расмӣ одатан аз тарафи маъмурияти муассиса ё аз тарафи кумитаи тадорукоти чорабинӣ таҳия мешавад. Дар даъватнома зикри ному насаби шахси даъватшаванда, номи чорабиниҳои баргузоршуда, таърих ва маҳалли баргузорӣ ҳатмӣ мебошад: *«Даъватнома аз ҷониби мақомоти дахлдори ҚТ... фиристода мешавад»* [www.mmk.tj/legislation (2024)].

«**Ваколатнома**» санадест, ки ба воситаи он корхона, муассиса ё шахси алоҳида ба касе ҳуқуқи иҷроӣ қорре ё амалиётро медиҳад. Ваколат маънои ҳуқуқ ва вазифаи вакилро дорад. Ваколатномае, ки аз тарафи ниҳодҳои махсус дода мешавад, ваколатномаи расмӣ мебошад. Ваколатномае, ки аз тарафи шахсони алоҳида дода мешавад, ваколатномаи хусусӣ ё шахсӣ ном дорад. Муҳлати эътибори ваколатнома метавонад дароз бошад: *«...дар копияи ин ваколатнома, ки ба консулхона мерафт ...тасдиқ кардааст»* [Айнӣ С., Ёддоштҳо, с. 512].

«**Маълумотнома**» аз маълумтарин навъи ҳуҷҷат маҳсуб меёбад, ки дар он роҷеъ ба ғайрияти шахс, вазъу ҳолати зиндагӣ, доир ба ғайрияти меҳнатӣ, таъмини нафақа, миқдори музди меҳнат, даромад, собиқаи кор, вазъи саломатӣ, таҳсил дар таълимгоҳ, масъалаҳои иқтисодию иҷтимоӣ, ҷойи истиқомат, ҳайати оила, масоҳати манзил ва ғ. маълумот дода мешавад [Насруллоев М.,

Бобомуродов Ш., 2007, с. 67]. Далелхое, ки дар маълумотнома дарч карда мешаванд, бояд дақику асосноку пурра бошанд ва бо муҳри муассисае, ки онро пешниҳод кардааст, тасдиқ карда шавад: «...**маълумотнома** дар бораи вазъи **саломатӣ** замиа карда мешавад» [www.mmk.tj/legislation (2024)].

«**Тасдиқнома**» санадест, ки тасдиқ ва ё инкори далелеро нишон медиҳад. Маънои тасдиқ иқро намудани дурустии маълумот мебошад.

«*Комиссияи миллӣ ...**тасдиқнома** ирсол менамояд*» [www.mmk.tj/legislation (2024)].

«**Ифтихорнома**» барои хизматҳои махсус ба шахрвандон, корхонаҳо ва созмонҳо ҳамчун арҷгузорӣ ва кадршиносӣ дода мешавад. Ин вожа ҳам дар системаи истилоҳоти маъмурию коргузори забони тоҷикӣ собиқаи тӯлонӣ надорад. Ба воситаи он ибораистилоҳи «**почетная грамота**»-и забони русӣ ифода карда мешавад. Қаблан дар замони шуравӣ «почетная грамота»-ро тахтуллафзӣ «грамотаи фахрӣ» [Луғати русӣ-тоҷикӣ, 1985, с. 188] тарҷума карда буданд, ки ба табиати забони тоҷикӣ мувофиқ набуд. Вожаи «ифтихорнома» мувофиқи қонуну қоидаҳои калимасозии забони тоҷикӣ сохта шудааст ва ба воситаи он мафҳуми асли хеле дақиқ ифода карда мешавад.

«**Борнома**» ба ду маъно тафсир мешавад. Маънои аввал рухсатнома барои роҳ ёфтан ба ҳузури шоҳу амир ва ба маънии дуюм воситаи тафохур аст. Ҳуччате, ки дар он як навъи моли аз ҷойе ба ҷойи дигар фиристодашаванда, вазн миқдори он муайян карда мешавад. Истилоҳи мазкур ҳамчун борхат низ ифода ёфтааст [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 240].

Шарҳи маънои «борнома» дар фарҳанги «Бурҳони қотеъ» низ омадааст ва дар он ҷо низ ҳамчун истилоҳи коргузорӣ чунин шарҳ ёфтааст: «ва парвона ва фармон ва ризо ва рухсат додан бошад ба духули хонаи салотин» [Муҳаммадхусайни Б., 1993, с. 144].

«*Шаклҳои **борномаи** муросилот... муқаррар карда мешавад*» [www.mmk.tj/legislation (2024)].

«**Эълоннома**» истилоҳест, ки дар баъзан маврид ба ҷойи эълон корбаст мешавад, вале қобили зикр аст, ки эълоннома тобиши дигар пайдо кардааст.

Масалан, овезаҳои тарғиботи рои эълоннома меноманд, гарчанде ки дар гузашта эълоннома ва эълон чун муродифи ҳам мавриди истифода қарор доштанд. Эълоннома тарҷумаи калимаи «афиша» [Диловаров М., Қурбонов С. 2012, с. 100] мебошад. Дар гузашта маънои имрӯзаи эълонро ифода менамуд: *«Бо хонда шудани ин эълоннома мӯзадӯз: –Зинда бод Ҳукумати шуроӣ! –гӯён аз ҷояш рост хест...»* [Айнӣ С., Ғуломон, с. 344].

«**Табрикнома**» ҳуҷҷатест, ки ба воситаи он ифодаи меҳру садоқат, дӯстиву рафоқат инъикос мегардад ва он дар шаклҳои расмиву ғайрирасмӣ дар гардиш аст. Навъи расмӣ дар сатҳи давлатдорӣ ва байни муассисаҳо маъмул буда, табрикномаи ғайрирасмӣ байни шахсони ҷудогона навишта мешавад. Табрик ҳамчун таҳният шарҳ ёфтааст ва ба ҷойи **табрикнома** баъзан ибораи **номаи табрикӣ** низ истеъмол мешавад. Қобили қайд аст, ки табрикнома дар баробари чун санад маъмулӣ будан, инчунин қолаби истилоҳиро нигоҳ доштааст ва шакли номаи табрикӣ қобили қабул нест.

«**Зоднома**» ҳуҷҷатест, ки шахсияти кӯдакро то гирифтани шиноснома муайян менамояд [Диловаров М., Қурбонов С., 2012, с. 111]. Дар бораи зоднома ҳаминро метавон илова кард, ки вожаи зебои тоҷикӣ мебошад. Ҳарчанд ҳуҷҷате, ки имрӯз ба кӯдаки навозод барои муайян кардани шахсияти ӯ аз тарафи мақомоти САҲШ-и ҚТ дода мешавад, расман «**Шаҳодатномаи таваллуд**» ном дорад, вале дар гуфтору навишти зиёиёни имрӯзаи тоҷик бештар вожаи зоднома дар истеъмол аст. Хуб мешуд, ки номи ҳуҷҷат низ расман «Зоднома» шавад, зеро «Шаҳодатномаи таваллуд» тарҷумаи тахтуллафзии «Свидетельство о рождении»-и русӣ мебошад. Зоднома бошад, мувофиқи меъёрҳои калимасозии забони тоҷикӣ сохта шудааст.

«**Кафолатнома**» «хати кафилшавӣ, замонатнома» мебошад. [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 628]. Кафолатнома ба ҷойи истилоҳи «гарантийное письмо»-и забони русӣ истифода мешавад. Ҳамчун истилоҳи коргузори санадест, ки иҷрои уҳдадориҳои дар он баёнкардашуда ҳатмӣ маҳсуб меёбад [Тоҳиров И., Анзорова Т., 2002, с. 33]: *«...ба шахсони воқеӣ ё ҳуқуқӣ қарз, кафолатнома ва ё замонати бевосита ё бавосита намедихад»* [www.mmk.tj/legislation (2024)].

«**Низомнома**» аз калимаи арабии низом маншаъ мегирад ва маънии тартибро дорад. Санадест, ки вазъи ташкилоту муассисаҳо ва шаҳрвандонро ба танзим медародад, яъне «қоидаҳои навишта барои ба тартиби муайян гузаронидани коре, дустур, асоснома» [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 912]. Ҳамчун истилоҳ «...санади меъёрии ҳуқуқиест, ки ба таври диққат вазъи ҳуқуқӣ, сохтор, тартиби фаъолияти мақомоти давлатӣ ё воҳидҳои сохтории онҳо, ҳамчунин муносибатҳои мутақобилаи онҳоро бо дигар мақомот, ташкилот, муассисаҳо ва шаҳрвандон муайян менамояд» [Раҳимов М., Таиров С., 2012, с. 21].

«**Низомнома** дар бораи хусусиятҳои иҷозатномадиҳӣ ...таҳия гардидааст» [МҲМҲ, 2008, с. 68].

«**Ҳалнома**» низ аз навъҳои маъмулии ҳуҷҷат буда, аз тарафи додгоҳ пас аз мурофия таҳия карда мешавад: «...**ҳалномаи** баровардашуда гайриқонунӣ буда, бо асосҳои зерин бояд бекор карда шавад» [Табаров Н., Ғуломов О., 2004, с. 65].

«**Рӯзнома**» вожаи аз ҷиҳати сохт мураккаб буда, ҳар ду ҷузъи он рӯз ва нома калимаҳои аслии тоҷикӣ мебошанд. Дар гузашта ин калима ба маънои дафтаре, ки дар он ҳисоб ва корҳои ҳаррӯзаи касе навишта мешуд, дар истеъмол буд [ФЗТ, Ҷ.2, 1969, с. 159]. Дар забони адабии муосири тоҷикӣ бошад, ба рӯзнома маъноҳои дигар зам гардидаанд. Масалан, дафтари ёддошт, номгӯи масоили матраҳшавандаи ҷаласаҳо, варақаи бечилд, ки ба сифати рӯзнома ба таъбир мерасад ва дафтари хонандаи мактаб [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 179]. Дар гузашта вожаи рӯзномача низ муроди вожаи рӯзнома, яъне ба маънои «дафтаре, ки дар он ҳисоб ва корҳои ҳаррӯзаи касе навишта мешаванд» ва «гузориш, ҳисобот» истифода мешудааст [ФЗТ, Ҷ.2, 1969, с. 159]. Ин вожа ҳам истилоҳи коргузорӣ ба ҳисоб мерафт: «Суд... маҳалли гузаронидани маҷлис ва **рӯзномаи** онро муайян кунад...» [www.mmk.tj/legislation (2024)].

Истилоҳи «**арзнома**» ё худ «петитсия» шакли дастаҷамъии муроҷиати шаҳрвандон ба мақомоти салоҳиятдори давлатӣ ё худ идораи маҳаллӣ... мебошад [ФИҲ, 2009, с. 55].

б) Истилоҳоте, ки бо ҷузъи нома сохта шудаанд ва дар ҳуҷҷатнигории муосир истифода намешаванд:

Умуман, дар давраи гузашта ҳам дар байни аҷдодони мо ҳуҷҷату санадҳои зиёде мавҷуд буданд, ки бо калимаи **нома** сохта мешуданд. Бархе аз ин гуна калимаҳо ба қатори калимаҳои архаистӣ даромада, дар забони имрӯза дар истифода нестанд, бархеи дигар баъди муддате аз истифода баромадан умри дубора дида, аз нав қобили истеъмол гардидаанд. Дар ҳар сурат ин гуна вожаҳо захираи истилоҳоти маъмурию коргузории забони тоҷикӣ ба ҳисоб мераванд ва дар ҳолати пайдо шудани эҳтиёҷ онҳоро истифода бурдан мумкин аст. Ноғуфта намонад, ки дар аксар маврид ҷузъи аввали ин гуна калимаҳои мураккабро, ки бо исми **нома** омада истилоҳоти коргузорӣ месозанд, вожаҳои иқтибосии арабӣ ташкил медиҳад. Баъзан калимаҳои тоҷикӣ низ бо ин исм омада истилоҳи маъмурию коргузорӣ сохтаанд. Барои равшантар шудани мақсад бархе аз ин гуна вожаҳоро таҳлил менамоем:

«**Талабнома**» истилоҳест, ки дар мавриди мавқеяш дар забон ягон нишондиҳандаи муайяни меъёрӣ мавҷуд нест. Маънои дархостро дошта, ҳамчунин, ба сифати синоними ариза низ қорбурд дорад. Дар таносуби талабнома истилоҳи дархост имрӯз барои тамоми истифодабарандагони санад маъмул аст: «*Шахсони мансабдор ...аз рӯзи гирифтани **талабнома** бо зикри сабабҳо судро огоҳ намоянд*» [www.mmk.tj/legislation (2024)].

«*Амир бо гирифтани ин **талабнома** ...Мирзои урганҷиро аз қор гирифт*» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 207].

«**Паймоннома**» аз вожаҳои аслии тоҷикии **паймон** ва **нома** сохта шудааст ва маънои «уҳдадорӣ хаттӣ, қарордод, муоҳида ва шартнома»-ро дорад [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 59].

«**Замонатнома**» аз вожаи арабии замонат буда, ба маънои «қафилӣ, зоминӣ, ба уҳда гирифтани» меояд, яъне «ҳуҷҷати қафолат, санади замонат, варақаи тазмин» мебошад [ФЗТ, 1969, с. 435].

«**Нафирнома**» ҳуқму фармонеро меноманд, ки ҳокимон барои гирдоварии лашкар менависанд [Муҳаммадхусайни Б., 2014, с. 143].

«Идрорнома» санади пардохти маош аст. Идрор аз калимаи арабӣ гирифта шуда, маънои луғавии маошу рӯзинаро дорад, ки амирон барои таъйини маош ба нафаре менавиштанд. Истилоҳи мазкур ҳоло бо вожаи русии «стипендия» ва муодили тоҷикии «идрорпулӣ» ифода мешавад.

Иноят маънои мададгорию дастгириро дорад, вале дар қолаби «иноятнома» маънои паёми лутфу марҳаматро ифода мекунад [ФЗТ, Ҷ.1, 1969, с. 483]. Ҷойи дигар иноятнома дар шакли ибора – номаи иноятӣ омада, «ба мисли тавсияномаи имрӯза, ки ба касе навишта мешавад» шарҳ ёфтааст [Мисбоҳиддини Н., 2013, с. 21].

«Бахшишнома» аз ҷузъи бахшиш, яъне исми амал аз феъли бахшидан мебошад, ки чун истилоҳ номаи авф аст. Барои гузашт аз гуноҳ «бахшишнома» навишта мешуд. Бо шарҳи бахшидани ҳадя низ ба кор рафтааст, вале дар маънои яқум дар адабиёти классикӣ зиёд истифода гардидааст. Ин вожа ҳамчун истилоҳи соҳаи ҳуқуқ ба маънои «молу мулки худро ройгон дар ихтиёри шахси дигар гузоштани ягон шахс» омада, дар гуфтугӯ маънои «хайру садақа»-ро низ дорад [ФЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 160]. Ба таври ҳулосавӣ «бахшишнома» ба ду маъно истифода мешавад. Ба маънои аввал инъом ва ба маънои дуюм ҳукме, ки гуноҳи шахсеро авф менамояд [ФЗТ, Ҷ.1, 1969, с. 161].

«Васиятнома» аз вожаи арабии васият гирифта шуда, ба маънои «варақае, ки васияти касе навишта шуда бошад» истифода мешавад [ФЗТ, Ҷ.1, 1969, с. 227].

«Вақфнома» аз калимаи арабии вақф сохта шудааст ва сермаъно буда, дар фарҳанг ба гунаи зер маънидод шудааст: «мулке, ки аз тарафи касе барои масҷид, мадраса ва ғ. таъсис ва васиқа шуда бошад, ба шарте, ки аз даромади он ғоида бурда шавад хариду фурӯш нашавад». Ҳамчунин, маънои инъом ва таваққуф дар миёни сухан, махсусан, дар мавриди тиловати Қуръонро дорад. Вақфнома бошад, «васиқаи вақф, ҳуҷҷати вақф шудани мулк (замин, боғ ва ғ.)»-ро ифода менамояд [ФЗТ, Ҷ.1, 1969, с. 231-232]: «...*дахъадихӣ ва шартҳои вақфнома... ба анҷом мерасид*» [Айнӣ С., Ёддоштҳо, с. 641].

«Ганчнома» дар гузашта ба маънои санади махсусе фаҳмида мешуд, ки дар он макони махфузшудаи ашёи гаронарзиш дарч мегардид. Ҳар ду чузъи он – «ганч» ва «нома» тоҷикӣ мебошанд. Рӯйхат ё номгӯи боигариҳои дар ҳазинахонаи давлат (государственное казначейство) мавҷудбударо бо ҳамин истилоҳ ифода кардан мумкин аст.

«Насабнома» маънои «насл, наҷод, хонадон, силсила»-ро дорад. Насабнома санадест, ки шачараи шахс дар он навишта шуда, аҷдодеро мушаххас менамояд [ФЗТ, Ҷ.1, 1969, с. 835]. Дар гузашта бо мақсади арчгузорӣ ба шачараи худ номи гузаштагони худро бо тартиби муайян дарч менамуданд ва он ҳамчун санад махфуз нигоҳ дошта мешуд.

«Озоднома» ҳуҷҷатест, ки аз озодии касе шаҳодат медиҳад [ФЗТ, Ҷ.1, 1969, с. 906]. Истилоҳи мазкур дар забони адабии ҳозираи тоҷик дар истифода нест, вале вожаи авф метавонад онро иваз намояд.

«Савганднома» ба ифодаи аҳд дар мавриди иҷроиши мушаххас мебошад, яъне номаест, ки савганд таъкид шудааст. Вожаи мазкур аз захираи истилоҳоти маъмурию коргузорӣ ба ҳисоб меравад. Дар забони имрӯза онро ба маънои «матни савганд» ба қор бурдан мумкин аст. Масалан, савгандномаи сарбозон ба маънои «матни савганди низомӣ», савгандномаи табибон, матни савганди президент, ки қабл аз шуруъ кардан ба иҷрои вазифа ба забон меоранд ва ғ.

«Сулҳнома» маънои «аҳду паймони сулҳу оштӣ, қарордоди сулҳ»-ро дорад. Дар матн онро дар баробари қарордоди сулҳ, созишномаи сулҳ ба хоҳири гурез аз такрори ноҷо истифода бурдан мумкин аст, вале сулҳнома нисбат ба қарордоди сулҳ ё созишномаи сулҳ ихчамтар ва фишурдатар мебошад: «...хати ибро (*сулҳнома*) нависонда, муҳр кунонда ба бой расонанд» [Айнӣ С., Ёддоштҳо, 309].

«Эътиқоднома» ба маънои «номаи боварӣ; навиштае, ки бар он эътиқоди касе баён шудааст» меояд [ФЗТ, Ҷ.2, 1969, с. 619]. Истилоҳи мазкур синоними «ваколатнома» мебошад ва, бинобар ин ки дар сарчашмаҳо ҷой дорад, шаҳри маъноияшро зарур донистем.

«Ситоишнома» барои арҷгузорӣ ба ҷойи «похвальный лист» ва «похвальная грамота»-и забони русиро истифода мешавад. Санадест, ки барои баланд намудани руҳияи маънавии инсон мураттаб мегардад.

II. Гурӯҳи дуюм истилоҳоти маъмурию коргузорию, ки ҳамчун воситаҳои баёни лутфу эҳтиром дар навиштани мактубҳо истифода мешуданд ва қисме аз онҳо дар ҳуҷҷатнигорӣ муосир низ роиҷ аст. Ба монанди: *муҳтарам, ҷаноб, хонум, рафиқ, арҷманд, иззатманд, сардор, сарвар, пешво* ва ғ. қолаби кӯхнашудаи *аълоҳазрат, улёҳазрат, ҷалолатмаоб, бузургвор, шафқатпаноҳ ё шафақатпаноҳ, валинеъмат, муаззам, муаззама, мукаррама, мушфиқ, гиромидошт, асилзода, умедгоҳ, шариатпаноҳ* ва ғ. Албатта, ин гурӯҳ калимаҳо низ ба истифодашаванда ва аз истифода баромада ҷудо мешаванд. Чунин қолаб барои ҳадафрас шудани матлаб мусоидат намуда, таваҷҷуҳи хонандаро зиёд мегардонад ва муносибати самимонаро ба вучуд меорад. Барои равшан шудани мақсад зарур медонем шарҳи маъноии ҷанде аз истилоҳотро оварем:

«**Арҷманд**» маънои соҳибқадр, гиромӣ ва муҳтарамро ифода менамояд ва дар номанигорӣ муносиботи дипломатӣ ҳамчун ифодаи эҳтиром дар истифода мебошад. Ҳангоми мурочиат ба шахсони соҳибэҳтиром ё нисбат ба шахсони наздик истифода мегардад. Ин истилоҳ бештар дар матни даъватнома ва номаҳои расмӣ ба мушоҳида мерасад. Муодили истилоҳи мазкур **иззатманд** мебошад: «*Падару модари иззатманд! Шуморо ба маҷлиси синфии фарзандатон... даъват менамоем*» [Аминов С. Сатторова Ҳ., 2008, с. 46].

«**Муҳтарам**» низ яке аз истилоҳоти маъмулии коргузорӣ ба ҳисоб меравад. Аслан, ба хоҳири эҳтиром пеш аз номи шахс оварда мешавад, вале ҳолати баръакс низ мушоҳида мешавад. Албатта, дар мавриди ҳамчун шахси мусбат истифода гардидани инсон корбаст мешавад. Ҳолатҳои ба таври киноя истифода гардидани ин калима низ маъмул аст, вале дар матни санадҳо ин меъёр қобили қабул нест: «*Волидайнӣ муҳтарам! Шуморо ба маҷлиси падару модарон... даъват менамоем*» [Насруллоев М., Бобомуродов Ш., 2017, с. 64].

Вожаи дигар **лутфан** мебошад, ки меҳрубониро ифода менамояд ва воситаи муассирии суҳан аст: «*Лутфан, Шуморо ба маҷлиси Садорати*

Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон...даъват менамоям» [Аминов С., Сатторова Ҳ., 2008, с. 46].

«Гиромидошт» исми амал аз феъли таркибии **гиромӣ доштан**, яъне эҳтиром кардан, азизу муътабар ҳисобидан бармеояд. Ҳамчун вожаи муросилотӣ ё номанигорӣ ба маънои «эҳтиром гузоштан нисбат ба касе, пос доштани хотираи касе» истифода мешавад. Истилоҳи мазкур таърихи қадима дошта, аз истифода дур намондааст ва дар муросилот то ба ҳол истифода мегардад.

Ин тарзи ифодаи калимаву ибораҳои махсус ҳоси ҳуччатҳои муайян буда, ба таври қолабӣ мавриди истифода қарор мегиранд. Ҳатто ифодаҳои *хоҳишмандам, сипосгузорем, лутф мефармудед, умедворем, лоиқ медидед, иҷозат медодед, назар менамудед, мутаасифона, хушбахтона, бо ихлосу самимият, бо таманниёти нек, бо умеди ҳамкорӣ* ва садҳои дигарро метавон намуна овард, ки асосан дар матни номаҳо ба қор бурда мешаванд.

1.2.3. Хусусиятҳои грамматикӣ

Истилоҳот новобаста аз он ки ба як соҳаи илм мансуб аст, дорои нишонаҳои грамматикӣ низ мебошад. Нишонаҳои грамматикӣ истилоҳот дар калимасозӣ, мансуб будан ба ҳиссаҳои мухталифи нутқ ва ҳамчун воҳиди наҳвӣ ифода ёфтани он зоҳир мегардад. Маъмултарин хусусияти истилоҳофарӣ ба тарзу усулҳои мухталифи калимасозӣ ба вучуд омадани он мебошад.

Калима ва истилоҳот мувозӣ бо пешрафти ҷомеа дар инкишоф буда, бо роҳи усулҳои мухталиф сохта мешаванд. Дар тамоми давраҳои инкишофи забон сохтани калимаҳо бо ёрии воситаҳои калимасозии забон аз ҷараёнҳои муассири истилоҳсозӣ ба шумор меравад. «Аз ҷиҳати пайвасти ҳиссаҳои гуногуни нутқ ва дар асоси ин гуна пайвандшавӣ ба василаи вандҳо пайдо шудани калимаҳо ва истилоҳоти нав аз хусусиятҳои ҳоси забони тоҷикӣ мебошад» [Назарзода С., 2014, с. 304].

Дар забон ҳамаи ҳиссаҳои нутқ метавонанд тавассути калимасозӣ, васлшавии калимаҳо вожа ва истилоҳоти зиёдро ба миён оранд. Агар ба

фарҳангҳо дақиқ нигарем, ин ҳодисаро мушоҳида мекунем. Масалан, аз як исм чанд калима сохта шудааст, ки як қисми онҳо ба истилоҳоти соҳаҳои гуногун мансубанд. Чунончи: аз калимаи «**сар**» истилоҳоти *саргаҳ, сарбоз, сардор, саркарда, сарвазир, сарҳанг, сардухтур, сарвар, сардабир* ва ғ. сохта шудаанд.

Истилоҳот бо роҳи калимасозии морфологӣ (бо ёрии пешванду пасвандҳо) сохта мешавад. Дар забони адабии муосири тоҷик низ истилоҳот бештар тавассути вандҳои калимасоз ва васлшавии калимаҳо офарида мешаванд. Чунончи: арҷ+манд, бар+гардон, бар+қарор, бар+нома, бар+овард, барор+иш, бар+рас+ӣ, бар+хӯрд, бар+хӯр+дор, бар+часп, бун+гоҳ, бой+гонӣ, гузор+иш, соз+иш, дод+гоҳ. Як қисми муҳимми истилоҳоти забони тоҷикӣ бо роҳи васлшавии калимаҳо ба миён омадаанд, ки имрӯз низ ин анъана давом дорад. Масалан, дод+ситон, дур+намо, забон+хат, изофа+навис, изофа+варақ, иҷозат+нома, ифтихор+нома, қатъ+нома, қарор+дод, қафолат+нома, кор+гардон ва ғ. Имконияти истилоҳофарӣ тавассути калимасозӣ васеъ аст, зеро бештари истилоҳоти забон бо ин роҳ сохта мешаванд.

Яке аз нишонаҳои грамматикӣ истилоҳот он аст, ки аксаран исм мебошанд. Аксар истилоҳот хусусияти номгузорӣ доранд ва аз ин ҷиҳат онҳо ҳамчун ҳиссаи нутқ бештар ба исм мансубанд. Як қисми муҳимми истилоҳот тавассути иборасозӣ пайдо гардидаанд. Истилоҳоти *варақаи шахсӣ, варақаи корношоямӣ, рухсатии меҳнатӣ, прокурори генералӣ, Маҷлиси Миллӣ, шабакаи иттилоотӣ, протоколи пурсишӣ, қарори гузаронидани таъхир, протоколи муоинаи ҳуҷҷат* аз ҷамъи нави мебошанд.

Бештари истилоҳоти тавассути иборасозӣ ба вучуд омада ибораҳои изофӣ мебошанд: «*Вазъи оилавӣ ҳангоми пур кадани **варақаи шахсӣ***» [СМҲСХД, 2021, с. 508]. «*Бо ризоияти **Маҷлиси миллӣ Прокурори генералӣ** ва муовинони ӯро таъин ва озод мекунад*» [СМҲСХД, 2021, с. 22]. *Бақайдгирии **варақаҳои корношоямӣ** хизматчиёни давлатӣ...*» [СМҲСХД, 2021, с. 231].

«Ифодаи равшани маънӣ, ҳифзи алоқаи байни ҷумлаҳои мураккаб, сершумории масъалаҳои мавриди муҳокима ва ғ. дар услуби идорӣ талаб мекунанд, ки дар он пешояндҳои номӣ (мисли, дар бораи, дар хусуси, дар боби,

оид ба, роҷеъ ба, ба ҷиҳати, ба сабаби, ба мақсади ва ғ.), пайвандакҳои таркибӣ (аз сабаби он ки, бинобар ин ки, бинобар он ки), таркибҳои гуногуни устувори синтаксисӣ (аз қабилӣ, бинобар ин, ба ин сабаб, ба ин тариқа), аъзоҳои ҷида ва мисли инҳо фаровон истифода шаванд» [Қамолиддинов Б. ва диг. 1995, с. 47].

Яке аз хусусиятҳои хоси услуби расмӣ-корғузурӣ майл барои истифодаи ҷумлаҳои мураккаб мебошад, зеро ниғаҳдошти пайванди далелҳои мавриди ифода ҳаминро металабад.

1.3. Муродифшавии истилоҳоти маъмурию корғузурӣ

Аз пажӯҳиш маълум гардид, ки вазъи забони тоҷикӣ дар самти интиҳоб ва истифодаи истилоҳот бо вучуди таҳқиқотҳои густурда мураккаб боқӣ мемонад. Бинобар ин, ҷиҳати ба мушкилиҳои ҷиддитар мувоҷеҳ нагардидан, бояд тадбирҳои судманд андешида шаванд. Таҳия ва нақшаи омӯзиши истилоҳотро ба роҳ монда, фарҳангҳои истилоҳоти соҳаҳои гуногунро бо ҳамкориҳои мутахассисони соҳа омода сохтан барои беҳбудии вазъ мусоидат менамояд.

Аслан, бояд истилоҳотеро мавриди корбурд қарор дод, ки имконияти таҷассуми маъноӣ луғавии ашёи навро дошта бошанд ва дар ин баробар, мафҳум дар як калима, фарогири маъноӣ луғавӣ бошад. Роҳи дигари мувофиқ дур будан аз тақлидкорӣ мебошад. Забони тоҷикӣ забони қудратманд аст ва дар самти истилоҳсозии истилоҳгузинӣ бояд аз захираи луғавии он самаранок истифода карда шаванд.

Дар ҳақиқат, вазъи истилоҳотро мусбат гуфта наметавонем, зеро дар истифодаи истилоҳот хусусиятҳои сермаъноӣ, муродифшавӣ, омонимӣ ва серсоҳавӣ мушоҳида мегардад. Он бояд хусусияти якмаъноӣ дошта, мафҳумро дақиқ фаҳмонида тавонад.

Вобаста ба масъалаи зикршуда ва ҷорачӯйҳои профессор Т. Шокиров чунин андеша баён намудааст: «Имрӯз вазъи забони тоҷикӣ чунон шудааст, ки илми вожашиносии муосир наметавонад бе таҳқиқи ҳаматарафаи хусусиятҳои луғавии истилоҳот рушди воқеӣ пайдо намуда, ба комёбиҳои назарраси илмӣ ноил гардад. Аз ин ҷост, ки агар мо тақмили илмӣ ва муназзаму воқеии

вожашиносии тоҷикро меҳоста бошем, бояд дар наздиктарин замон соҳа ба соҳа тадбирҳои мушаххаси зеринро ба анҷом расонем:

1. Интихоби гурӯҳи корию таҳқиқотии омӯзиши истилоҳоти забони тоҷикӣ.

2. Таҳияи нақшаву тарҳи омӯзиши истилоҳот.

3. Муқаррар сохтани раванду равияи рушди истилоҳот ва истилоҳшиносӣ.

4. Баррасии роҳу равиши пайдоиши истилоҳот.

5. Муайян намудани зарурат, соҳа, маврид, аҳаммияти илмӣ, назариявӣ ва амалии истилоҳот ва истилоҳшиносӣ.

6. Таҳлили тарзу усули рушди истилоҳот ва назорати истифодаи онҳо.

7. Дар тамоми рӯзномаю ҳафтаномаҳои соҳавию ҷумҳуриявӣ таҳти унвони «Наввожаҳои соҳа» қорӣ намудани сарлавҳаи шашмоҳа ва солона [Шокиров Т., 2014, с. 31-32].

Воқеан, агар чунин масъулиятро мо соҳибзабонон бар дӯш гирем, илми истилоҳшиносӣ ва истилоҳнигории забони тоҷикӣ ташаккул хоҳад ёфт.

Истилоҳот дорои хусусиятҳои луғавӣ мебошанд, аз ин ҷиҳат ҳангоми истифода намудан бояд тамоми ҷанбаҳои ба инобат гирифта шавад. Вале бо вучуди он ки дар мавриди истилоҳот таълифоти зиёд мавҷуд аст, мутаассифона, ҳангоми интихобу қорбаст меъёрҳои истилоҳгузинӣ пурра ба инобат гирифта намешавад. Яке аз омилҳои пайдоиши истилоҳоти нав дар забон ташаккули илму техника буда, дар мавриди таъҷилан муодилҷӯӣ накардан зарбаи шадид ба забон мерасад. Аз ин рӯ, то ба ҳадди ниҳой тарҷумаи истилоҳ зарур буда, дар мавриди пайдо нагардидани калимаи мувофиқ иқтибос ба савтиёти забон мувофиқ гардонида шавад.

Мусаллам аст, ки ҳангоми ба сифати истилоҳ истифода гардидани калима хусусиятҳои омонимии он дар доираи як соҳа аз байн меравад. Аз ин рӯ, муқаррар намудани маънои истилоҳии калима дар соҳаҳои ҷудогона ҳатмӣ аст. Масалан, калимаҳои реша, морфология, нақша, модда ва амсоли инҳо метавонанд дар бахшҳои ҷудогона маънои тафовутдоштаро касб кунанд.

Муҳаққиқ Я. Калонтаров чор роҳи асосии ба кор бурдани истилоҳотро дар забони тоҷикӣ зикр намудааст, ки роҳи аввал итиҳоби вожагони таомулии забон мебошад. Роҳи дуюмро дар интиҳоби калимаҳои дорои маънои нави истилоҳӣ, дар мисоли минтақа ва муҳит медонад. Ба таври густурда истифода намудани воситаҳои калимасозиро роҳи сеюм ва пайваستшавии вожагони тоҷикиро бо русӣ роҳи чоруми ба кор бурдани истилоҳот меҳисобад [Калонтаров Я. И., 1952, с. 39].

Аз роҳҳое, ки муаллифи мақола зикр намудааст, муҳимтар ва муфидтар роҳи сеюм, яъне бо аффиксҳои калимасоз сохтани истилоҳҳо дар забон маъмултар мебошад.

Нависанда А. Деҳотӣ дар ду мақолаи худ таҳти унвони «Дар хусуси имло, истилоҳ ва забони китобии тоҷикӣ» ва «Истилоҳотро аз кучо гирем?», дар хусуси санчида гирифтани истилоҳот, меъёрҳои истилоҳсозӣ ва аз ҳисоби унсурҳои хоси тоҷикӣ такмил додани боби истилоҳоти забони тоҷикӣ андешаҳои ҷолиб баён кардааст. Ин ду мақола дар «Куллийёт»-и ӯ нимаи дуввуми солҳои 60-уми асри XX бори дигар ба таърифи расиданд. Муҳаққиқ ба ин назар аст, ки «равон ва оммафаҳм шудани забон ба сода ва якрағ шудани истилоҳот вобаста аст. Бояд истилоҳотро чӣ навъе, ки аз забони халқ шунидан мумкин аст ва шунидан мешавад, ҳамон тавр кор фармоём» [Деҳотӣ А., 1966, с. 315].

Меъёр дар забон аломати муҳимтарин ба ҳисоб рафта, риояи тамоми ҷанбаҳои он муҳим ва ҳатмӣ ҳисобида мешавад. Бо вучуди падидаҳои номақбуле, ки забони тоҷикиро ба гирдобии гирудорҳо кашид, асолаташ аз байн нарафт, чунки ин падидаҳо ҳамчун ғубор ба рӯйи забони тоҷикӣ буданду пароканда гаштанд. Таҳаввулотҳои ҷиддӣ дар забони тоҷикӣ рӯйи кор омадаанд, аммо мавқеи худро гум накардани забони тоҷикӣ нишонаи қудратмандиву тавоноии онро инъикос менамояд. Ҳарчанд, давоми ҳазорсолаҳо забони тоҷикӣ чандин давраи шукуфоиро аз сар гузаронида бошад ҳам, замони Истиқлол барои рушди он марҳилаеро фароҳам овард, ки тақрораш дар тамоми давраи таърихӣ бесобиқа буд.

Истилоҳоти коргузорӣ як ҷузъи муҳимми истилоҳгузинӣ мебошад. Пас аз соҳибистиклолии кишвар истилоҳоти зиёди коргузорӣ ба вучуд омаданд, аммо аз тарафи коршиносон дар мавриди истифодаи он низоми ягона муқаррар карда нашудааст. Агар дақиқтар ба масъалаи интиҳобу қорбурди истилоҳот нигарем, ҳодисаи сермаъноӣ, муродифшавӣ, омонимшавӣ, серсоҳавӣ шудани он зиёд ба назар мерасад ва ҳонанда наметонад кадомро қабул намояд. Ҳамчунон, ки дар сарчашмаҳои илмӣ дарҷ шудааст, хусусиятҳои махсуси истилоҳ зиёд буда, муҳимтаринашон якмаъноии он мебошад. Вале ҳангоми истифода ва интиҳоби истилоҳот муайян мегардад, ки ин меъёр риоя намешавад.

Перомунӣ масоили муродифшавӣ забоншинос Бобомуродов Ш. чунин андеша дорад: «Дар мавриди муродифоти луғавӣ қолабу таркиби овозии ҳар як калима дар сурати нигоҳ доштани умумияти мафҳуме, ки онҳо ифода мекунанд, метавонанд байни худ ягон шабоҳате надошта бошанд» [Бобомуродов Ш., 2012, с. 118].

Масъалаи интиҳоби истилоҳот ҳангоми муродиф доштан ниҳоят нозук аст. Дар ин масъала забоншинос Рустамов Ш. чунин назар дорад: «Дар амалияи забони мо истилоҳоти муродифии иқтибосиву тоҷикӣ истифода мешаванд. Дар ин маврид истилоҳоти мувофиқро қабул намудан мумкин аст. Агар истилоҳи мувофиқ аз якто зиёд бошад, беҳтарини онро бояд ба сифати истилоҳ қабул намуд» [Рустамов Ш., 1996, с. 130].

Бо вучуди ҳодисаҳои сермаъноӣ, синонимӣ, омонимӣ ҳоси истилоҳот набудан, ҳолати мазкур дар истилоҳоти маъмурию коргузорӣ ба мушоҳида мерасад. Инро мо дар мисоли истилоҳи «**баровард**» дида метавонем. Ҳисоби тақрибии ҳароҷотро бо истилоҳи мавриди назар ифода менамоянд. Ҳамчун муодил калимаи «смета» низ истифода мегардад, ки ҳилофи интиҳоби истилоҳ аст. Истилоҳи мазкур аз забони мардуми ҳамҷавори мо эронӣён ворид шудааст. Аслан, калимаи «баровард» асоси замони гузаштаи феъл буда, аз ҷиҳати таркиби морфологӣ сохта аст (бар+овард): «*Дар асоси ҳуҷҷатҳои сметаӣ – лоиҳавӣ сохтмони иншооти мазкур қобили истифода мебошад*» [Табаров Н., Ғуломов О., 2004, с. 17].

Дар забони муосири тоҷикӣ калимаҳои «асоснома» ва «оиннома» баробар ба кор бурда мешаванд. Калимаи «оиннома» маъмул буда, ба ҳама ҷаҳмост ва ҳочат ба корбурди «асоснома» нест, зеро истилоҳ бояд дақиқ таҳлилу таъриф карда шавад.

Калимаи «баст» ба маънои «навбат, кор, смена» истифода мегардад. Дар ин баробар, ҳамчун «паногоҳ» [ФЗТ, Ҷ.1, 1969, с. 157] ва баста, банд, як навбат кор, ҳайати корӣ, штат, шумораи кормандон аз рӯи вазифаи корӣ, басти кормандони як муассиса [ФЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 156] тафсир шудааст. Ғайр аз ин, «андозаи муддати кор дар корхона ва ғурӯҳе, ки ба муддати муайян дар корхона кор мекунад» шарҳ ёфтааст [Доро Н., 2012, с. 69]. Дар «Луғати русӣ-тоҷикӣ» «смена» ба маънои «ивазкунӣ, дигаркунӣ, бадалкунӣ» [Луғати русӣ-тоҷикӣ, 1985, с. 1020] маънидод гардидааст. Истилоҳи «баст» маъноҳои мухталифро соҳиб аст. Масалан, ҳам ба маънои «штат» (як басти корӣ) ва ҳам «смена» (басти якум) истифода мегардад. «Штат»-ро бо калимаи «саҳм» низ ифода мекунад. Зарур аст, ки як истилоҳро дар як соҳа истифода барем: «*Сохтор ва таъдоди **штатии** Раёсати кадрҳоро ...тасдиқ мекунад*» [Ҳомидов Р., 2008, с. 35].

Истилоҳи «бахш» низ ҳамчун муодили истилоҳи шӯба истифода мегардад. Агар истилоҳи мазкурро танҳо ба як маъно ба кор барем беҳтар аст. Он ба маънои «шӯба» имрӯз маъмултар буда, дар тамоми муассисаҳо мавриди истифода қарор дорад, вале дар матбуоти даврӣ дар қолаби «бахш» низ ба мушоҳида мерасад. Қобили қайд аст, ки дар матни ҚҶТ истилоҳоти мазкурро ҳамчун муодил ва дар ин баробар бахшро чун зерсохтори шӯба истифода мебаранд: «*...шӯбаҳои (бахшҳои) кор бо кадрҳо таъкил ё шахси масъул муқаррар карда мешавад*» [СМҲСҲД, 2021, с. 231].

Ҳамчунин, ба ҷойи калимаи «квота» калимаҳои «бурсия, роҳхати таҳсилӣ, ҳисса, саҳм» истифода мешавад. Чунин вазъиятро дар истифодаи истилоҳоти коргузорӣ зиёд мушоҳида намудан мумкин аст: **васоят** – васигӣ, парасторӣ, вазифа ва ҷаъолияти васӣ; **вом** – қарз, иқтибос; **геополитикӣ** – ҷаҳоншумулӣ, умумиҷаҳонӣ, сартосарӣ; **гирдиҳамой** – намоиш, ҷамъомад, митинг;

гумрукхона – идораи гумрук, бочхона, пости гумрук; **дабир** – котиб, муншӣ; лексия; **дастандаркорон** – масъулон; **саркарда** – созмондиханда; **дастгоҳ** – аппарат ё ҳайати иҷрокунандаи корҳои идоравии мақомот, инчунин, муассисаи давлатӣ; **дафтар** – идора, маркази идоракунандаи ягон соҳаи кор ва ё устои кор, маҳалли кор, дафтари сабти аҳвол ва ғ.

Истилоҳи «**довталаб**» ба маънои «иштиёрӣ, дохилшаванда, абитуриент» корбасти мегардад. Худи калимаи «довталаб» дар забони муосири тоҷикӣ хусусияти омонимӣ пайдо намудааст. Он ба маънои «довталаби курсии президентӣ, мақом ё ҷое» истифода мегардад. Дар фарҳанг довталаб талабгори гирифтани унвон ва мақоме дар мусобиқаю озмунҳо; бо майлу иродаи худ анҷоми кореро ба уҳда гирифтани, шарҳ ёфтааст [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 475].

«Ҳуҷҷатҳои довталабони медали тилло ва нуқраи ...пешниҳод намоянд»
[Ҳомидов Р., 2008, с. 57].

Аз нимаҳои асри гузашта ҳадафи муҳаққиқони самти забоншиносӣ тоза нигоҳ доштани забони тоҷикӣ буд. Афзалият бахшидан ба калимаҳои тоҷикӣ ва муодил пешниҳод намудан дар баробари иқтибосотро масъалаи асосӣ меҳисобиданд. Ин амал бештар дар истеъмоли истилоҳот ва дар навбати аввал дар кор фармудани калимаю истилоҳоти маишӣ, иҷтимоию сиёсӣ, иқтисодию фарҳангӣ вусъат пайдо намуд. Як андоза ба ин ҳадаф ноил гардидан ба назар расад ҳам, мушкилот комилан бартараф нагардид. Мисолҳои граҷанин – шаҳрванд, паспорт – шиноснома, валюта – арз, асър, компенсация – ҷуброн, таможний – гумрук, инспекция – бозрасӣ, диагностика – таҳхис, перспектива – дурнамо ва ғ. низ коркарди махсусро тақозо менамуд.

Ба ақидаи забоншинос С. Назарзода истилоҳот бояд дорои чунин сифатҳо бошад: дақиқӣ, шаффофият, тасрифпазирӣ ва иштиқоқпазирӣ, сохтори дастурӣ, кӯтоҳии калима, зебӣ ва мақбулият [Назарзода С., 2014, с. 327-328]. Албатта, дар ҳолати риояи чунин аломатҳо истилоҳоти забони мо ба танзим мебарояд ва инкишофу тақмил меёбад.

Дар низоми истилоҳоти маъмурию коргузорӣ истилоҳоти иқтибосии арабӣ, русию байналхалқӣ дар бахшҳои мухталиф бо муодил истифода мегарданд: маҷмаа –

чамъомад, маҷлис, ассамблея; идрор – идрорпулӣ, сабақмаош, стипендия; мустанад – хуччатӣ, бо санадҳо асосёфта, филми мустанад, филми хуччатӣ; муҷозот – ҷазо, ҷазодиҳӣ, танбех; нахуствазир – сарвазир, раиси вазирон, садри аъзам; ниҳод – муассиса, созмон, орган, институт; номнависӣ – сабти ном, бақайдгирӣ ва ғ.

Дар мавриди интиҳобу корбурди калима барои номгузории ашёи нав ё мафҳум бояд эътибори ҷиддӣ дод ва аз байни вожаҳои пайдошуда, саҳеҳу мувофиқашро интиҳоб намуд, ки аз ҷиҳати ифодаи маъно, зарурат, доира, дараҷа, сохтор, тобишу ҷило, муассирӣ ҳадафи истифодаи хосро доро бошад. Масалан, аз истилоҳҳои дар боло зикршуда ҷунинашро интиҳоб намудан мувофиқтар аст: стипендия – идрорпулӣ, сабти ном, ҷазодиҳӣ, созмон, сарвазир.

Истилоҳи «**ЭЪЛОН**»-ро дар коргузорӣ бо гунаҳои «иттилоия», «оғаҳӣ» ва «Эълон» мушоҳида менамоем. Эълон дар хуччатнигорӣ истилоҳи маъмулӣ гардидааст ва зарурати муодилсозиро дар худ надорад.

Истилоҳи «**презентатсия**» ба маънои «пазироии калони расмӣ», муаррифӣ ва реклама истифода мегардад. Хуб мешуд мо ба ин маъно калимаи «рӯйнамо»-ро истифода намоем, зеро он тоҷикӣ буда, хушоҳангу ҷаззоб аст.

Вожаи «**санад**» дар баробари калимаи хуччат чун синоним истифода мегардад, аммо он мафҳуми васеъ дошта, ҳамчун навъи хуччат дар истифода мебошад. Истилоҳи мазкур дар шакли «таъйиднома» ҳам маъмул аст. Таъйид низ калимаи арабӣ буда, бо ҷузъи нома истилоҳ сохтааст. Санадро метавон бо се ном дар хуччатнигорӣ мушоҳида кард. Ба назари мо, «таъйиднома», ки бо яке аз қолабҳои истилоҳсозии тоҷикӣ сураат гирифтааст, истифода шавад, беҳтар аст. Дар китоби «Дастури мухтасари коргузорӣ» истилоҳи «акт» ба чунин тарз шарҳ ёфтааст: «акт – санад, акт, даъвонома» [ДМК, 2003, с. 5], яъне ба муодилҳои мавҷудбуда, «даъвонома» илова мегардад.

Хуччати дигар, ки бо қолабҳои мухталиф мавриди истифода аст «**зиндагинома**» мебошад. Ин хуччат бо номҳои «тарҷумаи ҳол», «ҳолнома» ва «шарҳи ҳол» маъмул аст, ки ҳилофи меъёр мебошад. Истифодабарандаи хуччат як мазмунро бо чор ном ба мушоҳида мегирад. Албатта, дар қолаби «**зиндагинома**» мувофиқи мақсад аст.

Истилоҳи русии «доверенность» дар забони тоҷикӣ бо се муодил: «ваколатнома, боваринома, эътимоднома» [ДМК, 2003, с. 10] дар истифода мебошад, ки ҳилофи меъёр аст.

Истилоҳи «**раводид**», ки ба маънои иҷозати расмӣ омадааст, дар шиносномаи хориҷӣ барои ворид шудан ба кишваре ё хориҷ шудан аз он қайд мешавад, иҷозатномаи хуруҷу вуруд [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 140]. Раводид дар қолаби «виза» низ маъмул аст. Дар баробари ду шакли зикргардида, бо номи «амрия» [ДМК, 2003, с. 7] низ истифода шудааст.

«**Протокол**» яке аз санадҳои маъмулии коргузориш, ки бо муродифҳои «суратҷаласа» ва «суратмаҷлис» васеъ истифода мешавад. Масъала дар ин ҷост, ки бояд як истилоҳ мавриди қарор гирад. Бинобар ин ки дар таносуби калимаҳои иқтибосии забони тоҷикӣ мавқеи калимаҳои арабӣ устувор аст, истифодаи калимаи суратмаҷлисро ба мақсад мувофиқ медонем. Воқеан, ҳар ду ҷузъи калимаи мазкур бо вучуди иқтибосӣ будан, дар забони тоҷикӣ ҳазм гардидаанд ва бегона будани он эҳсос намешавад, вале калимаи «протокол» худ таҷассумкунандаи иқтибосӣ буданаш аст, чунки бо ду ҳамсадо оғоз гардидааст.

Истилоҳи дигар «**қарордод**» аст, ки бо муодилҳои «паймоннома», «аҳднома» ва «шартнома» мавриди истифода қарор дорад. Аз шарҳи маъноии истилоҳи худдорӣ мекунем, чунки дар диссертатсия қайд гардидааст. Танҳо зарур мешуморем, ки бо вучуди маъмулӣ будани истилоҳи «қарордод» ва «шартнома» дар таносуби «паймоннома» калимаи пурра тоҷикӣ нестанд. Аммо «паймоннома» калимаи тоҷикӣ буда, қарордаш дар ҳамин қолаби истилоҳӣ мувофиқ аст. Дар ин баробар, гунаи чорум, яъне «созишнома»-ро низ дар коргузориш метавон мушоҳида намуд: «**Созишнома**» дар луғат ба маънои «ҳуҷҷат дар бораи созиш дар масъалае» зикр шудааст [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 263].

«Мувофиқи созишномае, ки дар байни ҳукумати Россия ва амир баста шуда буд, ҳукуматдорони Бухоро ҳақ надоштанд...» [Айнӣ С., Ёддоштҳо, 480].

«**Шартнома**» ба маънои паймоннома, аҳднома, қарордод истеъмол мешавад. Аз ин вожа дар забони тоҷикӣ феъли таркибии *шартнома бастан* ба маънои уҳдадор шудан, аҳднома бастан, аз феъли *шартнома бастан*, исми

амали *шартномабандӣ* ба маънои қарордод бастан, сифатҳои *шартномавӣ* ба маънои мансуб ба шартнома, *шартномадор* ба маънои дорои шартнома, бо шартнома ва *шартномапазир* ба маънои қобили шартнома будан дар истеъмоланд [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 657]: «...бо ҳукумат **шартнома** бастед, тухму бӯнакро ҳам гирифтед» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 366].

«**Аҳднома**» маънои шартнома ва қарордодро дорад. Аҳднома як андоза қолабҳои кӯхнашударо ифода мекунад, чунки дар таносуби синонимҳояш камистеъмол аст. Вале бо вучуди ин ҳолат бояд дар қолаби меъёр яке қабул ва мавриди қорбурд қарор гирад: «...**аҳдномае**, ки он вақтҳо дар миёни Бухоро ва Афғонистон баста шуда буд...» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 31].

Истилоҳи «ичозатнома» бо «литсензия» низ ба таври мувозӣ қорбурд мешаванд. Дар як қисми ҳуҷҷатҳо агар дар қолаби ичозатнома истифода гардад, дар гурӯҳи махсуси дигар қолаби иқтибосии худро нигоҳ доштааст. Ҳамчунин, дар шакли «ҷавоз» [Назарзода С., 1993, с. 43] низ истифода мешавад, ки иқтибоси арабист. Истилоҳи мазкур дар шакли таъриҳии «парвона» дар ФТЗТ дарҷ гардидааст. Тафсири калимаи парвона дар «Бурҳони қотеъ» ба маънои «хукму фармони салотин» [Муҳаммадхусайни Б., 1993, с. 234] омадааст.

Дар мавриди истифода гардидани истилоҳоти иқтибосӣ бо гунаи тоҷикии худ ҳамчун муродиф дар адабиёти илмӣ чунин дарҷ гардидааст: «Баъзан баробари истилоҳи иқтибосшуда аз худӣ забон ҳам калимаҳои аз ҷиҳати маъно ба он калима наздик интиҳоб карда мешаванд ва он калимаҳо муддате чун синонимҳо дар забон боқӣ мемонанд. Ниҳоят, яке аз онҳо ё дар истеъмол маҳдуд мешавад ва ё тобиши нави маъноӣ мегирад ва калимаи дигар ба маънои истилоҳии худ устувор мегардад» [ЛЗАТ, 1997, с. 128]. Ба мисли *суратчаласа* – *протокол*, *хислатнома* – *характеристика*, *ичозатнома* – *литсензия*, *шаҳодатнома* – *сертификат* ва ғ.

Вожаи «**тавсифнома**» низ синонимҳои зиёд дошта, аз ин ҷиҳат ба меъёрҳои қабули истилоҳот мувофиқат намекунад. Ин истилоҳ бо муодилҳои «хислатнома» ва «муаррифинома» дар низоми қорғузории муносири тоҷикӣ мавриди истифода қарор дорад. «**Тавсифнома**» (хислатнома) санадест, ки аз тарафи маъмурияти

муассиса ба шахс (ҳангоми шомил шудан ба муассисаҳои омӯзишӣ, сафар ба кишварҳои хориҷӣ, пешниҳод ба вазифа) дода мешавад.

Се истилоҳи ифодакунандаи як мафҳум аз ҷузьҳои арабию тоҷикӣ сохта шудаанд. Дар ин маврид эътибори асосӣ ба истилоҳе нигаронида мешавад, ки дар байни истифодабарандагон маъмултар аст. Бинобар ин, мо қолаби «хислатнома»-ро мувофиқтар медонем, чунки тамоми ҷиҳатҳои мусбату манфии шахс дар ин санад бояд нишон дода шавад. Дар қолаби «тавсифнома», ки маънои калимаи васфу баёнӣ шарҳро дорад, бояд ҷиҳатҳои манфии шахс дарҷ нагардад.

Мисоли дигар «**шаҳодатнома**» (сертификат) аст, ки бо номҳои қоғазӣ қурбнок, қоғазӣ арзишнок, қоғазӣ қурбдор ва ё ғувоҳинома маъмул аст.

*«...**шаҳодатномаи** аз тарафи ҳукумат ба ҳудайи додашударо ба ӯ нишон дода давом кардааст...»* [Айнӣ С., Ёддоштҳо, с. 452].

Истилоҳи маъмулии дигар «**даъватнома**» мебошад, ки бо муодили «кайфархост» низ як муддат мавриди истифода қарор дошт. Даъватнома истилоҳи маъмулӣ буда, дар қолаби кайфархост ҳоло истифода намешавад. Ҳамчун синоними ҳамдигар танҳо дар фарҳангҳо дарёфт намудем.

«**Баённома**» ҳамчун эълония, изҳорнома ва «декларатсия» буда, мақсади ҳукумат ё ҳизбро мефаҳонад. Дар ҳақиқат таҳлилҳо нишон доданд, ки истилоҳи мазкур бо се муродиф дар истифода қарор дорад. Ҳатто бо эзоҳнома муродиф гардидани истилоҳи мазкур мушоҳида мешавад: «**Баённома** ...магар ба тарафҳои дигар ҳам меравад?» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 222].

«**Барнома**» низ хусусияти сермаъноӣ дорад. Масалан, ба маънои кори муайян (барномаҳои давлатӣ), бахши муайян (барномаи телевизионӣ) ва фармонҳои соҳавӣ (барномаи компютерӣ) тафсир мешавад. Дар гузашта қисми оғози номаҳо ё китоб фаҳмида мешуд. Ҳамчунин, дар шакли «варнома» низ истифода мегардид. Вале ҳамчун истилоҳи коргузори «ҳуҷҷате, ки самтҳои асосии кори муассиса ва ё корхонаро ба давраи муайян ва ё давраҳо, муҳлати амалигардонии корҳо, санҷиши калонро маънидод мекунад» [Тоҳиров И., Анзорова Т., 2002, с. 162]. Дар қомус чунин шарҳ ёфтааст: «навиштае фарогир аз нақшаи корҳо ва фаъолиятҳои, ки бояд дар як замони муайян ба иҷро расанд»

[Доро Н., 2012, с. 67]. Масалан: «...**барномаҳои** миёнамуҳлати хароҷотҳои давлатӣ дар соҳаи маориф...» [Ҳомидов Р., 2008, с. 174].

Дар баъзе маврид истилоҳи **баёнот** ва **тавзеҳнома** [Матробиён С., 2024, с. 290] ҳамчун муодил истифода мегардад. Ба андешаи мо, истилоҳи баёнот маъмул буда, зарурияти мураккаб сохтани вазъи истилоҳоти коргузорӣ нест. Решаи ҳарду калима ҳам аз забони арабӣ гирифта шудааст.

Истилоҳи дигари коргузорӣ, ки хусусияти синонимӣ касб намудааст **имзо** мебошад. Ба маънои имзо вожаи «соядаст» низ дар коргузорӣ истеъмол мешавад: «...бо маълумотнома ва лоиҳаи қарор шинос шуда, **соядаст** мегуздоранд» [Ҳомидов Р., 2008, с. 29].

Калимаи «**вазифа**» низ бо муродиф дар санадҳо истифода мешавад. Аслан вазифа кори мушаххасест, ки иҷрояш ба дӯши шахс вогузор мегардад. Ҳамчунин, муродифи «мансаб» низ истифода мешавад [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 265]. Бо калимаи мазкур дар забони муосири тоҷикӣ вожагони *вазифагир*, *вазифадор*, *вазифахоҳ*, *вазифахӯр*, *вазифашинос*, *вазифашиносӣ* сохта шудаанд. Ҳамзамон, бо ҳамин маънӣ истилоҳи «**мансаб**» дар истифода аст. Истилоҳи «мансаб» дар луғат ба маънои рутба ва маъмурияти давлатӣ, мақом ва шуғли расмӣ [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 791] қайд шудааст. Дар ҚҶТ вазифа дар шакли зерин шарҳ дода шудааст: «Вазифа самти масъулияти мақомоти намоёндагии маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ мебошад» [СМҲСХД, 2021, с. 48]

Дар забони тоҷикӣ бо калимаи «мансаб», ки ҳамчун муродифи «вазифа» истифода мегардад, калимаю ифодаҳои зиёде сохта мешавад. Ба монанди: *мансабгир*, *мансабгирӣ*, *мансабдор*, *мансабдӯст*, *мансабдӯстӣ*, *мансабӣ*, *мансабпараст*, *мансабпарастӣ*, *мансабталош*, *мансабталошӣ*, *мансабҷӯй*, *мансабҷӯйӣ*, *мансаби баланд*, *мансаби оӣ*, *мансаб гирифтани*, *мансаб доштани* ва монанди инҳо: «Таҳияи низоми ишголи **мансабҳо** ва ҷойҳои корӣ...» [Ҳомидов Р., 2008, с. 36].

Ҳолатҳое ҷой дорад, ки истилоҳ ҳам дар қолаби иқтибосӣ ва ҳам дохилизабонӣ ба таври баробар мавриди истифода қарор доранд. Масалан, истилоҳоти «литсензия» ва «иҷозатнома» дар қолаби ҳуҷҷат мавҷуд аст.

Ба ақидаи забоншинос Мадиброҳим Норматов истилоҳот бояд дорои чунин нишонаҳо бошанд:

- «1. Истилоҳҳо аксар якмаъно мешаванд.
2. Истилоҳҳо оммафаҳм нестанд, зеро онҳо соҳагианд.
3. Истилоҳҳо ба маъноӣ маҷозӣ намеоянд.
4. Истилоҳҳо асосан синониму антоним надоранд.
5. Аксарияти истилоҳҳо серистеъмол нестанд.

6. Истилоҳҳо мисли калимаҳои одӣ аз забонҳои дигар ба осонӣ ва озод тарҷума намешаванд» [Норматов М., 2007, с. 59].

Муҳаққиқони рус бошанд, ҳангоми муайян намудани хусусиятҳои истилоҳ ду ақидаро ба назар мегиранд. Ҷонибдорони ақидаи якум (Г.О. Бинокур, В.Г. Гак, Б.Н. Головин ва дигарон) чунин меҳисобанд, ки терминшавӣ хусусияти хоси воҳиди луғавӣ мебошад. Аз нуқтаи назари ҷонибдорони ақидаи дуввум (А.С. Гард, О.С. Ахманова) «термин» нави махсуси воҳиди луғавӣ набуда, балки усули истифодаи хоси он мебошад [Кириленко Н.П., 1985, с. 3]. Вақтҳои охир ҷонибдорони ин ақида афзуда истодааст.

Дар аксари назарияҳо оид ба истилоҳот ҳам дар забоншиносии тоҷик ва ҳам хориҷ якмаъноии истилоҳот зикр гардидааст. Масалан, олимони рус А.А. Реформатский [1967], Д.С. Лотте [1969], Б.Н. Головин ҳангоми тавсифи хусусиятҳое, ки термин бояд дошта бошад, дар ҷойи аввал якмаъноиро мегузоранд. Азбаски дар бисёр мавридҳо якмаъноӣ риоя карда намешавад, баъзе аз муҳаққиқони рус ҳодисаи сермаъноиро дар истилоҳот тарафдорӣ мекунанд.

Дар раванди инкишофи забон бисёре аз истилоҳот маъноӣ навад касб мекунанд, ки ин боиси пайдоиши полисемияи луғавӣ мегардад. Ҳодисаи полисемияро дар соҳаи истилоҳот муҳаққиқон В.Н. Прохорова, В.П.

Даниленко, Н.З. Котелова, У.Н. Толикина ва дигарон қайд кардаанд [Кириленко Н.П., 1985, с. 4].

Чунин таҳқиқҳо барои саҳеҳ ва бомаврид истифода намудани истилоҳоти соҳаҳои гуногун мусоидат мекунад. Бояд истилоҳ санчида шуда бо асосҳои илмӣ мавриди истифода қарор гирад.

Дар ибтидои асри XX, пас аз пирӯзии Инқилоби Октябр вазъият дар баъзе аз риштаҳои ҳаёти мардумони собиқ Иттиҳоди шуравӣ ба куллӣ тағйир пазируфт. Дар ин давра бевосита аз забони русӣ ё тавассути забони русӣ аз дигар забонҳо истифода шудани истилоҳоти тайёри илмӣ дар забони тоҷикӣ расмӣ ёфт. Яке аз поягузори илми истилоҳшиносии тоҷик устод С. Айнӣ дар пешгуфтори луғати нимтафсилаи худ, ки онро дар давоми солҳои 1935-1938 мурағбат сохтааст, *истилоҳоти экономика, картина, политика, коммунизм, интернационал, оригинал* ва мисли инҳоро истифода намудааст [Айнӣ С., Кулӣёт, с. 14-20]. Чунин равиҷро дар навиштаҷоти дигар олимону адибони ҳамон давра низ мушоҳида намудан мумкин аст.

Умуман, истилоҳ ҳамчун илм дар садаи бистум мавриди омӯзишу таҳқиқотҳои илмӣ олимони соҳаи забоншиносӣ қарор гирифт. Баҳсу мунозираҳо дар атрофи масъалаҳои забони тоҷикӣ, хусусан истилоҳот, дар солҳои 1929-1930 ба миён омаданд. Устод Айнӣ ва пайравони ӯ, аҳли илму маориф М. Юсуфзода, С. Ализода, Р. Ҳошим, О. Исмаилов, Б. Азизӣ ва дигарон дар мақолаҳои перомони истилоҳоти соҳаҳои мухталиф изҳори ақида намудаанд.

Дар мурағбат сохтани фарҳангҳои истилоҳоти маъмурию коргузори камбудии ҷиддӣ ба назар мерасанд, яъне ин ҷо низ дар қорбурди истилоҳот бештар тарҷумаи тахтлафзӣ ба қор бурда шудааст. Бояд сари ин масъалаҳо андешаронӣ қард. Ҳамин тариқ, таҳлилу баррасии сарчашмаҳо нишон медиҳанд, ки роҳи воситаҳои истилоҳсозиву истилоҳофарӣ роҳи басо пурпечуб буда, дар тамоми даври замони муаммоҳои сарбастаеро доштанд. Ба ҳамаи ин мушкилиҳо нигоҳ накарда мутахассисони ин соҳа кӯшиш намудаанд, ки барои истифода

истилоҳотеро интиҳоб намоянд, ки маънои истилоҳии мафҳумро пурра инъикос карда тавонад.

Натиҷаҳои таҳлил муайян намуд, ки истилоҳоти зиёди маъмурию коргузорӣ бо таносуби синонимӣ истифода мегарданд ва барои ягонагии қолаб меъёри дақиқ мавҷуд нест.

Истилоҳоти маъмурию коргузорӣ як қисми муҳимми ин риштаи илм буда, дар дафтардорӣ тамоми соҳаҳои касбу кор истифода мегардад. Имрӯз вазъи истилоҳоти маъмурию коргузориро дар забони тоҷикӣ мо қаноатбахш гуфта наметавонем, ҳарчанд дар даврони Истиқлол рӯ ба беҳбудӣ ниҳодааст. Яке аз камбудииҳои ҷиддӣ дар корбурди истилоҳот тарҷумаҳои таҳтуллафзии истилоҳоти гуногун, бахусус соҳаи маъмурию ва коргузорӣ мебошад.

БОБИ II

ВИЖАГИҲОИ ЛУҒАВИЮ МАЪНОИИ ИСТИЛОҲОТИ МАЪМУРИЮ КОРГУЗОРӢ ДАР ЗАБОНИ ТОЧИКӢ

2.1. Ифодашавии истилоҳоти маъмурию коргузорӣ бо воситаҳои гуногуни забонӣ

Бо вожа-истилоҳ. Бояд зикр намуд, ки бештари истилоҳоти маъмурию коргузориро калимаҳои сода, сохта ва мураккаб ташкил медиҳанд. Истилоҳвожаҳо серистеъмол мебошанд ва як қисми муҳимми онҳоро вожаҳои ташкил медиҳанд, ки дар соҳаи сиёсӣ ва дипломатӣ низ ба кор бурда мешаванд. Бояд гуфт, ки дар давоми қариб сад сол ин қабати лексии забони тоҷикӣ аз инкишоф бозмонда буд, вале дар охири асри гузашта ба шарофати соҳибистиклол гардидани ҶТ ва ба роҳ мондани муносибатҳои сиёсӣ дипломатӣ бо давлатҳои мухталифи ҷаҳон ва густариши ҳамкориҳо бо созмонҳои ташкилотҳои гуногуни байналхалқӣ минтақавӣ ин қабати лексии забони тоҷикӣ аз нав рӯ ба инкишоф овард. Айни замон вожаҳои сиёсӣ дипломатӣ ва коргузорӣ дар забони тоҷикӣ дар ҳоли ташаккулу такомул қарор доранд. Инак, бархе аз ин гуна вожаҳоро мавриди таҳлил қарор медиҳем:

1. Вожаистилоҳоте, ки номи мансабу мақомҳои давлатӣ ҳукуматӣ ва соҳавиро ташкил медиҳанд:

«**Пешво**» вожаи аслии тоҷикӣ мебошад ва ба маънои «роҳнамо, роҳбари бузург, доҳӣ» меояд [ҶТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 91]. Муродифи арабии ин калима *доҳӣ* ва аврупоияш *лидер* мебошад. Дар забони тоҷикӣ қаблан ҳамчун вожаи маъмурӣ вучуд дошта, як муддат ба гурӯҳи калимаҳои камистеъмол ворид гардида буд. Аз 9-уми декабри соли 2015-ум баъди аз тарафи Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҶТ қабул гардидани Қонуни ҶТ «Дар бораи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат» Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон расман Пешвои миллат номида шуд. Яъне,

Пешвои миллат дар байни истилоҳоти маъмурию коргузории забони тоҷикӣ наватарин мебошад. Дар фарҳанги «Бурҳони қотеъ» ба маънои «саркарда ва пешрави мардумон» [Муҳаммадхусайни Б., 1993, с. 259] омадааст.

«Барои Дафтардории асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат ...воситаҳои техникую коммуникатсионӣ, алоқа ва нақлиёт таъмин мегарданд» [www.mmk.tj/legislation (2024)].

«**Раис**» дар ФЗТ ба ду маъно – «сардор ё идоракунанда ва мансаби динӣ дар ислом, касе ки ба иҷрои аҳкоми дин, ба рафтору ахлоқи мусулмонон назорат мекард», омадааст [ФЗТ, Ҷ.2, 1969, с. 117]. Ҳамчунин, сардор, сарпараст ва назоратгари шариату қонунҳо дар аморати Бухоро шарҳ ёфтааст [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 144]. Ин вожа ба маъное, ки дар ҳар ду фарҳанг тахти рақами як зикр шудааст, истилоҳи маъмурию коргузорӣ мебошад: *«Андозаи музди меҳнати раис ва ...пардохти онро СМХҶТ муқаррар менамоянд»* [www.mmk.tj/legislation (2024)].

Хулоса, шахсони ба вазифаи роҳбарикунанда таъйиншударо, маъмулан, **раис** ном мебаранд. Масалан: раиси Маҷлиси Намояндагони Маҷлиси Олии ҶТ, раиси Кумитаи андоз, раиси шаҳр, раиси ноҳия, раиси ҷамоат, аммо дар ин баробар истилоҳи Раиси ҷумҳур низ истифода мешавад: *«Аз рӯйи қоидаҳои умумӣ СМХ-и раиси ВМКБ ...барои баҳисобгирии давлатӣ, санҷиш ва бақайдгирӣ фиристода шаванд»* [Соҳибов М. ва диг., 2020, с. 39]

«**Сарвазир**» ба ифодаи сардори вазирон ё сардори ҳайати вазирон меояд. Дар кишварҳои ҳамзабони Эрону Афғонистон бо истилоҳи «нахуствазир» ва «садри азам» муодил мебошад.

«**Роҳбар**» ё «**рахбар**» вожаи аслии тоҷикӣ буда, маънояш роҳнамо, сардор, мудир ва роҳбари идора [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 172] мебошад. Дар кишвари мо мансабдорони сатҳҳои гуногунро роҳбар меноманд. Ин вожа бо муайянкунанда омада, сатҳу дараҷаи мансабҳоро мушаххас мегардонад. Ба монанди: *роҳбари давлат, роҳбари дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, роҳбари корхона* ва ғ.

«Лекин ман ин фикри худро ба **роҳбар** ...нагуфтам» [Айнӣ С., Ёддоштҳо, с. 81].

«**Сарвар**» ба маънои «сардор, пешво, бузурги қавм» меояд [ФЗТ, Ҷ.2, 1969, с. 203]. «Сардор» бошад ба маънои саркарда, раис ва бузургтари дастае ё фармондеҳи сипоҳ қор фармуда мешавад [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 215]. Истилоҳи сарвар дар катибаи Шопур мушоҳида шудааст [Саймиддинов Д., 2001, с. 218]. Ногуфта намонад, ки вожаҳои *сарвар* ва *сардор* низ бо муайянкунанда омада, сатҳу дараҷаи мансабҳоро мушаххас мекунад. Масалан: *сардори давлат, сарвари мамлакат, сардори хадамоти ғумрук* ва ғ.

«*Пеш - пеш **сардор** ва аз дунболи ӯ ҷавонон қатор шуда даромаданд*» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 5].

«**Вазир**» таърихан мансабдори олимақомро меномиданд, ки баъд аз подшоҳ (султон ё малик) мавқеи якумро ишғол мекард ва мутасаддии кулли қорҳои дохилӣ ва хориҷии мамлакат ҳисоб мешуд. Масалан: *вазири дастӣ рост* ба маънои «вазири аввал, вазири содиқ ва бозғатимод» омада, маҷозан «мададгори наздиктарин, ёрирасони содиқтарин»-ро ифода мекунад. Ҳамчун истилоҳи маъмурию қорғузори вазир узви ҳайати ҳукумат мебошад, ки сарвари вазоратро ба уҳда дорад [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 265]. Масалан: *вазири адлия, вазири қорҳои хориҷӣ*. Дар катибаҳои шоҳони сосонӣ дар шакли «нахуствазир» истифода шудааст, ки сарвазирро ифода мекунад [Саймиддинов Д., 2001, с. 211].

«*Дар замонҳои пеш шоирони бузург дар ҳақи **вазирони** замони худ шеърҳо гуфтаанд...*» [Айнӣ С., Ёддоштҳо, с. 277].

«**Сафир**» маънои луғавиаш «фиристода» мебошад. Дар забони муосири тоҷикӣ ба маънои «вакил, қосид, элчӣ, миёнрав» низ қорбасти мешавад [ФЗТ, Ҷ.2, 1969, с. 218]. Ҳамчун истилоҳи маъмурию қорғузори намоёндаи дипломатии як мамлакат дар ҳайати мамлақати дигар аст: сафири қабир, сафири фавқулова ва мухтор [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 228].

«**Вакил**» дар забони адабии имрӯзаи тоҷик ба ду маъно меояд, ки ҳар ду маънояш истилоҳӣ мебошад. Аввалан, ба маънои шаҳсе, ки қарон ба иҷро

расонидани амалиёти ба ӯ вобастакардашуда муаззаф аст ва, инчунин, ба маънои намояндаи халқ дар назди ҳукумат низ меояд. Дар ин баробар, маънои намояндаи интихобиро низ дорад, ба монанди: вакили мардумӣ, вакили ҳукуматӣ. Масалан: вакили Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии ҚТ.

«Ман вакили мардум шуда ...босмачиро пинҳон дорам» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 314].

«**Ваколатдор**» маънои вакил, намоянда, вакилшударо дорад. Мақомоти ваколатдор ба маънои созмон ва идораҳои дорои ҳуқуқи дахлдор ба қоре меояд [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 269]. Баъзе мансабдорони ташкилоту созмонҳои байналмилалӣ расман ваколатдор номида мешаванд. Масалан: ваколатдори ҳуқуқҳои инсон, ваколатдори ҳуқуқҳои кӯдак.

«**Намоянда**» сифати феълии замони ҳозираи феъли «намудан» буда, бо вожаи вакил муродиф аст. Дар луғат ба маъноҳои нафаре, ки аз тарафи ягон ниҳод интихоб гардидааст, ваколатдор ё вакил: намояндаи давлат, намояндаи тичоратӣ; нафари аз тарафи халқ дар парламент интихобгардида (депутат) ва шахсе, ки суннату анъанаҳои як халқиятро зоҳир мекунад, омадааст

«...намояндагони махфӣи ҳукумати Бухоро барои балво бардоштан шӯронида фиристода шуда буданд...» [Айнӣ С., Ёддоштҳо, с. 419].

«**Мушовир**» маънои маслиҳатдиҳандаро дорад. Ба воситаи ин калима ибораҳои *мушовири ҳуқуқӣ*, *мушовири иқтисодӣ*, *мушовири фарҳангӣ*, *мушовири ҳарбӣ* ва ғ. сохта мешаванд. Бинобар ин ки дар муассисаву созмонҳо ва ниҳодҳои қудратӣ шахсони алоҳида бо ҷудо гардидани воҳиди меъёрии қорӣ расман ҳамчун қорманд – мушовир ба қор қабул қарда мешаванд, ҳамчун истилоҳи маъмурию қорғузурӣ шарҳи онро зарур донистем.

«Узви Шурои нозирон, қорманд, намоянда, мушовир...», ки қаблан чунин вазифаҳоро ишғол мекарданд» [www.mmk.tj/legislation (2024)].

Маънои луғавии «маъмур» амршуда ё фармонғирифта мебошад. Ҳамчун истилоҳи маъмурию қорғузурӣ ба маънои мутасаддӣ ё иҷроқунандаи қори самти давлатӣ, яъне қорманди давлатии вазифадоршуда, қорбаст мешавад

[ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 823]. Мисол: **маъмури давлатӣ, маъмури корхона, маъмури созмон** ва ғ.

*«Охир ду **маъмури** ҳукумати Бухоро омада, он чор нафарро ба баромада рафтан таклиф карданд...»* [Айнӣ С., Ёддоштҳо, с. 419].

I.Номи муассисаҳои давлатию ҳукуматӣ ва мақомоту идораҳо:

«**Дастгоҳ**» ба се маъно: асбоб (дастгоҳи аккосӣ), идораи иҷроияи марказӣ (Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон) ва чоҳу ҷалол тафсир гардидааст [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 443]. Бояд тазаққур дод, ки ҷойи дигар истилоҳи мавриди назар маънои «қудрату тавоноӣ ва имконият»-ро ифода намудааст [Нуров А., 1990, с. 91]. Ин вожа ҳамчун истилоҳи маъмурӣ ба маънои «идораи иҷроияи марказӣ ва мақомоти идоракунандаи марказӣ» истилоҳи соҳаи маъмурию коргузори мебошад: «...**дастгоҳи** марказии Вазорат ...*пешиход менамояд*» [Ҳомидов Р., 2008, с. 11].

«**Вазорат**» муассисаи марказонидашудаи ҳукумат мебошад, ки ҳафадаш идоранамоии соҳаи мушаххаси давлатӣ мебошад.

«**Вазорат** ...*ба рушди ташкилотҳои таълимии хусусӣ мусоидат мекунад*» [Ҳомидов Р., 2008, с. 5].

«**Хадамот**» шакли ҷамъи вожаи хизмат мебошад. Хадамот ҳамчун истилоҳи маъмурию коргузори муассисаи марказии давлатӣ ё ҳукуматиест, ки ин ё он навъи хизматрасонӣ ба уҳдаи он вогузор карда шудааст. Ҳамчунин, истилоҳи хадамот маънои хизматрасонии босуръатро дорад. Масалан: *хадамоти алоқа, хадамоти гумрук* ва ғ.

«**Хадамоти** давлатӣ вобаста ба зарурият ...*даъват карда метавонад*» [МҲМХ, 2008, с. 98].

«**Сафорат**» биноест, ки дар он сафир бо ҳайати худ фаъолияти корӣ анҷом медиҳад. Масалан: сафорати ҚТ дар Федератсияи Россия. Истилоҳи мазкур дар шакли сафоратхона, яъне бино ё идораи сафири як давлат дар давлати дигар истифода мегардад. Масалан: Сафоратхонаи Иёлоти муттаҳидаи Амрико дар ҚТ. Чунин тарзи ифода дар васоити ахбори омма бештар ҳамчун муодили «сафорат» истифода мешавад.

«...ҳайати **сафорати** амир Русияро дида омада ...тартиб андозад» [Айнӣ С., Ёддоштҳо, с. 493].

«**Раёсат**» ҳамчун мақоми болотарини идора дар муассиса, корхона, созмон ва ё ҳизб фаҳмида мешавад [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 144]. Ин вожа солҳои охир ҳамчун истилоҳи маъмурию коргузорӣ маънои мушаххас касб карда, ба маънои «қисми зертобеи ягон идораву муассисаи давлатӣ» ба кор бурда мешавад, яъне муродифи вожаи русии «**управление**» мебошад. Масалан: раёсати бозрасии давлатии автомобилӣ: «*Мақомоти олии **Раёсати** аттестатсия ...дар асоси Низомномаи мазкур фаъолият мекунад*» [МҲМҲ, 2008, с. 102].

«**Сарраёсат**» ҳам ба маънои «қисми зертобеи ягон идораву муассисаи давлатӣ, ки аз раёсат калонтар ё мақомаш болотар мебошад» корбаст мешавад. Муродифи вожаи русии «главное управление» аст.

«**Сарраёсат**, бахш таҳти роҳбарии вазир (раис, директор) сардор, муовинони ӯ фаъолият мекунад» [СМҲСХД, 2021, с. 333].

«**Мақомот**» шакли ҷамъи вожаи мақом буда, дастгоҳи маъмуриро ифода менамояд. Шарҳи маъноии вожаи мақом маҳал, мартаба ва вазъи ҳуқуқӣ доштан аст, яъне «идораҳои масъули ҳифзи ҳуқуқи шаҳрвандон» аст [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 784]. Ҳамчун истилоҳи маъмурию коргузорӣ он дар забони адабии муосири тоҷикӣ таърихи тӯлонӣ надорад. Истилоҳи мазкур ба ин маъно калимаи русии «орган»-ро иваз намудааст. Ин калима мафҳумеро, ки қаблан бо вожаи «орган» баён карда мешуд, ифода менамояд. Пас, мақомот ҳамчун шакли ҷамъи мақом ва ҳамчун истилоҳи маъмурию коргузорӣ «идораҳои масъули ин ё он соҳа, дастгоҳҳои маъмурии ин ё он муассиса» мебошад.

«**Идора**» аслан исми амал буда, маънои роҳбариро роҳнамоӣ намудани кори мамлакате ё муассисаеро дорад. Ҳамчун истилоҳи маъмурию коргузорӣ маънои мушаххас гирифта, аз исми амал ба исми макон табдил ёфтааст. Чун истилоҳи маъмурию коргузорӣ биное, ки дар он корҳои давлатӣ ё ҷамъиятӣ анҷом дода мешаванд [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 558]. Масалан: идораи молия, идораи рӯзнома, идораи сохтмон ва ғ.

«Идораи руҳони ин деҳа ба дасти мутаваллиҳо буд...» [Айнӣ С., Ёддоштҳо, с. 6].

III. Баъзеи онҳо исмҳои амале мебошанд, ки ба воситаи онҳо фаъолияти аз тарафи мансабдорони маъмурию давлатӣ анҷомдодашуда ифода карда мешаванд.

Дар ташаккули чунин навъи истилоҳот мавқеи пасванди -ӣ барҷаста мебошад. Пасванди мазкур бо ҳиссаҳои гуногуни нутқ омада исм ва сифат месозад.

«**Раисӣ**» роҳбарии маҳфил, маҷлис ва, умуман, иҷрои вазифаи роҳбариро ифода менамояд. Масалан: *маҷлисро раисӣ кардан*.

«...раисӣ барин мансабҳои муқтабари илмиро ба даст дароварда наметавонист» [Айнӣ С., Ёддоштҳо, с. 639].

«**Сардорӣ**» роҳбарӣ ва иҷрои вазифаи сардор аст. Масалан: сардорӣ кардан, бо сардории касе. Дар фаъолияти давлативу ҷамъиятӣ нафаре, ки ашхоси муайянро дар асоси нақшаи махсус ё худ бо ҳадафҳои муайян идора менамояд сардор меноманд. Ҳамчун муодил калимаи «**сарварӣ**» ба маънои «сардорӣ, сарӣ, пешвой» низ дар истифода аст.

«...онҳоро яке аз шӯрапушттарин муллозодагони Бухоро сардорӣ мекард...» [Айнӣ С., Ёддоштҳо, с. 576].

Дар ин баробар, истилоҳи «яккасардорӣ» низ истифода мешавад: «*Вазир роҳбарии умумии фаъолияти вазоратро дар асоси яккасардорӣ анҷом дода, барои иҷрои вазифаҳо... масъулияти шахсӣ дорад*» [СМҲСХД, 2021, с. 149].

«**Пешвой**» маънои раҳнамоиро дорад. Истилоҳи мазкур дар низоми коргузорию муосир доираи маҳдуди истифода дошта, танҳо ба роҳбари давлат муносиб доништа мешавад.

«**Вазирӣ**» шугъл ва мақоми вазир дар вазорат, яъне иҷрои вазифаҳои мушаххаси сатҳи вазорат бо салоҳияти сарварӣ мебошад.

«**Сафирӣ**» аз решаи калимаи сафир, яъне мақоми олии намоёндагии мамлакате дар дигар давлат гирифта шудааст. Муддати амалкарди салоҳияти сафир дар сафоратро сафирӣ меноманд.

«**Президентӣ**» мансуб ба президент ва аз тарафи президентро ифода мекунад, яъне квотаи президентӣ, мансаби президентӣ ва монанди инҳо.

«**Маъмурӣ**» дар луғат «мансуб ва оид ба маъмурият» [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 823] шарҳ ёфтааст. Масалан: *маркази маъмурӣ, бинои маъмурӣ, чораи маъмурӣ, ҷавобгари маъмурӣ*.

IV. Тавассути як қатор вожаҳои дигар амалҳои номбар карда мешаванд, ки аз тарафи мақомоти давлатию ҷамъиятӣ анҷом дода мешаванд.

«**Воҳӯрӣ**» вожаи аслии тоҷикӣ, исми амали феъли воҳӯрдан мебошад. Ба тафсири боздиду мулоқот истилоҳи коргузорист. Барои суҳбати расмӣ ҷамъомадани роҳбарони давлату ҳукуматҳо ва ҳайатҳои расмӣ давлату ҳукуматҳоро воҳӯрӣ меноманд.

«...мақсади ман аз ин **воҳӯрӣ** ба қозикалон аз тайёр нашудани шеър узр хоستان... буд» [Айнӣ С., Ёддоштҳо, с. 636].

«**Шарик**» маънои «ҳамроҳ, ҳамдаст, ҳамкор, анбоз»-ро дорад [ФЗТ, Ҷ.2, 1969, с. 568]. Ҳамчун истилоҳи когузорию дипломатӣ дар забони тоҷикӣ вожаи нав буда, муродифи калимаи русии «партнер» мебошад. Бо ин калима шарикӣ сиёсӣ, шарикӣ ҳарбӣ, шарикӣ стратегӣ барин ибораҳо ва вожаи шарикдавлат сохта мешаванд. Тавассути истилоҳи мазкур «**шарикӣ**» сохта шудааст, ки ба маънои ширкату ҳамкорӣ меояд.

«Саҳбо ...**шарикӣ** накард ва ба амир ҳам пешкаш нафиристод» [Айнӣ С., Ёддоштҳо, с. 282].

«**Машварат**» маслиҳат, гуфтушуниди салоҳандешона дар атрофи ягон масъала буда, ба маънои «гуфтугузор барои гирифтани фикру мулоҳизаи касе ё гурӯҳе дар бораи коре» [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 819] тафсир шудааст. Бо ин вожа истилоҳоти сохта ва мураккаби коргузорию *машваратгоҳ, машваратӣ, машваратчӣ, машваратхона*, таркибҳои феълии *машварат кардан, машварат додан, ибораҳои машварати корӣ, машварат бо аъзои ҳукумат* сохта мешавад.

«...қозикалон ҳамаи корҳояшро бо **машварати** ӯ мекард» [Айнӣ С., Ёддоштҳо, с. 634].

«**Мушовара**», яъне машварат кардан бо ҳамдигар мебошад. Бо ин вожа ибораи «ҳайати мушовара» сохта мешавад, ки маънояш гурӯҳи таъйин ё итиҳобшудаи мақомоти роҳбарикунанда дар мавриди машварати масоили мушаххас мебошад [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 908]. Имрӯзҳо дар назди вазорату идораҳои давлатӣ ҳайати мушовара амал мекунад. Масалан: *ҳайати мушовараи Вазорати маориф ва илми ҶТ*.

«*Қарорҳои ҳайати мушовара тибқи тартиб ...дар амал татбиқ карда мешаванд*» [СМҲСХД, 2021, с. 152].

Албатта, дар доираи як фасл ё як боби диссертатсия тамоми истилоҳоти маъмурию коргузорино аз нигоҳи семантикӣ таҳлилу баррасӣ кардан аз имкон берун аст. Дар ин фасл мо интиҳобан маъмултарин истилоҳоти маъмурию коргузорино, ки номи ҳуҷҷатҳои расмӣ, вожаҳои номанигорӣ, вожаҳои маъмурӣ ва сиёсӣ дипломатиро ифода мекунанд, шарҳу тафсир додем. Ҳарчанд ин гуна истилоҳот дар забони тоҷикӣ дар ҳоли ташаккулу тақомул мебошанд, вале аз таҳлилҳо бармеояд, ки қисми онҳо дорои маънои мушаххас гардидаанд. Ин аз имкони фароҳи истилоҳофаринии забони тоҷикӣ гувоҳӣ медиҳад.

Бо ибора-истилоҳ. Ба ин гурӯҳ мо истилоҳотеро мансуб намудем, ки дар қолаби ибораҳои гуногун сохта шудаанд. Дар қолаби ибора сохта шудани истилоҳоти маъмурию коргузорӣ имрӯз дар забони тоҷикӣ маъмул гардидааст. Ин навъи истилоҳот бо роҳи синтаксии калимасозӣ ба вучуд меоянд. Омили асосии ба вучуд омадани чунин навъи истилоҳот дар он аст, ки дар доираи як калима ифода намудани маънои соҳавӣ душвор мегардад. Аз ин ҷиҳат, барои равшантар ифода намудани мафҳум аз ибора-истилоҳҳо истифода мебаранд. Дар забон чунин навъи истилоҳсозӣ маъмул гардидааст, ки истилоҳоти маъмурию коргузорӣ низ аз ин гурӯҳ истисно нестанд. Масалан, истилоҳоти зерин дар асоси ҚХҚТ аз 27-ми феввали соли 2010 таҳти №77 тасдиқ шудааст: шаҳодатномаи таваллуд, шаҳодатномаи вафот, шаҳодатномаи ақди никоҳ, шаҳодатномаи бекор кардани ақди никоҳ, шаҳодатномаи фарзандхонӣ, шаҳодатномаи муқаррар намудани падарӣ, шаҳодатномаи иваз намудани насаб,

ном ва номи падар, сабти асноди таваллуд, барқарор намудани сабти таваллуд, сабти асноди вафот, штамп оид ба ақди никоҳ, руйхати ҳамроҳкунанда [Дастури методӣ... САҲШ, 2010, с. 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 16, 24, 27, 34, 82]. Дар ин баробар, дафтари ҳисобдорӣ, сафари хизматӣ, номаи боз, номаи расмӣ, номаи фармоишӣ – «письмо заказное», ҳуччати қалбакӣ, кайдномаи ҳарбӣ – приписное свидетельство, тафтиши ногаҳонӣ – рейд, қоғази қурбнок – сертификат, дафтарчаи меҳнатӣ – трудовая книжка ва монанди инҳо низ расман дар низоми коргузорӣ мавриди истифода қарор дорад. Бояд тазаққур дод, ки аксари ибора-истилоҳҳо тарҷумаи тахтуллафзии истилоҳоти забони русӣ мебошанд.

Забоншинос С. В. Хушенова дар рисолаи илмиаш «Ибораҳои фразеологии изофӣ дар забони тоҷикӣ» фаслери бо номи «Хусусияти истилоҳии воҳидҳои фразеологӣ» чудо намудааст, ки дар он сухан дар бораи ибораҳои фразеологии изофие меравад, ки онҳо дар баробари воҳидҳои фразеологӣ буданашон ифодакунандаи мафҳумҳои истилоҳӣ мебошанд. Мавсуф чунин ибораҳоро ба чор гурӯҳ чудо намуда, ба гурӯҳи аввал он ибораҳои изофиери шомил намудааст, ки онҳо маънии истилоҳии хешро пурра нигоҳ медоранд: чараёни электрикӣ, фишори атмосферӣ. Ба гурӯҳи дуюм он ибораҳоро, ки хусусияти номинативӣ доранд меорад: роҳи оҳан, мактаби миёна; ба гурӯҳи сеюм ибораҳоро, ки яке аз ҷуъҳояшон хусусияти истилоҳӣ дорад, мансуб медонад: куттии почта, оби маъданӣ; ба гурӯҳи чорум чунин ибораҳоро меорад: аломати сакта, аломати баён ва амсоли онҳо [Хушенова С. В., 1971, с. 59-71]. Дар ҳақиқат, чунин ибораҳо хусусияти истилоҳӣ доранд. Масалан, ибораи аломати баён ҳоси забоншиносӣ ва фишори атмосферӣ ҳоси география мебошад.

Солҳои охир дар забони васоити ахбори омма, ки яке аз воситаҳои инъикоскунандаҳои вазъи имрӯзаи забони адабист ва дар инкишофу рушди истилоҳот низ нақши муҳим дорад, истилоҳоти начандон мувофиқ истифода мегардад. Масалан, истилоҳи сохтаи «муҳри панҷаситонӣ», ки аз ибораи русии

«отпечаток пальца» ба тоҷикӣ тарҷума гардидааст, дар забон мавриди истифода қарор дорад.

Сафари хизматӣ ибора-истилоҳест, ки дар низоми коргузорӣ васеъ истифода мегардад:

«Бо супориши роҳбарият ... ба сафари хизматӣ баромада, аз натиҷаи он гузориш тайёр мекунад» [Ҳомидов Р., 2008, с. 68].

Такмили ихтисос: *«Курсҳои такмили ихтисоси муаллимони синфҳои ибтидоӣ ... назорат мекунад»* [Ҳомидов Р., 2008, с. 71].

Нақшаи корӣ: *«Бо супориши роҳбарият аз рӯи нақшаи корӣ ... гузориш таҳия ва пешниҳод менамояд»* [Ҳомидов Р., 2008, с. 77].

Ин қолаби истилоҳсозӣ серистеъмол буда, бештар ба ибораҳои исмӣ мансубанд. Ибораҳои исмӣ изофӣ дар ҳамин замина пайдо шудаанд. Дар ин баробар, нақши пешояндҳо низ дар сохтани истилоҳоти маъмурию коргузорӣ назаррас аст. Бо назардошти ин меъёрҳо ибора-истилоҳотро ба ин тарз гурӯҳбандӣ мекунем:

Ибораҳои изофӣ. Ибораҳое, ки аз исму исм, исму сифат таркиб ёфтаанд дар ташаккули истилоҳоти коргузорӣ нақши муайян доранд. Масалан: варақаи интиҳобот (бюллетень), варақаи шахсии корманд (личный листок по учёту кадров), қайдномаи ҳарбӣ, бозрасии андоз, варақаи қайдгирӣ (варақае, ки барои дар коргузорию муассиса ба қайд гирифтани ҳуҷҷатҳо пешниҳод шудааст), гардиши ҳуҷҷатҳо дар муассиса аз лаҳзаи ба даст овардан ва ё офаридани онҳо то ба охир расонидани иҷро ё фиристодан, ҳамчунин, шумораи ҳуҷҷатҳои воридшаванда, дохилӣ ва фиристодаи муассиса дар марҳилаи муайян, амволи корфармо – (маҷмуи ашё ва арзишҳои моддӣ, ки дар соҳибмулкӣ корфармо қарор дорад), варақаи беморӣ (больничный лист), санади хати расид (квитансия), дафтарчаи амонатгузорӣ (сберегательная книжка), никоҳи қонунӣ, ҳокимияти қонунгузор, шӯбаи тафтишот, додситони ноҳия, чаласаи бози додрасӣ, сардори дафтардорӣ, дафтари маълумот, иҷозатномаи вуруд, даромади рӯзона, дафтари ҳисобдорӣ, варақаи интиҳобот, дафтари ҳисобу китоб, дафтарчаи имтиҳонӣ, номаи фармоишӣ, номаи табрикӣ, номаи саркушода ва ғ.

Бо алокаи вобастагӣ низ як қатор истилоҳоти маъмурию коргузорӣ ба вучуд омадаанд:

а) **Пешоянди аз:** нусха аз суратмачлис, аз нав ҳисоб кардан (перерасчет), нигоҳдорӣ аз маош, аз мансаб озод кардан, пеш аз муҳлат, аз болои касе шикоят кардан, аз мерос маҳрум кардан, аз ҷоиза маҳрум кардан, берун аз барнома;

б) **Пешоянди ба:** даъватнома ба дабистон, ба қайд грифтани ҳуччатҳо, ба танзим даровардан, ба истеъфо рафтан, эътироз ба нишондод, ба мулоқот пазируфтани, ба суд ирсол кардан: «*Ҳар як узви ҲҚТ ҳуқуқи ба истеъфо рафтан дорад*» [СМҲСХД, 2021, с. 34].

в) **Пешоянди бар:** вақти изофа бар муддати кор;

г) **Пешоянди барои:** барои пардохт пешниҳод кардан, барои баррасӣ супоридан;

ғ) **Пешоянди бо:** бо санад асоснок кардан, бо сабаб аз кор рафтан.

Ҳаминро зикр кардан бомаврид аст, ки имрӯз ибора-истилоҳҳои изофии дафтари ҳозирӣ ғоиб – табел, дафтарчаи меҳнатӣ – трудовая книжка, нусхабардории ҳуччатҳо – размножение документов, қайдномаи ҳарбӣ – приписное свидетельство, даъватнома ба додситон – повестка в суд, номаи саркушода – открытое письмо, аз нав ҳисоб кардан – перерасчет, сафари хизматӣ – командировка, фишурдаи рисолаи илмӣ – автореферат, варақаи интиҳобот – бюллетень тарҷума ё калкаи русӣ буда, ҳамчун истилоҳоти коргузорӣ дар истеъмоланд.

Аз пажӯҳиш маълум гардид, ки дар қолаби ибора сохтани истилоҳот, хусусан, истилоҳоти маъмурию коргузорӣ серистеъмол буда, қолаби истилоҳсозии ибораҳои озоди синтаксисӣ бо изофат нисбатан зиёдтар аст. Маврид ба зикр аст, ки қолаби мазкур дар истилоҳсозӣ қадима мебошад. Масалан, забоншинос М. Қосимова [2007] дар ин қолаб истилоҳҳои соҳаҳои гуногунро дар адабиёти асрҳои X-XIX зикр намудааст: коғази нашшоф – обчинак, мири асас – миршаб ва ғ.; Дар сохтани ибора-истилоҳҳои маъмурӣ-коргузорӣ пешояндҳои аслии «аз» ва «ба» серистеъмоланд. Тавассути вожа ва

ибора ифода гардидани истилоҳот ҳодисаи маъмул буда, таҳлил нишон дод, ки вожа-истилоҳ нисбат ба ибора-истилоҳ серистеъмол мебошад.

2.2. Манбаъҳои пайдоиши истилоҳоти маъмурию коргузорӣ

Манбаъҳои пайдоиши истилоҳоти маъмурию коргузорӣ мухталиф мебошанд. Сабаби ҳолати мазкур дар он, ки таърихи ташаккулашон бо равандҳои сиёсӣ иҷтимоӣ алоқаманд аст. Оғоз аз давраи ташаккули номанигории тоҷик то марҳилаи кунунӣ меъёри нигориши аснод куллан тағйир наёфта бошад ҳам, бо таъсири хонадонҳои кудратманд ва нуфуз пайдо намудани мартабаи забонҳои дигар ба таркиби лексикӣ забони тоҷикӣ як андоза омезиш дар услуб ва фарқият дар қолаб мушоҳида мешавад. Бо вучуди таъсири манфӣ дар самти интиҳоб ва корбурди истилоҳот ба таври ғайр аз қолабҳои суннатӣ калимасозии забони тоҷикӣ истифода гардидааст.

Дар ташаккули истилоҳоти коргузорӣ манбаъҳои дохилии забон ва вожаҳои иқтибосӣ нақш доранд. Як гурӯҳ иқтибосот тавассути роҳҳои калимасозии забони тоҷикӣ дар ташаккули истилоҳоти коргузорӣ сахм гузоштаанд. Бояд таъкид дод, ки ба таври комил аз захираи луғавӣ забон истифода бурда, сохтани истилоҳ ё худ муодилҷӯӣ истилоҳоти иқтибосӣ аз имкон дур аст. Аз ин ҷиҳат, ин навъи истилоҳотро ба гурӯҳҳои зерин ҷудо намудем:

Истилоҳоти маъмурию коргузорӣ аз ҳисоби калимаҳои тоҷикӣ умумистеъмол ва наввожа. Яке аз мушкилоте, ки дар солҳои шастуми асри XX мавҷуд буд, ин мураттаб сохтани луғатҳои истилоҳоти соҳаҳои гуногун ба ҳисоб мерафт. Мураттибони луғатномаҳо бояд донандагони ҳуқиқӣ ҳам забони тоҷикӣ ва ҳам русӣ мебуданд. Забоншинос А. Л. Бухоризода соли 1961 мақолаеро бо унвони «Баъзе масъалаҳои терминологияи забони тоҷикӣ» дар рӯзномаи «Маориф ва маданият» [1961] чоп намуд. Дар мақолаи мазкур сухан дар мавриди мураттаб намудани луғатномаҳои истилоҳӣ мерафт. Дар бештари

ин луғатномаҳо баъзе истилоҳот сермаъно ва бо чанд синоним зикр ёфта буданд.

Албатта, ин гуфтаҳо дурустанд, зеро фарҳангҳо барои дақиқ дарк кардани истилоҳот ба мо кумак мерасонанд. Агар истилоҳ дорои маънои зиёд бошад, барои ифодаи мафҳум ба мо ҳалал мерасонад. На ҳамаи фарҳангҳое, ки аз забонҳои дигар баргардонида шудаанд, аз тарафи мутахассисони соҳа пазируфта шудаанд. Ин ҳодиса боиси пайдо шудани ғалатҳо мегардад. Аз ин рӯ, ҳангоми тартиб додани луғатномаҳо ҷалби мутахассисони соҳибкасби забондон зарур ва муҳим мебошад.

Дар мақолаи Н. Шарофзода бо унвони «Оид ба инкишофи терминологияи тоҷик» дар хусуси дастовардҳои Кумитаи забон ва истилоҳот сухан рафта, натиҷаи кори онҳоро дар тартиб ва нашри луғатҳои истилоҳоти соҳаҳои мухталиф мебинад. Ин муҳаққиқ дар сохтани истилоҳоти нав чунин шартҳоро зарур донистааст: – истифодаи луғат ва воситаҳои грамматикӣ забони тоҷикӣ, истифодаи калимаи тоҷикӣ, ки як маъно дорад ва ба мафҳуми ин ё он истилоҳ мувофиқат мекунад: ҳукумат – правительство, ҳокимият – власть, мавҷ – волна; иқтибоси истилоҳоти дар забони тоҷикӣ қабулшуда: интизоми меҳнат – трудовая дисциплина, буғтақсимкунӣ – парораспределение; тарҷумаи тасвирии истилоҳ: роҳнамои киштӣ – лоцман; истифодаи аффикс ва калимаҳои ёридиҳандаи забони тоҷикӣ бо калимаҳои иқтибосӣ: коллективонидан – коллективизация, колхозчӣ – колхозник, истифодаи калимаҳои тоҷикӣ ба сифати ҷузъи калимаҳои иқтибосӣ: бомбаандоз – бомбардировщик, бетонрез – бетонщик. Ниҳоят, муаллиф мавқеи истилоҳоти русӣ-байналхалқиро дар инкишофи истилоҳоти забони тоҷикӣ муҳим мешуморад [Шарофзода Н., 1976, с. 4]. Чунин тарзи қабули истилоҳот, махсусан, дар қолаби тайёр қабул намудан аз иқтибосоти русӣ-байналхалқӣ мушкilotи соҳаро бартараф намекунад.

Яке аз роҳҳои асосии ба вучуд омадани истилоҳоти нав дар забони тоҷикӣ калка маҳсуб меёбад. Бо усули калка сохтани калимаю ибораҳо дар садаи бистум инкишоф ёфта, то ҳанӯз ин раванд давом дорад. Дар забони тоҷикӣ бо ин роҳ калимаҳои зиёд сохта шуда, таркиби луғавии забон бой

мегардад. Бештари калимаҳои бо ин роҳ сохташуда, айнан тарҷума гардида аз рӯйи аналогия ба ҳамдигар мантиқан мувофиқат пайдо мекунанд. Масалан, калимаи бозсозӣ – перестройка.

Ҳамчунин, забоншинос Н. Шарофов дар мақолаи «Сохта шудани калимаю терминҳои нав ба воситаи калка» дар бобати бо ин усул ба вуҷуд омадани истилоҳот иброи андеша намуда, ин роҳро пурмахсултарин меҳисобад. Ё ду роҳи калкашавӣ: роҳи лексикую морфологӣ (ё сохторӣ) ва маъноӣ (семантикӣ)-ро зикр намудааст. Ҳамчунин, калкаҳои лексикую морфологиро аз ҷиҳати сохт ва истеъмоли калимаҳо ба гурӯҳи калкаҳои пурра ва калкаҳои нопурра ҷудо намудааст [Шаропов Н., 1980, с. 16].

Пайдоиши истилоҳот дар забон ҳодисаи муқаррарӣ ва доимист, ки ин ба фаъолияти одамон вобастагӣ дорад. Вазифаи асосии истилоҳ номбар кардани ашёву рӯйдодҳои олами воқеӣ ва онро нишонрасу мушаххас ифода намудан мебошад. Ҳар як калимае, ки дар забон пайдо мешавад, ё ворид мегардад, номгузорӣ карда мешавад. Дар забон калимаҳои иқтибосӣ барои ифодаи як мафҳум роҳ ёфта, дар асоси меъёрҳои калимасозӣ маънои нав касб мекунанд ва ҳатто дар соҳаҳои мухталиф ҳамчун истилоҳ мавриди истифода қарор мегиранд. Дар баробари тағйироти сохторӣ ба тағйироти маъноӣ ва овозӣ низ дучор гардида ҳамчун калимаи ҳамон забон маъмул мешаванд.

Ба андешаи забоншинос М. Музофиршоев навроҷаҳои иқтибосӣ ба ду гурӯҳ ҷудо мешаванд. Якум навроҷае, ки аз забони русӣ ё тавассути он ба забони тоҷикӣ ворид шудаанд. Гурӯҳи дуюм навроҷае, ки аз забонҳои форсии муосир ё тавассути он ба забони муосири тоҷикӣ ворид шудаанд. [Музофиршоев М., 2013, с. 58]

Истилоҳсозӣ дар забони тоҷикӣ асосан бо ду роҳ ба амал меояд: а) аз ҳисоби воҷаҳои умумистеъмолии ҳуди забони тоҷикӣ; б) аз ҳисоби воҷаҳои иқтибосӣ. Иқтибосшавии калимаҳо, хусусан истилоҳот бо ду роҳ сурат мегирад: иқтибосоти бевосита ва бавосита. Иқтибосоти бевосита чунин аст, ки калима, истилоҳот ва баъзан ифодаҳо бевосита ба таркиби луғавии забон мегузаранд ва талаботи мубодилаи афкори оммаро осон месозанд. Дар

иктибосоти бавосита калима, истилоҳот бо ёрии забони сеюм, ё миёнрав ба таркиби луғавии забон роҳ меёбанд. Ин ҳодисаҳои маъмули иқтибосшавии истилоҳот аст.

Пешравиҳо дар самтҳои гуногуни ҷомеа барои қабули истилоҳоти ҷадид замина мегузорад. Заминаи воридшавии истилоҳоти иқтибосӣ мухталиф бошанд ҳам, дастовардҳои илмиву техникӣ омили асоситарини он маҳсуб мешавад.

Истилоҳоти аслии қисми муҳимми истилоҳоти маъмурию коргузорино ташкил медиҳанд. Бояд гуфт, ки истилоҳоти аслии муносибати доимии оммаро ифода мекунад ва аз ин рӯ, дигаргуниҳои ҳаёти сиёсӣ иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва илму техника боиси пайдо гардидани истилоҳоти маъмурию коргузорӣ мегардад. Аз қабилӣ: «айбдоркунӣ», «айбнома», «барқарор», «бозрасӣ», «гувоҳнома», «ваколатдор», «васиятнома», «варақаи корношоямӣ», «қарордод», «дархост», «бойгонӣ», «сарраёсат», «сарпараст», «бонкдорӣ», «созишнома» ва ғ.

Забоншинос М. Шукуров дар мавриди қабули корбурди истилоҳот таъкид месозад, ки аз захираи калимаҳои аслии забони тоҷикӣ бояд ғоида бурд. Махсусан, дар мавриди марҳилаи истилоҳпазирии солҳои 1950-1960-ум ба ин назар аст: «Дар бисёре аз фарҳангҳои истилоҳот забони тоҷикӣ хароб шудааст. Калимаю ибораҳои, ки дар қолаби вайрон ва бегона рехта шудаанд, зуд-зуд ба ҷашм мерасанд. Навҳои калимасозӣ дар фарҳангҳои истилоҳот хеле кам буда, аксаран қолабҳои пурнуқсе мебошанд, ки ба забон дуруштӣ ва носуфтагӣ меоранд» [Шукуров М., 1991, с. 7]. Дар воқеъ, бояд истилоҳоти миллии офарид, то иқтидори забон бузург гардад. Аз имконоти истилоҳофарии забон ғоида бурдан зарур аст.

Дар мавриди қабули наввожаҳо ва истифодаи онҳо ба сифати истилоҳ меёрҳои мухталиф истифода гардидаанд. Ба таъкиди забоншинос Х. Ҳусейнов «бисёр неологизмҳои, ки аз калимаҳои тоҷикӣ ба вуҷуд омадаанд, дар асоси тарҷума кардани мафҳумҳои дигар забонҳо ба вуҷуд омадаанд: муборизаи синфӣ – классовая борьба» [Ҳусейнов Х., 1973, с. 36].

Хушбахтона, баъди соҳибистиклол гардидани ҷумҳурӣ истилоҳоти зиёде, аз ҷумла истилоҳоти тоҷикӣ рӯйи кор омад, ки ин талаботи замон буд. Бештари маврид ба ҷойи аз имконоти дохилии забони тоҷикӣ фоида бурдан баъзан ба тарҷумаи истилоҳот рӯ меоранд, ки ин иқдом натиҷаи дилхоҳ ба даст намеорад. Аз тарафи дигар дар ин давра истилоҳоти зиёд бо роҳҳои тарҷума, бо роҳи калимасозиву ибораорӣ сохта шуданд, ки имрӯз дар истеъмоланд: айбнома, гувоҳнома, созишнома, иҷозатнома, раводид, кумакхарҷӣ, тарознома – баланс ва ғ.

Калимаи **додгустарӣ** аз ҷиҳати таркиби морфологӣ калимаи сохта буда, бо усули омехта, яъне аз исми «дод», феъли замони ояндаи «густар» ва пасванди калимасозии -ӣ таркиб ёфтааст: «...*талони ҳамешагии **додгустарӣ** нисбати қорафтадоҳу ӯро соҳибобрӯ гардонидоаст*» [Ҷӯраев Ғ., Фатхуллоев С., 2003, с. 40].

Дар ин ҷумла истилоҳи маъмурии **додситон** ва **додситони кул** қорбаст шудааст, ки ба маънои прокурор, прокурори генералӣ омадааст. Калимаи додситон аз ду асоси феъл - дод ва ситон таркиб ёфтааст.

*«Маълумот дар бораи боздошт ба **додситони** ноҳияи Гулистон, ...фиристода шуд»* [АДТП, 1994, с. 36].

Дар ҷумлаи зер додситони кул бо прокурори генералӣ ба таври мувозӣ қорбаст шудааст:

*«Дар конференсия... **додситони кули** ҷумҳурӣ маъруза кард»* [Ҷӯраев Ғ., Фатхуллоев С., 2003, с. 41].

Ҳамчунин, калимаи **додситонӣ** низ аз ҳамин реша ба вуҷуд омада, маънои «прокуратура»-ро дорад.

Калимаҳои озмун, барориш, созиш, супориш ва монанди инҳо дар низоми коргузорӣ ғаёлу серистеъмоланд. Ҳамчунин, истилоҳоти коргузорӣ ва дафтардорӣ суратҳисоб, сарвазир, сармусоҳиб, оиннома, забонхат, пурсишнома, шаҳодатнома, шиноснома, созишнома, даъватнома, таклифнома, тавсифнома низ серистеъмол буда, дар қолаби калимаҳои мураккаб сохта шудаанд.

Ҳамзамон, бо пешрафти ҷомеа калимаву ибораҳои нав пайдо гардида, талаботи иртиботии мардумро қонеъ мекунад. Пас аз қабули қонуни забон ва соҳибистиқлол гардидани ҚТ зарурати бо забони тоҷикӣ созмон додани истилоҳоти идорӣ ба миён омад. Баргардон намудани корҳои ҳуҷҷатнигорӣ аз забони русӣ боиси пайдо гардидани вариантҳои истилоҳот гардид. Баъзе истилоҳот ба таври мувозӣ ҳам бо забони тоҷикӣ ва ҳам бо забони русӣ истифода мегардиданд. Бояд зикр намуд, ки ин талаботи забон ва замон буд, ки дар давлати соҳибистиқлол корбурди корҳои идорию маъмурӣ ба забони давлатӣ сурат гирад. Бинобар ин, қабули истилоҳоти мувофиқ, ки тавонад ба таври ҳамешагӣ дар забон хизмат намояд, пеш омад. На ҳар истилоҳи наввожа умри дароз дораду барои халқ хизмат мекунад. Дар ин маврид забоншинос Ш. Рустамов дуруст зикр менамояд, ки «эҷоди калима мисли эҷоди ҳама гуна ашёи миллӣ, табиати миллӣ дорад, ки дар таҷрибаи дуру дарози таърихӣ ҳосил шудааст» [Рустамов Ш., 1996, с. 130]. Агар дар калима таҷрибаи таърихӣ ба инобат гирифта нашавад, муддати кӯтоҳ истифода гардида аз байн меравад. Ҳатто агар калима на иқтибосӣ, балки худӣ ҳам бошад.

Пас аз ин қадар солҳои тӯлонӣ аз нав созмон додани ҳуҷҷатнигорӣ бо забони тоҷикӣ кори сахлу осон набуд. Ба ин мушкилӣ нигоҳ накарда мардуми тоҷик кӯшиш намуданд, ки ҳуҷҷатнигорӣ ба забони тоҷикӣ сурат гирад. Пайдо шудани вожаҳои гуногун дар атрофи як вожа-истилоҳ, тарҷумаи истилоҳот, пайдо шудани гунаҳои, ки хоси истилоҳот нест, корро мушкилтар мекард. Наввожаҳо бо роҳҳои гуногун: тавассути калимасозӣ, таркиббандиву ибораорӣ, тарҷума, калкашавӣ ба миён омаданд: *барнома, барқия, баст, боздошт, бунгоҳ, таваққуфгоҳ, васоият, додгоҳ, гузарнома, додситон, додгустар, додгоҳӣ, душаҳрвандӣ, зоднома, пурсишнома, идрорпулӣ, коргардон, қатънома, иҷозатнома, хати никоҳ, хати вафот, хати расид, раводид, гузаргоҳ, шиноснома* ва ғ.

Чун имкони калимасозии забони тоҷикӣ фаровон аст, қисме аз истилоҳи маъмурию коргузорӣ бо воситаҳои мухталифи забонӣ ифода карда мешаванд. Масалан, калимаи «дод» ба маънои адлу инсоф ва арзи касеро шунидан омада,

чун истилоҳи маъмурию коргузорӣ бо қолабҳои додгоҳ, додгар, додхоҳ, додситон, додгустар, додхоҳӣ, додгустарӣ ва ғайра мавриди истифода қарор дорад.

«Додхоҳии Комилов Рустам ва эътирофи ӯ чун додхоҳ ...рад карда шавад» [АДТП, 1994, с. 25].

Қисме аз истилоҳоте, ки дар даврони шуравӣ аз калимаҳои иқтибосӣ бо меъёри савтии забони тоҷикӣ сохта шуданд, имрӯз низ ҳамчун неологизмҳо истифода мегарданд, чунки дар асарҳои адибон зиёд истифода гардида, дар шакли қолабӣ то ҳол мавҷуданд. Зикр кардан бомаврид аст, ки аксари онҳо аз забони русӣ гирифта шуда бошанд ҳам, баъзеашон аз ашёҳо, ҳодисаю воқеаҳои нав ба воситаи калимаҳои ҳуди забони тоҷикӣ ба вучуд омадаанд. Масалан, муҳаққиқ Х. Ҳусейнов истилоҳотро ба се навъ неологизм ҷудо намудааст: «а) неологизмҳое, ки бевосита аз забони русӣ ё ба воситаи он қабул карда шудаанд: коллектив, болшевик, император, пролетариат, политсия; б) неологизмҳое, ки танҳо аз калимаҳои забони тоҷикӣ ба вучуд омадаанд: муборизаи синфӣ, душмани синфӣ ва мисли инҳо; в) неологизмҳое, ки баробари ба ҳам алоқаманд гардидани калимаҳои тоҷикӣ ва русӣ (ҳамчун ибора) пайдо шудаанд: раиси комитет, ҳаёти коллективона» [Ҳусейнов Х., 1973, с. 36].

Дар даврони соҳибистиқлолии ҷумҳурӣ аз ҳисоби наввожаҳо як қатор истилоҳҳо ба вучуд омаданд, ки ба табиати забони тоҷикӣ созгор ҳастанд.

Масалан, ибора-истилоҳи «бозрасии автомобилӣ» аз ҳамин қабил аст. Калимаи «бозрасӣ» низоми назорати иҷроиши дурусти қарору қонунҳо мебошад. Масалан, бозрасии давлатии автомобилӣ мақоми давлатӣ оид ба таъмини тартиботи истифодабарии нақлиёти автомобилӣ [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 228].

«Бинобар ин, Бозрасии давлатии автомобилӣ ...додани ҳуҷҷатҳои заруриро рад карда истодаанд» [Табаров Н., Ғуломов О., 2004, с. 30].

Бо ҷузъи **нома** сохта шудани истилоҳоти маъмурию коргузорӣ таърихи қадима дошта, ба замони салтанати давлати Сосониён мерасад. Забоншинос Д. Саймиддинов аз истилоҳоти шикоятнома, эътиборнома ва тавсибнома ёдовар

мешавад, ки ҳанӯз дар замони Сосониён истифода шудааст [Саймиддинов Д., 2001, с. 241]. Имрӯз низ бо чузъи нома истилоҳоти зиёд сохта шуда, дар истеъмоланд: *маълумотнома, созишнома, даъватнома, хислатнома, ҳалнома, савганднома, талабнома, тасдиқнома, харҷнома* ва ғ.

Вожаи **нома** калимаи аслии тоҷикӣ буда, сермаъно аст. Дар ФЗТ ба маъноҳои мактуб, фармон, ҳукми хаттӣ, асар, китоб ва рӯйхату феҳрист [ФЗТ, Ҷ.1, 1969, с. 867] омадааст. Инчунин, навиштае, ки ба касе ё ба ҷоёе мефиристонанд, маънидод гардидааст [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 975]. Дар баробари ин, дар забони муосири тоҷикӣ бо калимаи «нома» *номаи табрикӣ* ба маънии табрикоӣ ба муносибати таърихи фархунда ё падиди кори нек, *номаи таъзият* ба маънои ба мотамзадае изҳори тасаллият намудан, *номаи тасаллият* синоними номаи таъзият барин ибора-истилоҳоти фаровон ба қор бурда мешавад.

Дар забони тоҷикӣ як гурӯҳ истилоҳоти мураккаби коргузори расмӣ бо калимаи нома сохта шуда, номи санаду ҳуҷҷатҳои мухталифро ифода мекунад. Ба монанди: *тавсифнома, даъватнома, ваколатнома, маълумотнома, шартнома, аҳднома* ва ғ.

Истилоҳи дигар «**сафархарҷӣ**» мебошад, ки маънии пардохти маблағи дар сафари хизмати хароҷотшударо дорад. Сафархарҷӣ дар асоси шартҳои муайян, ки дар қонунгузорӣ зикр гардидааст, пардохт карда мешавад. Ин истилоҳ дар низоми коргузорӣ серистеъмол буда, тарҷумаи истилоҳи русии «командировочные» мебошад [Назарзода С., 2006, с. 62].

«*Масрафҳо – сафархарҷӣ, ҳавасмандгардонии моддӣ..., пардохт карда мешавад*» [МҲМҲ, 2008, с. 30].

Хулоса, марҳила ба марҳила наввожаҳои забони тоҷикӣ дар мисоли истилоҳоти маъмурию коргузорӣ қолаби мувофиқтар гирифта истодаанд, ки ин рушду такомул ва тавоноии забони тоҷикиро дар сохтани истилоҳот собит мекунад.

2.3. Истилоҳоти кухнашуда

Аз таҳқиқҳо маълум аст, ки ташаккули истилоҳоти идорӣ аз «Авесто» маншаъ мегирад. Истилоҳоти маъмурию коргузорӣ тули асрҳо барои мардум хизмат карда омадааст. Дар китоби «Вожашиносии забони форсии миёна» истилоҳоти шоҳзодагон, дабирон, сарпараст, котиб, оморгар, хазинадор [Саймиддинов Д., 2001, с. 216-229], ки хоси услуби идорианд, зикр ёфтаанд. Дар «Луғати тафсирии тоҷикӣ барои забони адабии тоҷик»-и Садриддин Айнӣ, ки ду давраи муҳимми таърихӣ, охири асри XIX ва нимаи аввали асри XX-ро дар бар мегирад, истилоҳоти зиёди маъмурию коргузорӣ шарҳ ёфтааст, ба мисли: андоз (миқдори муайяни моле ва пуле, ки аз тарафи ҳукумат ба мардум андохта мешавад), васиқа – ҳар гуна ҳуччат, ки чизеро устувор кунад, ҳуччати замин, ҳавлӣ; дастурӣ – рухсат, иҷозат, қоида, қонун, тарз, равиш; корнома, котиб, котибона (музд), муборакнома (табрикнома, киноя аз фармони подшоҳ), муфаттиш, нома, парвоначӣ (ичрокунандаи фармони подшоҳӣ, амал, мартабае, ки дар Бухоро буд) ва ғайра, ки аксари онҳо дар забони муосири тоҷикӣ истифодаи фаровон доранд.

Инчунин, истилоҳоти коргузории «**барот**» ба маънои «хатти озода ва бахшоиш, ҳуччати афви гуноҳ» [ФЗТ, Ҷ.1, 1969, с. 150], **васиқа** ё **васиқат** ба маънои аҳднома дар осори таърихӣ қорбаст гардидааст ва айни ҳол ҳамчун вожаҳои кухнашуда дар истеъмол нестанд [ФЗТ, Ҷ.1, 1969, с. 227].

*«...аз ҳамин иҷора, ки панҷ бор **васиқа** шуд, дар ҳар бор муҳронаи алоҳида гирифтанд...»* [Айнӣ С., Ғуломон, с. 145].

Истилоҳи дигар «**қушбегӣ**», яъне мансабе буд дар аморати Бухоро, ки маънои имрӯзаи сарвазирро ифода менамуд.

*«Вақте ки калонон ба пеши эшон қозикалон ва мири **қушбегӣ** мераванд, бояд ...шавқун бардоранд...»* [Айнӣ С., Ғуломон, с. 146].

«**Туксабо**» ҳамчун истилоҳи маъмурӣ дар аморати Бухоро мавриди қорбурди фаровон қарор дошт. Туксабо яке аз мансабҳои олиии сиёсӣ дар аморати Бухорои давраи амирӣ мебошад.

«*Ҳоло писари Пулодбой Абдуллобойбача ...ба амали **туқсабоғӣ** сарфароз шуд*» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 160].

«**Девонбегӣ**» низ истилоҳи маъмурӣ буда, сардори девон, мутасаддии харчу дахли дарбори амири Бухороро мефаҳмонад [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 455].

«*Девонбегӣ, пас аз он ки бо қозӣ гӯшакӣ карда қадре гап зад, аз ҷояш рост хест...*» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 199].

«**Қургон**» маънои қалъаро дорад ва чун дар замони пеш шаҳрҳо, маҳсусан, макони иқомати амирон дар қалъа буд, истилоҳи қургон васеъ истифода мегардид.

«*Ҳозир дар қаламрави ҷаноби оӣ ...то **қургонҳо** чил ҷойи қозӣ ва раиснишин ҳаст*» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 154].

«**Қаровул**» маънояш посбон, муҳофиз ва ниғаҳбон аст. Ин истилоҳи аз забони туркӣ ба забони тоҷикӣ ворид гардидааст ва дар шакли «муҳофиз» ҳоло корбурд дорад.

«*...ба гирдогирди работ **қаровул** истод*» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 328].

«**Аркон**» маъниҳои мухталиф дорад, вале ҳамчун истилоҳоти маъмурӣ ифодакунандаи мансабдорони сатҳи ҳукумат мебошад.

«*Шоҳмурод бо **аркони** давлати худ ...рафта истода будааст*» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 363].

Гуруҳи дигари истилоҳоти маъмурию коргузори архаистиро вожаҳое ташкил медиҳанд, ки дар нома ва номанигорӣ ба кор бурда мешаванд. Ин гуна вожаҳоро калимаҳои муросилотӣ низ меноманд, ки аз қадимулайём дар таркиби забони хаттии форсии тоҷикӣ мавҷеи маҳсус доштанд. Аксар вожаҳои муросилоти тобишу ҷилоҳои эҳтиром ва лутфу марҳаматро нисбат ба шахсе, ки нома ба ӯ нигаронида мешавад, ифода мекунанд, ба монанди:

«**Аълоҳазрат**», ки маънои «ҷаноби оӣ»-ро дорад. Ин калима ифодакунандаи ҳисси эҳтиром аст, ки пеш аз ба забон овардани номи одамони бузург, маҳсусан, подшоҳон гуфта мешуд [ФЗТ, Ҷ.1, 1969, с. 110]. Истилоҳи мазкур бо муодили «ҷаноби оӣ» дар низоми идорӣ корбаст мегардид.

«Илоҳӣ ҷаноби оӣ ҷаҳонгир шаванд ...ғӯён дастҳашонро бар рӯ кашиданд» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 151].

Маврид ба зикр аст, ки истилоҳи «Ҷаноби оӣ» дар солҳои охир зиёд истифода мешавад, аммо доираи васеи истеъмол надошта танҳо ба Президент мансуб аст.

«Улҳазрат» шакли муаннас ё чинси занонаи **аълоҳазрат** мебошад. Нисбат ба занони олимақому олимартаба ба кор бурда мешавад. Дар гузашта ҳамчун унвони малика ва занони шоҳ дар истеъмол буд [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 378]. *«Улҳазрат! Бо иҷозати оӣ хоҳиши оҷизонаи як нафар... арабро ба самъи муборак мерасонам»* [Улуғзода С., Ривояти суғдӣ, с. 102].

Истилоҳи «**чалолатмаоб**» мафҳуми шахси боломақомро ифода мекунад ва бештар ба роҳбарони маъмурӣ ва шоҳон нисбат дода мешуд.

«**Бузургвор**» шахси шарифу боломақом, ҳамчунин «шахси табаррук, муътабар, соҳибэътибор; авлиё, валий»-ро ифода мекунад [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 251]. Ҳамчун калимаи ифодакунандаи ихлосу эҳтироми баланд, нисбат ба шоҳону мансабдорони олимақом, инчунин, нисбат ба шахсоне, ки дар ҷодаи худ мартабаи баландро соҳибанд корбаст мешавад.

«...аз дасти бузургвор гирифта, ба ояндаву равандагон ...халал нарасонед...» [Айнӣ С., Ёддоштҳо, с. 239].

«**Шафқатпаноҳ**» ё «**шафқатпаноҳ**» низ унвони эҳтиромӣ мебошад. Аз лиҳози сохт калимаи мазкур мураккаб буда, аз вожаи арабии шафқат ба маънои меҳрубониву дилсӯзӣ ва паноҳ, ки калимаи тоҷикӣ асту маънои ҳифз, муҳофизатро дорад сохта шудааст. Пас, маънои луғавии шафқатпаноҳ ё шафқатпаноҳ «ҳомӣ ва ниғаҳбони раҳму шафқат» мебошад, ки ҳамчун унвони эҳтиромӣ нисбат ба падар хеле мувофиқу муносиб аст. Дар нома ҳангоми ба падар муроҷиат кардан бо ин калима фарзанд эҳтироми ниҳоят баланд ва самимии худро ибраз медорад.

«**Валинеъмат**» калимаи мураккаб буда, маънои «одами олиҳиммат, сахӣ, соҳибэҳсон, мураббӣ, неъматдиҳанда, хучаин; олиҳиммат, тарбиятгар, сарпараст»-ро дорад [ФЗТ, Ҷ.1, 1969, с. 223].

«...аз даромади ин пеша хароҷоти «**валинеъматнома**»-и ўро мебардошт» [Айнӣ С., Ёддоштҳо, с. 285].

«**Шариатпаноҳ**» низ чун унвони хоси эҳтиром дар номанигорӣ ба кор бурда мешуд. Бояд тазакурр дод, ки чун унвони эҳтиромии қозиён низ тафсир мегардад.

«Дар хона мондани айнаки **шариатпаноҳиро** ман ҳам медонам ...» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 157].

«**Муаззам**» азимиву бузургӣ буда, ҳамчун сифат нисбат ба падар ё нисбат ба шахсе, ки аз эҳтирому обрӯи зиёд бархӯрдор аст, ба кор бурда мешавад. Ба монанди *падари муаззам, қиблагоҳи муаззам*. Ҳамчунин, дар шакли чинси занонаи «муаззама» низ дар нигоштани номаҳо роиҷ будааст. Ба монанди *модари муаззама, волидаи муаззама*. Бинобар ин ки дар ташаккули матни номаҳо мавриди истифода қарор доштааст, зарур донистем, ки ҳамчун истилоҳи муросилотӣ таҳлил намоем.

«Маликаи **муаззама** мегӯяд: ...агар чун душман омада бошӣ ваҷҳи душманиат чист?» [Улуғзода С., Ривояти суғдӣ, с. 92].

«**Мукаррама**» муаннас ё шакли чинси занонаи **мукаррам** мебошад. Маънояш «киромидошта, азизу муҳтарам» аст [ФЗТ, Ҷ.1, 1969, с. 723]. Одатан нисбат ба модар истифода мешавад: *модари мукаррама, волидаи мукаррама*.

«**Аморатпаноҳ**» лақаби амир ва ё вазири калони ӯ [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 62] шарҳ ёфтааст: «**Аморатпаноҳ** ...мизочи ҳумоюнӣ аз ҳар ваҷҳ саломат аст... ассалому алайкум» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 60].

Ҳаминро қайд кардан ба маврид аст, ки калимаю вожаҳои муросилотӣ, ки саршори лутфу марҳамат мебошанд хеле зиёданд. Ин вожаҳо дар гузашта мавқеи махсус доштанд ва имрӯз ҳам дар муросилот то андозае корбаст мешаванд. Масалан, дар асари устод Садриддин Айнӣ «Таҳзиб-ус-сибён» дар номаҳое, ки аз тарафи Муҳаммадфарид ном хонанда ба падару модару пайвандонаш навишта шудаанд, вожаю ифодаҳои саршор аз лутфу марҳамати меҳрубон – нисбат ба модар ва хоҳар, меҳрпарвар, бародарнавоз – нисбат ба хоҳар, нури чашм, азизфарзанд, дилбанд, ба чон пайванд – нисбат ба фарзанд,

инояткор, муҳаббатшиор, мурувватманд, мурувватнишон, азиз, ба чон баробар, иззатҷоҳ, аз чон дӯсттар, иззатманд, саодатнишон, ба чон пайванд, муҳаббатшиор, ғазоилогҳо, шафакатоин, шафиқ – нисбат ба бародар, мухтарам, ғазилатпаноҳ – нисбат ба муаллим, камина, камтарин, ғакир, ғакира, ин ҷониб – ҳамчун воситаҳои ифодакунандаи хоксориву ғурутанӣ нисбат ба шахсияти номанигор истифода шудаанд [Айнӣ С., 1994, с. 29-41]. Қобили кайд аст, ки як қисми ҷунин вожагон дар нигориши номаҳои имрӯза низ ба таври ғаровон истифода мешаванд.

Устод Айнӣ дар ин гуна номаҳо аз забони номанигор ибораю таъбир ва ибораҳои рехта, инҷунин, ҷумлаҳои пур аз меҳру навозиши хидмати ҷаноби Шумо, баракати дуо, бо ҳазор гуна аҷзу одоб, ба ихлосу эътиқоди тамом, ба шарафи дуои бериёи Шумо, ба хоки пойи волида, Худованди Карим сояи шафқат ва сояи Шуморо аз сари камина кам накунад ва ғайраро ба кор бурдааст [Айнӣ С., 1994, с. 31-41]. Истифодаи ҷунин калимаю ибора ва ҷумлаҳои саршор аз меҳру муҳаббат дар нома имкон медиҳад, ки лутфу марҳамати суҳан афзун ва таъсири суҳан зиёд шавад.

Баъзе истилоҳоти архаистӣ пурра аз истеъмол баромадаанд, аммо як қисми ҷунин истилоҳот имрӯз дубора дар истифода аст. Ҷунончи:

Вожаи «**амр**» ҳам дар гузашта дар истеъмол буду ҳам имрӯз корбаст мешавад. Калимаи сермаънои баромадаш арабӣ буда, ғармон, ҳукм, супориш, кор, амал ва шуғл тафсир шудааст [ҒЗТ, Ҷ.1, 1969, с. 65]. Дар ин баробар, дастуру ғармоиш ҳам ифода шудааст [ҒТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 63]. Дар луғати русӣ – арабӣ низ ба маъноҳои ғармон ва қарор шарҳ ёфтааст [Баранов Х., 1985, с. 43]. Ин калима ҳамчун муродифи **ғармон** ба маънои «ҳукм, супориш, кор, амал» истилоҳи маъмурию коргузорӣ мебошад. Дар ҶТ дар сатҳи оӣ, яъне аз тарафи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ин ё он муносибат **ғармон** ва **амр** содир карда мешавад, яъне ин ду истилоҳ имрӯз дар ҳуҷҷатгузори сатҳи олии давлатӣ истифода мешаванд: «...бо **амри Раиси ВМКБ...** аз вазифа озод карда мешаванд» [СМҲСҲД, 2021, с. 317].

Калимаи «қозиёт» ҳамчун истилоҳоти идорӣ аз замонҳои пеш дар истеъмол буд ва имрӯз низ дар гуфтугӯи мардум ба мушоҳида мерасад.

«**Парванда**» ҳуҷҷатҳои судие, ки барои маҳкум кардани шахси гунаҳкор тайёр мешавад. Дар ин баробар, бастаи ҳуҷҷатҳоро низ парванда меноманд [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 68]. Дар фарҳанги «Бурҳони қотеъ» ҳам ба маънии дар боло овардашуда шарҳ ёфтааст.

«*Тафтишоти пешакӣ аз рӯйи **парвандаи** ҷиноии №12 ...боздошта шавад*» [АДТП, 1994, с. 163].

Муҳаққиқ А. Л. Бухоризода дар мақолаи «Баъзе масъалаҳои терминологияи забони тоҷикӣ» [1961] таъкид менамояд, ки аз истифодаи калимаҳои архаистӣ ва арабӣ худдорӣ бояд кард, вале дар мавриди дигар тарафдори зинда кардани калимаҳои архаистӣ ва пайвастании муносибати дӯстӣ бо форсизабонони бурунмарзист.

Забоншинос Я. Калонтаров дар мақолае бо номи «Масъалаҳои терминологияи тоҷикии илмӣ ва ҷамъиятӣ - сиёсӣ аз нуқтаи назари таълимоти рафиқ Сталин оид ба забон» дар бобати истифодаи истилоҳоти арабӣ ва архаистӣ сухан ба миён оварда, таъкид намудааст, ки истилоҳоти сунъисохт (самолёт – худпар ё худпарак, автомобил – худрав ё худравак) ба забони умумихалқӣ ҳаргиз ҷорӣ шуда наметавонанд [Калонтаров Я. И., 1952, с. 36]. Албатта, мо аз истилоҳоти иқтибосӣ дурӣ ҷуста наметавонем, аммо бояд аз захираи таркиби луғавии забони модарии хеш истифода намоем. Истилоҳот дар баробари пешрафти самтҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа такмил ва рушд меёбанд. Дуруст аст, ки истилоҳоти аз забонҳои дигар иқтибосгардида ва истилоҳоти мувофиқи меъёрҳои калимасозии забони тоҷикӣ сохташуда, ба қонуну қоидаҳои грамматикаи забони тоҷикӣ мувофиқанд ва ба таркиби луғавии забон дохил гардидаанд.

«**Амгудор**» ба маънии қосид ва чопар фаҳмида мешавад, ки умуман, аз истеъмол баромада ба гурӯҳи калимаҳои архаистӣ дохил гардидааст.

«**Аксариюн**» тарҷумаи калимаи болшевикҳо мебошад, ки истилоҳи мазкур дар давраи муайян истифода гардида, айни замон истифодаи намешавад.

«**Амин**» шахси ростқавлу эътимоднок мебошад, ки дар коре муаззаф мегардад. Дар хонигарии Бухоро амин ҳам ба маънои сардор ва ҳам андозгири бозор истифода мегардид.

«*Маслиҳати **амин** дуруст аст, – гуфт Норқаравулбегӣ...*» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 160].

«**Амир**» истилоҳи маъмулии маъмурӣ буда, дар баробари калимаи шох зиёд истеъмол мегардид. Мувофиқи шарҳи луғат «амрдиханда, ҳукмраво ва лақаби ҳукмронони Осиёи Миёна ва Афғонистон» мебошад [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 61]. Истилоҳи мазкур дар замони ҳозира аз истеъмол дур мондааст ва танҳо ҳамчун исми хос истеъмол мешавад.

«*Баъд аз он калонишавандагон ва арбобу аминҳои туман ба **амир** арз кардаанд...*» [Айнӣ С., Ёддоштҳо, с. 51].

Калимаи «**амлок**» чамъи мулк, дорой, чизу чора, мулки подшоҳӣ; замин, ки аз тарафи амирону подшоҳон ба ивази хизмати ҳарбӣ ба феодалҳо дода мешуд [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 61]. Ин истилоҳ дар қолаби амлокдор ва ё амлокдор дар адабиёти бадеӣ истифода мешавад: «***Амлокдор...** асп ронда, онҳоро поймол карда, бо роши як замини гандум омада истод*» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 124].

Истилоҳи «**амлокдор**» дар қолаби «амлокдорхона» ба маънии идораи амлокдор низ дар адабиёти бадеӣ истифода шудааст:

«*...Восеъро ба **амлокдорхонаи** Ховалинг ҳай карда бурданд*» [Улуғзода С., Восеъ, с. 42].

Вожаи «**ҳоким**» маънои ҳукмкунандаро дорад ва ҳамчун истилоҳи маъмурӣ ифодакунандаи сардори минтақаи муайян ва ё роҳбари як халқият аст. Қайд кардан ба маврид аст, ки ҳоким дар низомӣ маъмурӣ имрӯз низ мавриди корбурд қарор дорад.

«*...мардуми Хатирчиро ба муқобили **ҳоким** ва қози он ҷо хезонда онҳоро аз итоат баровардаанд*» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 41].

«**Амонпулӣ**» пули товони ҷанг, тазминоти ҳарбӣ ҳангоми низоъ байни ду кишвар аз ҳисоби мамлакати таслимгардида ба манфиати кишвари пирӯз

ситонида мешуд, ки ҳадди муайяни худро дошт. Айни замон низ ба маънии истилоҳи мазкур ибора-истилоҳи «чуброни ҷанг» истифода мешавад.

«**Арбоб**» ходими фаъоли ягон соҳаи маданият ё ҳукумат, корманди намоёни соҳаҳои гуногун мебошад: арбоби адабиёт, арбоби давлат, арбоби илм ва калони деҳа ё ягон маҳаллаи шаҳру ноҳия ва монанди инҳо. Илова бар ин, маънои молику соҳибро дорад [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 77]. Ба маънии сардори маҳал ё минтақаи махсус ифодагари истилоҳоти маъмурӣ буд.

«Аммо **арбобу** оқсақолҳо... ба ман ҳамон духтарро никоҳ карда доданд» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 182].

«**Хучаин**» низ ба маънои соҳиб ифода гардида, дар насри садаи XX серистеъмол буд. Дар осори адабии ин давра ба таври фаровон истифода шудааст.

«*Чунончи, хучаини ман ...онҳоро ба дари худ ятим, чоряккор ва мардикор кард*» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 176].

Истилоҳи «**асас**» бо маънои сардори шабгардон, «**миршаб**», ки дар давраи хонигарии Бухоро нуфуз дошт [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 86], дар осори илмию бадеӣ ва таърихӣ истифода мешавад.

«...ба қозӣ ё **миршаби** Ховалинг арз карда бошам ҳам, аҷаб не» [Улуғзода С., Восеъ, с. 93].

«**Ашшор**» истилоҳи маъмурӣ буда, ифодаи маънои ғункунандаи андозҳо, даҳякгир, мутасадди махсус барои гирдоварии ҳаққи истифода аз заминро дорад [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 109].

«**Бакавул**» ё худ «**баковул**» истилоҳи маъмурӣ буда, ба маънои «маъмури сариштадорӣ лашкар, аз ҷумла пардохти музди сипоҳиён ва маъмури таҳияи хурду хӯрок барои шоҳон ва амирон» меояд [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 129].

«**Оқсақол**» ё «**оқсақол**» маънои сардори деҳа ё маҳалларо ҳамчун истилоҳи маъмурӣ ифода мекунад: «*Қозӣ, амин, оқсақол ...аз ғуломон хабаргирӣ кунетон гуфтааст*» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 183].

«**Бегим**» амирзодазан, яъне лақаби занони аёну ашроф ва занони мухтарам мебошад. Инчунин, барои ифодаи меҳру навозиш дар охири номҳои занона илова мешавад: Улфатбегим, Анорбегим [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 171].

«**Бекигарӣ**» низ истилоҳи маъмурист, яъне дар аморати Бухоро минтақаҳо ва ноҳияҳое, ки дар он бекҳо ҳоким буданд: бекигарии Балҷувон [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 179].

«**Бекҳо** ва қурбошиённи мухтарам! Ман ба шумоҳо шӯҳӣ карда будам...» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 323].

«**Муншӣ**» низ чун синоними калимаҳои «котиб» ва «мирзо» истифода мешавад. Вале калимаи котиб дар замони ҳозира серистеъмол мебошад: «*Ба мирзои муншӣ! – гуфт... Дар ним соат фармон иҷро ёфт...*» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 45].

«**Бистгонӣ**» миқдори муайяни маош барои лашкариён ва ё навқарон, ки ба хоҳири нафақаи хонаводаҳояшон пардохт карда мешуд [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 214].

«**Дарбор**» қасри шоҳ ва идораи коргузории шоҳу амир мебошад ва дар ҳар ду маънои шарҳёфта истилоҳи маъмурию коргузорию ифода мекунад. Мисол: «*Пас аз адои намози бомдод ба саломхона даромада нишаста, саломии аҳли дарборро мегирифт...*» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 43].

«**Дарбон**» низ истилоҳи маъмурӣ ва маънояш нафарест, ки ҳам дар назди дарвозаи қалъа ва ҳам дар назди дари даромадгоҳи шоҳ маъмур буд: «*Дарбон... ба рӯйи ҳавлии саломхона даромад*» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 44].

«**Вазоратпаноҳ**» маънои сарвазирро дорад ва дар собиқ аморати Бухоро бо ин маъно зиёд истифода мешуд. Муродифи истилоҳи вазоратпаноҳ дар коргузории муосир «сарвазир» мебошад, ки вожаи тоҷикӣ аст.

«**Воли**» истилоҳи аз истеъмол баромада буда, ба маънии «он ки ба идораи вилояте таъйин мешуд ва ҳокими вилоят» [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 293] шарҳ ёфтааст: «*Муовия ба волии Басра фармон навишт...*» [Улуғзода С., Ривояти суғдӣ, с. 65].

«**Арк**» маънои қалъаи амир, хон ё ҳокимнишинро дорад, ки дар дохили шаҳр ё макони махсуси дигар аст [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 81].

«...инҳо нас аз ниёда шудан ба тарафи **арк** нигоҳ карда ...мерафтанд» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 39].

«**Давлатхона**» маконест, ки амиру ҳоким дар он ба низоми идоракунӣ машғул мешаванд.

«**Қозӣ**» яке аз маъмултарин истилоҳоти маъмурӣ дар Аморати Бухоро буд, ки дар асри гузашта зиёд истифода шудааст. Истилоҳи мазкур арабӣ буда, маънои «қазоваткунанда, ҳукмбароранда»-ро ифода мекунад. Дар Аморати Бухоро мансабдорони шаръиро, ки масоили баҳсноки ҳуқуқиро баррасӣ ва адолатро таъмин менамуданд, қозӣ меномиданд [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 717]: «...**қозӣ** ҳеҷ касро ба меҳмонхона, ҳатто ба рӯйи суфа ҳам роҳ намедод» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 157].

Дар заминаи истилоҳи «**қозӣ**» истилоҳоти дигари маъмурӣ, аз ҷумла: «қозихона», «қозикалон» ва «қозиёт» ба вучуд омадааст, ки зиёд истифода шудааст:

«Дар Хоҷа – Ориф, дар меҳмонхонаи **қозихонаи** тумани Шорфирком ...ҷамъ шуда буданд» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 157]. «Ман тарҷумони **қозикалон** дар даъвоҳои векселӣ мебошам» [Айнӣ С., Марғи судхур, с. 142].

«**Мир**» калимаи арабӣ буда, ба маънии «лақаби сайидҳо, ҳокими вилоят, мансаби маъмурию ҳарбӣ дар хонигарии Бухоро, ҳоким ё раиси шаҳр» дар луғат маънидод гардидааст [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 843]. Дар замони муосир ин истилоҳ дар истифода нест ва танҳо дар таркиби номи инсонҳо дида мешавад. Қайд кардан бамаврид аст, ки истилоҳи мазкур дар ду шакл истифода мегардад, яъне «**мир**» шакли кӯтоҳшудаи «**амир**» аст.

«**Раисхона**» маҳкамаи раис дар Аморати Бухоро буд. Афроди гунаҳгор дар он ҷо нигоҳдорӣ мешуданд [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 144]. Ҳамчун истилоҳ имрӯз бо калимаи «боздоштгоҳ» ифода карда мешавад: «... «гунаҳгор»-ро ба **раисхона** бурда, дар зинхона нигоҳ доранд...» [Айнӣ С., Ёддоштҳо, с. 276].

«**Дидбон**» истилоҳи маъмуриест, ки ҳам дар гузашта ва ҳам имрӯз мавриди истифода қарор дорад. Ин истилоҳ дар луғат бо ду маъно шарҳ ёфтааст: маънои аввал посбоне, ки дар бурчи қалъаву сарҳадҳо истода, атрофро назорат мекунад ва маънии дуюм он ки рафтори касеро таҳти назорати доимӣ қарор мегирад. Истилоҳи тоҷикӣ ва ба маънои аввал хеле мувофиқ аст.

*«Имрӯз барои **дидбонӣ** ман мебароям, рӯзҳои дигар ҳамсоягони дигар хоҳанд баромад...»* [Айнӣ С., Ғуломон, с. 15].

Як гурӯҳи бузурги истилоҳоти архаистиро калимаҳои ташкил медиҳанд, ки як ҷузъашон аз «нома» таркиб ёфтааст.

«**Ҷазонома**» қарори қозӣ барои ҷазо мебошад ва, дар ин баробар «фармони хаттии ҷазо, ки қозӣ пас аз бозпурсӣ меҳонд ва дар асоси ин ҳукм муайян мегардид»-ро ифода менамояд [ҒТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 605].

«**Пӯзишнома**» барои бахшиш хостан аз қорӣ, ки пас аз анҷоми он тарафе пушаймон шудааст, ба ҷониби ҷабрида ва ё бастагони вай фиристода мешуд [Мисбӯҳиддини Н., 2013, с. 31].

«**Муборакнома**» ба маънои номаи табриқотӣ ё худ табриқнома ва, ҳамчунин, фармони подшоҳӣ омадааст [ҒТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 863]. «**Муборакномаи оӣ будагист, –гӯён..., се таъзим қард...** » [Айнӣ С., Ғуломон, с. 161].

«**Раҳилнома**» «номаи руҳсатӣ қўчидан, раҳилнома хондан – қиноя аз мурдан аст:

В-охир ба қори хеш дармонд,

*ӯ низ **раҳилнома** бархонд»* [Айнӣ С., Қуллӣёт, Ҷ. 12, с. 311].

«**Бимнома**» ва ё ултиматум – номаҳои итобomezе, ки маъмулан барои таҳдиди душманон фиристода мешуданд [Мисбӯҳиддини Н., 2013, с. 31].

Бояд зикр намуд, ки қисми зиёди истилоҳоти маъмурию қоргузориё, ки имрӯз аз истёмоӣ баромадаанд, бо гунаҳои дигар дар истифодаанд, ки метавонанд то андозае дар маънои аслии худ устувор бошанд.

Ҳамчунин, истилоҳоти маъмурию қоргузориӣ зиёдеро ба монанди: аррода (олати ҳарбӣ), борнома, ганҷинасанҷ, дафтарахона, додгар, доруға (асас, сардори

посбонони шаҳр), дорулқазо, иршод, кутвол (миршаб), қозиёт, мавочиб (маош), мактабдор, нақиб (сардори қабила) ва дигар истилоҳотро метавон номбар кард, ки дар давраи муайян истифода гардида, айни замон ба гурӯҳи калимаҳои куҳнашуда шомил гардидаанд.

2.4. Истилоҳоти иқтибосӣ

Пешравиҳо дар самтҳои гуногуни ҷомеаи инсонӣ барои қабули истилоҳоти ҷадид замина мегузорад. Берун аз хоҳиши мо истилоҳот аз дигар забонҳо ба забон роҳ меёбанд, чунки имконияти таъмини тамоми ҷанбаҳои ғайриҷаҳонӣ дар як мамлакат аз ҳисоби технология ва дастовардҳои илмӣ дохилӣ таъмин буда наметавонад. Иқтибосот бо табиату хусусиятҳои забонии худ ворид мешаванд ва аз ҳар ҷиҳат ба талаботи меъёри забони тоҷикӣ ҷавобгӯ буда наметавонанд. Бинобар ин, зарурати муодилҷӯӣ пеш меояд, вале дар ҳама ҳолат гунаи тоҷикӣ мафҳуми заруриро ифода карда наметавонад. Воқеан, ягон забон аз иқтибосот ӯрӣ набошад ҳам, ба ҳадди зарурӣ мувофиқгардонӣ муҳим шуморида мешавад. Чун аз меъёр зиёд калимаҳои иқтибосии бетарҷума дар забон истифода шаванд, ҳусни забонро коста меkunанд ва забон ҳам метавонад то ҷое устувории худро аз даст диҳад. Дар ин маврид забоншинос М. Шакурӣ бамаврид таъкид менамояд: «Ҳеҷ забоне дар ягон давраи рушду такомул, ҳусусан мушкilotи истилоҳотии илмӣ, ҳунарий, идорӣ, маишӣ ва ғайраро бидуни вом гирифтани аз забонҳои дигар ҳаллу фасл накардааст» [Шакурӣ М., 2009, с. 181].

Мавриди зикр аст, ки ҳамаи истилоҳоти воридгардидаро якбора тарҷума кардан ғайриимкон аст. Истилоҳ мувофиқи қонунҳои грамматикӣ ин ё он забон, аз унсурҳои мавҷудаи лексикӣ ҳамон забон сохта мешавад. «Иқтибос набояд сабаби душворфаҳмӣ ва муродифоти бемавқеъ гардад. Барои пешгирии он ҷараёни иқтибосро муътадил кардан лозим аст [Бердиева Т., 1991, с. 31].

Забоншинос Шарофиддин Рустамов як норасоии қабул ва истифодаи истилоҳотро дар он меҳисобад, ки ҳангоми қабули истилоҳот ба «коҳилӣ» роҳ

медихем ва иқтибосотро дар шакли аслий бе тағйирот дар забони тоҷикӣ истифода намоем. Забоншинос изҳори норозигӣ менамояд, ки дар натиҷаи чунин муносибати нодуруст дар луғатҳои истилоҳии нашршуда, қисми зиёди истилоҳот иқтибосиянд. Агар чунин муносибат давом ёфтан гирад, ба забони тоҷикӣ зарба мерасад [Рустамов Ш., 1996, с. 131].

Агар муодили мувофиқ эҷод кардан имкон надошта бошад ҳам, ба савтиёти забон мувофиқ гардонидани калима ба манфиати забон аст. Мусаллам аст, ки то Инқилоби Октябр қариб тамоми истилоҳоти забони тоҷикӣ арабӣ буд ва, махсусан, қисми бештарафиро истилоҳоти динӣ, фалсафӣ, ҳуқуқӣ, идорӣ ва тиббӣ ташкил меод. Танҳо чанд номҳои ҷудогонаи ашӣ рӯзгор ва идоракунии маъмуриро метавон ёдовар шуд, ки то инқилоб аз забони русӣ иқтибос шуда буданд: «истакон – стакан, самовор – самавар, императур – император, офисор – офитсер, пристов – пристав..., зовуд – завод, қонол – канал, тиатир – театр...» [Калонтаров Я., 1952, с. 35] ва ғ.

Вожаҳои забони арабӣ ва русӣ бо сабабҳои таърихӣ ва тақозои замон ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ ворид гардидаанд. Аз қабилӣ ҷумҳурият – республика, шуро – совет, иштирокиюн – коммунист, иҷтимоиюн – социалист, аксариюн – большевик, маҷалла – журнал, фирқа – партия, моддиюн – материалист ва ғ.

Ҳаминро дар назар бояд дошт, ки тарҷумаи комил маънии калимаҳоро саҳеҳу равшан ба хонанда дода метавонад. Баъди мақоми расмӣ давлатӣ гирифтани забони тоҷикӣ дар соҳаи истилоҳгузинӣ ва истилоҳсозӣ, хусусан, истилоҳоти маъмурию коргузорӣ зарурате пеш омад, то тамоми санаду ҳуҷҷатҳо ба забони тоҷикӣ баргардонида шаванд. Ин роҳ, асосан, бо ёрии тарҷума сурат гирифт, аммо ҳадаф аз он иборат буд, ки тарҷума бенуқсон, суфтаву раван ва муъҷаз сурат гирад. Бояд тарҷумаи дурушт ва ибораву калимаҳои сунъисохт дар истилоҳот роҳ наёбад, зеро он номи ҳодиса, падидае дар ҳаёти ҷомеа, илму техника мебошад. Дар хусуси тарҷумаи «бебарор»-и тарҷумонҳо академик М. Шакурӣ назар дорад, ки «истилоҳ бояд равону суфта бошад».

Дурӣ чустан аз тарҷума дар истилоҳпазирӣ муҳим аст, чунки дар мавриди дуруст тарҷума гардидан ҳам комилан маънои истилоҳиро ифода накарда, ғайритабӣ ба назар мерасад. Аз натиҷаи таҳқиқҳо бармеояд, ки ягона роҳи мувофиқ аз захираи луғавии забони тоҷикӣ муодилчӯӣ аст. Бояд, муодили тоҷикии истилоҳро аз калимаҳои таърихӣ забон дарёфт намуд то истилоҳ суфтаву равон ва саҳеҳ талаффуз ва навишта шавад.

Дар коргузориҳои муосир номи аксари санадҳо бо тарҷумаи тахтуллафзӣ истифода мешаванд. Гарчанде як қисми истилоҳоти мавриди назар дар байни мардум маъмул гардидааст, вале ба меъёри истилоҳпазирӣ пурра мувофиқат накарда, дорои муродифанд:

Свидетельство о браке – шаҳодатнома дар бораи никоҳ, хати никоҳ, никоҳнома;

Свидетельство о расторжении брака – шаҳодатнома дар бораи бекор кардани никоҳ, хатти талоқ, талоқнома;

Свидетельство о рождении – шаҳодатнома дар бораи таваллуд, шаҳодатномаи таваллуд, зоднома;

Свидетельство о смерти – шаҳодатнома вафот, хати вафот;

Свидетельство об усыновлении (удочерении) – шаҳодатномаи фарзандхонӣ;

Свидетельство об установлении отцовство – шаҳодатномаи муқаррар намудани падарӣ;

Свидетельство о перемене фамилии, имени и очество – шаҳодатномаи иваз намудани насаб, ном ва номи падар;

Сведение о матери – маълумот дар бораи модар;

Запись акта об усыновлении (удочерении) – қайди аснод дар бораи ба писари (духтарӣ) қабулкунӣ, сабти фарзандхондӣ.

Ба ҳамин монанд, номи ҳуҷҷатҳои зиёдеро дучор омадан мумкин аст, ки айнан аз дигар забонҳо ба тоҷикӣ тарҷума шудаанд. Аз ин бармеояд, ки «яке аз норасоии истилоҳсозии форсии тоҷикӣ ин аст, ки имконоти дохилии забони

миллиро ифода карданӣ шавем ҳам, истилоҳот ба вучуд намеоварем, балки истилоҳоти русиро тарҷума мекунем» [Шакурӣ М., 2009, с. 186].

Низоми истилоҳот дар ҳар як даври замон бо дигар гардидани авзои сиёсию иҷтимоӣ, илмию техникӣ истилоҳҳо ва калимаҳои нав ба навро тақозо менамояд. Ин раванд дар марҳилаи ҳокимияти шуравӣ ба забони тоҷикӣ таъсири зиёд расонид. Аксари истилоҳоти тарҷумаи қолабӣ дар забони тоҷикӣ маҳз дар ҳамин замон истифода мегардид. Дар ин маврид забоншинос Я. И. Калонтаров ба ин назар аст, ки бояд, истилоҳ ба мафҳуми муайян мувофиқ бошад. Агар нишонаҳои тавсифии мафҳум дар он инъикос нагардад, чун истилоҳ набояд қобили қабул бошад [Калонтаров Я. И., 1952, с. 42].

Забоншинос Носирҷон Маъсумӣ дар хусуси истифодаи истилоҳот, хусусан, истилоҳоти русӣ эътибори махсус дода, истифодаи калимаҳои русиро дар ду маврид зарур донистааст: «1. калимаҳои русӣ барои ифодаи мафҳумҳои гуногуни ашёӣ, тасаввурот ва риояи айнияти ифодаи маъно ҳамчун воҳидҳои зарурии луғавӣ кор фармуда мешаванд; 2. як гурӯҳи калимаҳои русӣ ва интернатсионалӣ вобаста бо нияту мақсадҳои услубӣ истифода бурда мешаванд. Аксари ин калимаҳо зарурати луғавӣ ва истилоҳӣ ҳам доранд» [Маъсумӣ Н., 1959, с. 129].

Забоншинос Н. Шарофзода дар мавриди истифодаи истилоҳот риояи ду меъёрро муҳим мешуморад: «1. Истифодаи таркиби луғат ва воситаҳои грамматикӣ забони тоҷикӣ; 2. Бой шудани истилоҳоти забони тоҷикӣ бо роҳи қабули истилоҳоти забони русӣ» [Шарофзода Н., 1976, с. 4]. Дар ин баробар ибраз медорад, ки тавассути забони русӣ ба забони тоҷикӣ имкони ворид гардидани иқтибосоти забонҳои мухталиф мавҷуд аст.

Забоншинос Х. Ҳусейнов дар асараш бо номи «Забон ва услуби «Одина»-и устод Айнӣ» ҳангоми таҳлилу баррасии луғати касбиву техникӣ калимаҳои хоси ин соҳаро бо мафҳуми «истилоҳ» зикр мекунад. Вобаста ба навигарӣҳои ҳаёти ҷамъиятии ибтидоӣ асри XX, бо пайдоиши ашё, воқеаҳои иҷтимоӣ дар байни тоҷикзабонон истилоҳоти сиёсӣ ва касбӣ-техникӣ забони русӣ низ

ҳамчун неологизмҳо истифода шудан гирифтанд, ки инро, бешубҳа, як воситаи асосии бой шудани таркиби луғавии забони тоҷикӣ ҳисоб кардан зарур аст.

Ҳангоми иқтибос гирифтани истилоҳот нахуст ба назар гирифтани қолабҳои суннатии воҷасозӣ мувофиқи мақсад мебошад. Бояд таъakkур дод, ки агар ҳангоми интихоби истилоҳот ба осори муътамади илмӣ, таърихӣ ва адабӣ таъа карда шавад, асолати забон ҳифз мегардад. Ҳамчунин, дар таносуби истилоҳоти иқтибосии бетарҷума муодилҳои тоҷикии зиёд пайдо мешавад.

Истилоҳоти маъмурию коргузори дар забони тоҷикӣ аз ҷиҳати баромад гуногунанд. Аз ин рӯ, онҳоро чунин гурӯҳбандӣ кардан мумкин аст:

1. Истилоҳоти ин соҳа аз ҳисоби калимаҳои умумиистеъмол;
2. Аз ҳисоби архаизмҳо;
3. Аз ҳисоби наввожаҳои тоҷикӣ;
4. Аз ҳисоби калимаҳои иқтибосӣ; арабӣ; русӣ; наввожаҳои форсии муосир.

Ҳамчунин, дар мавриди иқтибосот бояд қайд намуд, ки истилоҳ бештар дар шакли қолабӣ аз забони дигар ворид мегардад ва шакли яклухту бечузъ ба назар мерасад. Бояд таъakkур дод, ки сохти сарфии истилоҳоти иқтибосӣ мувофиқи меъёри забонии асл муқаррар карда мешавад. Аз ҳамин ҷиҳат, мо иқтибосотро на дар қолаби морфологӣ таҳлил намудем, балки шарҳи луғавии онро низ зарур донистем. Истилоҳоти иқтибосии маъмурию коргузори дар забон мавҷудбударо ба таври зерин гурӯҳбандӣ намуда, мухтасар шарҳ додем.

Иқтибосоти арабӣ. Калимаҳои иқтибосии арабӣ як қисми муҳими таркиби луғавии забони тоҷикӣ маҳсуб мешаванд. Таркиби луғавии забони тоҷикиро бидуни калимаҳои иқтибосӣ, хусусан, иқтибосоти арабӣ, тасаввур кардан номумкин аст. Иқтибосоти арабӣ дар рушду такомули ҷузъу қулли забони тоҷикӣ мақоми хосса доранд. Забони арабӣ садсолаҳо ҳамчун забони илм, дин ва коргузори гоҳ сабаби равнақу гоҳ таваққуфи ҷузъии забони тоҷикӣ гардидааст.

Иқтибосот новобаста аз сохти сарфии худ дар забони асл ҳамчун вожаи сода дар забони тоҷикӣ шинохта мешаванд, вале ҳолатҳои ба калимаҳои

иқтибосии арабии дар забон ҳазмшуда илова намудани воситаҳои дастурии чамбандӣ ба назар мерасад, ки ҳилофи меъёр аст. Забоншинос М. Шукуров ба ин назар аст, ки «калимаҳои иқтибосии арабӣ яке аз сарчашмаҳои асосии пайдоиши истилоҳоти тозаи илмӣ ва иҷтимоиву сиёсӣ буданд» [Шукуров М., 1991, с. 4].

Иқтибосоти арабӣ дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ солиёни зиёд дар истеъмол буда, асрҳои XIII ва XIV марҳилаи авҷи истифодаи истилоҳоти арабӣ дар забони тоҷикӣ мебошад. Баъзе калимаҳои арабӣ чунон умумиистеъмол гардидаанд, ки ба иқтибосӣ будани онҳо бовар намекунем. Як қисми муҳимми иқтибосоти арабиро истилоҳоти соҳаҳои мухталиф, аз ҷумла, истилоҳоти маъмурию коргузорӣ ташкил медиҳанд. Дар асоси калимаҳои иқтибосии арабӣ тавассути воситаҳои калимасозӣ забони тоҷикӣ калимаҳои сохтаву мураккаб сохта шудаанд, ки ин тавоноии забони тоҷикист. Ариза – аризанавис, аризабар, аризаҷӣ (дар гуфтугӯ), баёнот – баёнотнавис, баёнотдиҳанда, баёнотгиранда ва монанди инҳо.

Андешаҳои донишмандон дар мавриди корбурди иқтибосоти арабӣ мухталиф мебошад. А. Сатторзода ба ин таъкид аст, ки «таҷдиди назар ба бархе аз истилоҳот ва мафҳиме, ки дар улуми дируӣ мустаъмал буд ва ҳоло ҷорист, зарур аст. Зеро иддае аз истилоҳот ва мафҳим ки ғолибан арабӣ буда, мабнӣ бар қавоиди забони арабист, аз нигоҳи таъби салим ва табиати забони форсӣ нохушоянд мебошад» [Сатторзода А., 1991, с. 13].

Чунонки муҳаққиқ Т. Бердиева қайд мекунад: «Зарурати истеъмоли иқтибос аз он бармеояд, ки ин ҳодиса хосияти сирф забонӣ надошта, балки он бо омилҳои иҷтимоӣ, тижоратӣ, илмӣ, фарҳангӣ ба миён меояд. Сабабҳои забонӣ ва иҷтимоии иқтибосшавӣ ба ҳам марбутанд, лекин фарқияти кулӣ низ доранд» [Бердиева Т., 1991, с. 8].

Дар китоби «Лексикаи забони адабии тоҷик» муаллифон дар мавриди пазируфтани истифодаи истилоҳот чунин андеша доранд: «Аз забони дигар иқтибос шудани истилоҳот ҳам ҷиҳати мусбат ва ҳам манфӣ дорад. Ҷиҳати мусбати истилоҳот он аст, ки онҳо дар шакли тайёр дар забон пайдо шуда, таркиби луғавии забонро бой меkunанд. Ҷиҳати манфиашон он аст, ки дар

таркиби луғавии забон калимаҳои бегона пайдо мешаванд» [ЛЗАТ, 1997, с. 129].

Иқтибосоти арабӣ то аввали асри XX ҳамчун забони илму адаб адои вазифа мекард. Агар осори он давраро бо замони муосир муқоиса намоем, устувории калимаҳои арабӣ равшан зоҳир мегардад, чунки бештарини онҳо ҳоло ҳам аз истеъмол набаромадаанд. Масалан, агар дар оғози асри X иқтибосоти арабӣ ба таври маъмулӣ ба забон ворид гардиданро оғоз карда бошанд, дар ибтидои садаи XX беш аз нисфи осори адибонро ташкил медоданд. Калимаҳои иқтибосие, ки ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ дохил гардидаанд, аксаран истилоҳот мебошанд.

Мусаллам аст, ки истифодаи калимаҳои иқтибосӣ дар забони тоҷикӣ тавассути иловаи пешванду пасванд маъмул буда, имкон медиҳад, ки калима аз як тараф ба қолабҳои сарфии забон мутобиқ гардад ва аз тарафи дигар таркиби луғавии забон ғанӣ шавад.

Қисме аз истилоҳоти коргузории идорӣ, ки баромадашон аз забони арабӣ аст, то ҳанӯз истифода бурда мешавад. Аз қабili вожаи **ариза**, ки аз феъли арабӣ гирифта шудааст. Феъли мазкур дар забони арабӣ сермаъно буда, ба маъноҳои воқеъ шудан, пешниҳод кардан, нишон додан, дарҷ кардан, арз кардан корбаст мешавад. Ин калима дар луғати русӣ-арабӣ «талабнома, илтимоснома, ариза, изҳор» шарҳ ёфтааст [Баранов Х., 1985, с. 509]. Ҳамчунин, «номаи хоҳишу илтимос, номаи шикоят, дархост»-ро ифода мекунад [ФЗТ, Ҷ.1, 1969, с. 84].

Дар сарчашмаи дигар номаи хоҳиш, ки ба касони масъули дахлдор ё ба унвони идораҳо навишта мешавад, инчунин, шикоятнома маънидод гардидааст [ФЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 80].

Хулоса, истилоҳи маъмурию коргузории «ариза» номаи хоҳишу илтимос, номаи шикояту дархост мебошад. Дар коргузориву ҳуҷҷатнигорӣ аризаро барои ба кор даромадан, аз кор рафтани, дар ҳолати ба рухсатӣ баромадан ва мазмунҳои ба ин мувофиқ менависанд. Яъне, ариза санадест, ки дар он хоҳишу

илтимос, шикоят, дархост ва хабари расмӣ ба мақомоти дахлдор навишта мешавад.

«*Аризаҳое, ки барои ба колхоздарой дода мешуданд, ...гӯё мебориданд*» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 393].

Гуфтан бамаврид аст, ки бо калимаи ариза низ дар забони тоҷикӣ калимаҳои зиёде сохта шудааст: *аризабар, аризабардор, аризабарӣ, аризабоз, аризадиҳанда, аризанавис, аризанависӣ, аризахон, аризачӣ* ва ғ.

Профессор Б. Камолиддинов ба ин андеша аст, ки дар сурати бо реша ё пешванду пасванд пайваст гардидани калимаҳои иқтибосӣ хусусияти бегонагӣ паст гардида, дар забон ҳазм мегардад ва аз ин ҳисоб таркиби луғавии забон бой мешавад [Камолиддинов Б., 1973, с. 49].

Истилоҳи коргузори «**шуро**» ба маънои машварат ё ҳайати махсуси баррасикунондаи масъалаҳои муайян, серистеъмол аст. Ба монанди: шурои омӯзгорӣ, шурои ҳамоҳангсоз, шурои маҳаллӣ, шурои диссертатсионӣ ва ғ.: «*Ба ҳайати **Шуро**и Хадамот ...идораҳои дар тобеияташон муассисаҳои таълимидошта дохил мешаванд*» [МХМХ, 2008, с. 26].

Истилоҳи **муҳаққик** дар асоси исмсозии арабӣ дар вазни муфазъил сохта шудааст. Истилоҳи муҳаққик дар фарҳангномаҳо, хусусан, дар ФТЗТ чунин шарҳ ёфтааст: таҳқиқгар, пажӯҳишгар, дар тасаввуф шахси ба ҳақиқати ашё пайбурда, ориф [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 902].

Истилоҳоти «**ихтисос**» ва «**мутахассис**» имрӯз дар забони тоҷикӣ чунон серистеъмоланд, ки бо онҳо як қатор калимаҳо дар қолаби калимасозии забони тоҷикӣ сохта шудаанд: ихтисосманд, боихтисос, соҳибихтисос, инчунин, категорияҳои грамматикӣ забони тоҷикиро қабул намудаанд. Масалан, калимаи мутахассис бо пасванди ҷамъбандии тоҷикии -он дар шакли ҷамъ омадааст: «*...мутахассисони бузурги илми тибби замони даромада буданд*» [Айнӣ С., Ёддоштҳо, с. 417].

Истилоҳи мутахассисро дар давраҳои пешин бо калимаҳои «**усто**» ва «**қосиб**» низ дар миёни мардум ифода мекарданд. Дар забони тоҷикӣ ба маънии соҳибихтисоси ягон соҳае фаҳмида мешавад.

Мутахассис нафаре, ки ин ё он муассисаи касбомӯзӣ (омӯзишгоҳ, коллеҷ, академия, донишқада, донишгоҳ)-ро доир ба соҳае хатм намудааст ва дар ҳамон пеша ҳунару маҳорати воло дорад: *мутахассиси забон* – забоншинос; *мутахассиси коргузорӣ* – ихтисосманди баҳши ҳуҷҷатнигорӣ.

Истилоҳи «**ихтисос**» имрӯзҳо дар байни ҷомеа ба маъниҳои касб, ҳирфа, пеша ва амале, ки як нафар пайваста бар он фаъолият мекунад ба қор бурда мешавад. Ин истилоҳ қариб дар тамоми луғату фарҳангномаҳо ба як маънӣ ба қор бурда мешавад. Масалан: ихтисос – хос гардонидан ба чизе ё ба касе, касб ва шуғле, ки кас дар он дониш, маҳорат ва малака ба даст овардааст [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 592].

«**Ихтисос**» – касб ё пешае, ки аз муассисаҳои касбии кишвар меомӯзанд ва мутахассиси ҳамон касб ё соҳа мегарданд: «*Ба гирифтани рутбаҳои тахассусии навбатӣ ...пешниҳод шудан*» [Ҳомидов Р., 2008, с. 51].

«**Рутба**» низ аз истилоҳоти коргузории серистеъмол мебошад, ки асосан, дар баҳши низомӣ фаровон истифода мегардад. Аммо аини замон ҳолатҳои дар дигар сохторҳо ба маъноии мақому мартаба истифода гардидаш ба назар мерасад: «*...рутбаҳои тахассусии навбатӣ, мукофотҳои давлатӣ ва имтиёзҳои, ки тавассути қонунгузории мавҷудаи ҷумҳурии муайян шудааст*» [Ҳомидов Р., 2008, с. 58].

«**Собиқа**» низ истилоҳи коргузории маъмул буда, ба маъноии гузашта, дар мисоли собиқа надоштан, яъне дар гузашта ба шуғли расмие машғул набудан истифода мегардад.

«*Дафтарчаи меҳнатӣ... собиқаи кори кормандонро тасдиқ менамояд*» [СМҲСҲД, 2021, с. 285].

Бояд зикр намуд, ки қисми зиёди истилоҳоти иқтибосии арабии маъмурию коргузорӣ ба меъёрҳои талаффузи забони тоҷикӣ мувофиқат менамоянд ва дар баробари воҳидҳои муқаррарии забон ҳатто дар сохтани калимаҳои дигар саҳм мегузоранд.

Дар забони тоҷикӣ чунин истилоҳоти арабиасос серистеъмоланд: ахбор, вазорат, ваколат, даъво, вилоят, воли, далел, идора, инқилоб, иттиҳод, ихтилоф,

муассиса, мақомот, мудир, маҳкама, мансаб, музокирот, маориф, мулоқот, муҷозот, муҳолиф, наҳзат, ноиб, ҳабс, ҳизб, ҳукумат, ҳокимият, раёсат, сиёсат, ходим, нашриёт, таҳфиф, ташкилот, тобеият, эътироз, эълон, ҳадамот, фармон, иҷлосия ва ғ.

Як гурӯҳ калимаҳои иқтибосии арабӣ дар таркиби феълҳои таркибии номӣ чун ҷузъи соҳибмаъно истифода гардида, ҳамчун истилоҳоти маъмурию коргузорӣ истифода мегарданд: интиқол додан, арз намудан, содир намудан, сабт намудан, собит намудан, ирсол намудан, ифтитоҳ намудан ва ғ.

Иқтибосоти туркӣ-муғулӣ. Аз таҳлилҳо бармеояд, ки иқтибосоти туркӣ-муғулӣ дар забони тоҷикӣ мавқеи муайян доранд, аммо дар таносуби иқтибосоти калимаҳои забонҳои дигар шумораашон зиёд нест. Раванди мазкур ба омилҳои мухталиф марбут аст. Ҳанӯз дар замони пеш аз истилои хилофати араб воридшавии калимаҳои туркӣ ба забони форсӣ-тоҷикӣ оғоз гардидааст. Баъдан, дар осори адибони асри IX ва X чунин калимаҳо ба назар мерасанд, вале марҳилаи асосии авҷи иқтибосшавӣ баъди таназзули давлати Сомониён ва ба сари қудрат омадани хонадони туркнажод мебошад.

Яке аз роҳҳои маъмулии гузариш ё худ иқтибосшавии истилоҳот моҳияти сиёсӣ ба шумор меравад, чунки «ҳеҷ як илми ҷамъият берун аз сиёсат буда, наметавонад» [Норматов М., 2007, с. 26].

Чунин навъи иқтибосот то андозае ғаёл буданд, ки ҳатто дар осори адибони барҷаста низ зиёд ба мушоҳида мерасанд. Бояд таъкид дод, ки бо вучуди мавҷудияти муодили тоҷикии истилоҳоти туркӣ-муғулӣ то ҳол афзалият дар бештари мавридҳо ҷониби иқтибосот аст, чунки дар забони зиндаи мардум ҳануз ба таври васеъ корбаст мегардад. Бо вучуди он ки калимаҳои туркӣ-муғулиро метавон дар асоси меъёрҳои махсуси грамматикӣ ва савтиёт аз калимаҳои тоҷикӣ ба хуби фарқ намуд, ҳамчунин, гурӯҳе чунон дар забон ҳазм гардидаанд, ки имкони тафовут душвор аст. Қариб дар ҳама соҳа чунин калимаҳо ба мушоҳида мерасанд. Дар ФТЗТ низ садҳо чунин навъи истилоҳотро ба ҳисоб гирифтём. Қайд кардан зарур аст, ки қисми бештари истилоҳоти туркӣ-муғулӣ аз истифода баромада, ба гурӯҳи калимаҳои архаистӣ

шомил гардидаанд. Дар мавриди мавчуд будани имконияти забони тоҷикӣ зарурати иқтибосгирӣ нест. Мутаасифона, муодилҳои суннати калимаҳои тоҷикӣ дар муқобили истилоҳоти иқтибосӣ ба ғӯшаи фаромӯшӣ рафтаанд. Дар ин маврид забоншинос Р. Ғаффоров дуруст кайд кардааст: «мо саргарми истилоҳоти тозапайдо гашта, баъзе аз истилоҳҳои созгори қадимиро ба боди фаромӯшӣ додаем» [Ғаффоров Р., 1991, с. 38].

Яке аз калимаҳои маъмули марбути маъмурию коргузорӣ «**туғро**» мебошад, ки як давраи муайян дар забони тоҷикӣ фаровон истифода гардидааст. Туғро гулхате, ки аз ҳарфҳои аввали ном ва лақаби шоҳ дар сари фармонҳои шоҳон навишта мешуд [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 355]. Ҳамчунин, ба маънои аломате дар сиккаҳои султони мебошад. Яъне, ҳамчун рамзи мушаххас ва аломати эътибори махсусдошта, ки аслияти ҳуҷҷатро тасдиқ менамуд, истифода гардидааст. Зикр намудан ҳатмист, ки истилоҳи мазкур ба маънии навъи хати насх низ маъмул аст. Дар ин замина калимаҳои туғрокаш ва туғронавис ҳатто маъмуланд.

Калимаи «**байрак**» ё худ «**байроқ**» аслан туркӣ буда, матоест, ки ба чӯби борики дарозе насб мекунанд ва дар он аксаран сурати нишони давлат, миллат, ҷамъият, ташкилот ҳамчун рамзи мавҷудият кашида мешавад [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 127]. Бо вучуди мавчуд будани калимаи тоҷикии парчам дар нутқи гуфтугӯӣ гунаи туркии он афзалият дорад. «**Ясавул**» ё худ «**ясовул**» низ истилоҳи туркӣ муғулист. Чун хидматгори дарбори амир, ҳоким ва мансабдори калон мебошад. Вазифаи ясовул тавассути яроқ аз мақомдорон ҳимоят ва дар сафар ҳамроҳӣ намудан буд [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 722].

*«...аз арк **ясавулони** чӯбдастдор давон омада, ...кашола карда бурданд»*
[Айнӣ С., Ғуломон, с. 39].

«**Атобак**» ба ду маъно корбаст мегардад, ки ба маънои аввал падари бузургвор, мураббӣ, тарбиятгари шоҳзодагон ва дуввум подшоҳе аз сулолаи Атобак ки дар асрҳои XII-XIII дар Эрон ҳукумат доштанд [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 93].

Аз Атобак гарчи дар ин минтақа антиқа буд,

Кас намедонад, ки буд ғайр аз китоби «Тоҷикон».

(Б. Собир, «Китоби Тоҷикон») [Доро Н., 2012, с. 46].

Истилоҳи дигари туркӣ-муғулӣ **«баковул»** ё гунаи дигар **«бакавул»** мебошад. Баковул, яъне маъмури сариштадории лашкар, масоили музд ва муаззафи хӯроки шоҳон мебошад. Ба истилоҳи дигар сардори ошпазҳо маънидод мегардад [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 129]. Ба маънои аввал ҳамчун истилоҳоти маъмурию коргузорӣ пазируфта шудааст.

«Бий» низ рутбаи олий дар аморати Бухоро буд [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 209].

Истилоҳи **«ӯлча»** маънои ғанимати пас аз ҷанг ба дастомадаро дорад, яъне ҳар чизе, ки аз душман дар майдони корзор ё мамлакат барои тарафи ғолиб боқӣ мемонад. Дар баъзе мавридҳо маънои ғорат карданро низ ифода мекунад [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 377]. Ҳатто тавассути истилоҳи мазкур номи одамон ба мушоҳида мерасад, ки дар шакли мураккаб бо меъёрҳои калимасозии забон мувофиқ сохта шудаанд.

«Қочоқ» калимаи туркӣ мебошад ва маънояш амволест, ки бе расмиёти зарурии давлатӣ ба дигар мамлакат ворид мегардад. Яъне, чизҳои қиматноки муомилоташ аз ҷониби давлат мамнӯъ мебошад. Айни замон калимаи қочоқ маънои васеътарро касб намудааст ва дар байни мардум ҳамчун ифодакунандаи маводи муҳаддир бештар маъмул аст.

«Ҳоқон» истилоҳи туркӣ буда, лақаби шоҳони турку муғулро ифода мекунад. Калимаи мазкур қаробати наздик бо калимаи «хон»-и туркӣ дорад, ки аз рӯйи маъно ба ҳам наздиканд. Ҳамчунин, ба хоҳири эҳтиром ба номҳои илова карда мешуд, ки ин анъана имрӯз низ мавҷуд аст. Дар аксар мавридҳо дар нутқи гуфтугӯӣ чун киноя истифода мегардад ва мазмуни манфиро баён мекунад, ки мувофиқи мақсад нест.

«Гумрук» идораи назораткунандаи воридот ва содироти мол дар сарҳад, яъне байни давлатҳо, ки ҳақ меситонад. Муодили калимаи мазкур божгоҳ ва ё бочгоҳ низ дар забон истифода мегардад, ки мувофиқи меъёри забони тоҷикӣ аст. Ба истифодаи вожаи хориҷии гумрук дар забони форсии тоҷикӣ ҳеҷ ниёзе нест, зеро мардуми форситабор дорои собиқаи қадимии давлатдорӣ будаанд ва божгоҳҳо

дар марзҳои онон ғаёлиятҳои монанд ба гумруки имрӯзиро ба ҷо меоварданд [Доро Н., 2012, с. 128].

*«Ваколатҳои Хадамоти **гумруки** назди ҲҚТ... аз сарҳади гумрукии ҚТ амалӣ карда мешаванд»* [СМҲСХД, 2021, с. 175].

«**Ясоқ**» – қоида, қонун ва тартиб ва ҷӯби дароз барои ҷазодиҳиро ифода мекунад. Ҳамчунин истилоҳи ясоқӣ низ мавҷуд аст, ки аз нигоҳи аввал ба калимаи сохта монанд аст, аммо ясоқӣ низ калимаи туркӣ буда, маънои ҷанговар ё аскарбачаро дорад [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 723].

«**Чопар**» ва ё «**чопор**» қосид, хаткашоне, ки ба таври таъҷилӣ кор мекунад, яъне ба таври ғаврӣ ғаёлияткунанда. Истилоҳи мазкур кухнашуда маҳсуб ёфта, аз истеъмол берун шудааст. Муодили тоҷикии он хабаррасон аст, ки ба мақсад мувофиқ мебошад [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 585].

«**Қўшун**» калимаи туркӣ буда, маънояш лашкар, сипоҳ ва ё артиш мебошад ва дар баробари ба гурӯҳи калимаҳои архаистӣ дохил гардиданаш, ҳамчунин, дар замони соҳибистиклолии кишвар дубора мавриди корбурд қарор гирифтааст. Ба монанди: Қўшунҳои зудамали қувваҳои мусаллаҳи ҚТ, Қўшунҳои хушкигарди қувваҳои мусаллаҳи ҚТ, ки дар низоми давлатдорӣ то кунун мавриди корбурд қарор дорад.

*«Корвониён мегуфтанд, ки **қўшуни** шоҳ... тарсонда гирифт»* [Айнӣ С., Ғуломон, с. 12].

«**Ўба**» истилоҳи маъмулии туркӣ-муғулӣ ба ҳисоб рафта, маънояш «бошишгоҳи кўчманчиён, юрт ва ё хаймаи муваққатӣ, ки давраи муайян дар он зиндагӣ мекунанд» [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 389]. Истилоҳи мазкурро метавон дар истилоҳи ҳарбӣ низ дучор омад. Лашкар дар асоси дастури маъмур барои дар минтақаи муайян маъқеъгирӣ ва дифои марзи вобастаи худ муаззаф шуда, аз «ўба» истифода мекунанд.

«**Тумон**» ё туман ҳудуди маъмурӣ дар Бухорои амирӣ мебошад, ки маънои ноҳияро низ ифода мекунад: тумани Шофирком, тумани Вобканд ва монанди инҳо [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 367].

«Баъд аз он калонишавандагон ва арбобу аминҳои **туман** ба амир арз кардаанд... [Айнӣ С., Ёддоштҳо, с. 51].

«**Тунқатар**» маъмури расмии дарбори амир аст, ки вазифаи он аз саворӣ фурувардани мардум аст дар пеши дарбор меистод.

«Ўро аз болои тахтапул дар рӯ ба рӯи «**тунқатар**» нигоҳ дошта... заданд» [Айнӣ С., Гуломон, с. 39].

Хулоса, истилоҳоти туркӣ-муғулӣ дар забон мавқеи муайян доранд ва якчанд навъи он аини ҳол низ истифода мегарданд. Қисми муайяни ин навъи истилоҳотро дар забон тафовут намудан душвор аст, чунки давраи дуру дарози таърихӣ мавриди истифода қарор гирифта, то андозае ҳазм гардидаанд. Аломатҳои хоси ин навъи истилоҳот ба мисли берун аз шикасти қолаб мавқеъ доштани ҳарфи «қ», дар оғози калима ҷой доштани ҳарфи «ӯ» ва «й», савтиёту оҳанги ифодабӣ ба шумор меравад.

Истилоҳоти иқтибосии русию аврупоӣ. Омилҳои воридшавии калимаҳои иқтибосӣ ба забони тоҷикӣ мухталиф мебошад. Яке аз сабабҳоро муҳаққиқ Х. Ҳусейнов чунин дар намудааст: «Вақте ки дар Россия инқилоб ғалаба кард, бо таъсири пурсамари он дар Осиёи Миёна ҳам, истилоҳҳои зиёди таъйинкунанда ва нишондиҳандаи ҳодисаю воқеаҳои мувофиқи замон: револютсия, думаи давлатӣ, сотсиал – демократ, совет, пристав, сотсиалист, болшевик ва мисли инҳо ба вучуд омаданд. Дертар дар асоси калимасозии забонамон аз ин калимаҳо калимаҳои нав ҳам сохта шуданд: инқилобчӣ, инқилобчиён, машинахона» [Ҳусейнов Х., 1973, с. 34]. Дар ин замина забоншинос Т. Бердиева менависад, ки «Чи тавре ки маълум аст, таъсири забони русӣ характери миқдорӣ ва сифатӣ дорад» [Бердиева Т., 1979, с. 25].

Истилоҳоти русию аврупоӣ, асосан, баъди истилои Осиёи Миёна аз ҷониби империяи Россия, яъне аз нимаи дуюми асри XIX ба забони тоҷикӣ роҳ ёфтанд ва мавқеи хешро устувор намуданд. Ба андешаи аксари муҳаққиқони забоншинос воридшавии истилоҳоти русию аврупоӣ дар даврони ҳокимияти шуравӣ ба авҷи аъло расида буд. Масалан, «**болшевик**»-у «**император**» барин истилоҳотро ҳанӯз дар замони Аморати Бухоро истифода менамуданд: «...*ризои*

гумоштаи сиёсии давлати императориро ба даст даровардан лозим аст...»
[Айнӣ С., Ёддоштҳо, с. 515].

Истилоҳи дигаре, ки ба коргузорӣ тааллуқ дорад, «**телеграф**» ном дорад, ки маънояш дастгоҳи интиқоли иттилоот ба масофаи дур аст ва аз калимаи юнонӣ гирифта шудааст: «*Дишаб боз бо Самарқанд ҳам алоқаи телеграфиамо бурида шудааст*» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 206].

Оҳиста-оҳиста ин гурӯҳи истилоҳҳо аввалан дар забони мардум ва баъдан дар матбуоти даврию осори адибони давраи нав ворид шуданд. Раванди қабули истилоҳоти байналмилалӣ то ҳоло ба тарзҳои гуногун дар авҷ аст. Агар дар солҳои 20-ум ва 50-уми асри гузашта истилоҳҳое чун студент, директор, ректор, кафедра ба таври иҷборӣ ворид гардида бошанд, имрӯзҳо баръакс он истилоҳҳое чун бакалавр, магистр, субтест, эдвайзер бо мавҳумҳои нави худ ба забони тоҷикӣ ворид шудаанд.

Зикр кардан бомаврид аст, ки истилоҳоти русию байналмилалӣ дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ мавқеи махсус доранд. Азбаски онҳо дар забони тоҷикӣ муродифи маъноии хешро надоранд, дар қолаби русӣ бо талаффузи тоҷикӣ корбаст мегарданд. Агар заминаи пайдоиши истилоҳоти русию аврупоиро ба Инқилоби Октябр нисбат диҳем, пас бояд тазаққур дод, ки раванди мазкур то ба имрӯз идома дорад.

Махсусан, дар мавриди воридшавии истилоҳоти иқтибосии русию аврупоӣ дар замони Шуравӣ чунин натиҷагирӣ шудааст: «Барои ифодаи мафҳумҳои нав аксари истилоҳот аз забони русӣ айнан иқтибос мешуд, ё бо роҳи тахтуллафзӣ тарҷума мегардид. Дар натиҷа қолабҳои нодурусти калимасозию иборабандии забони русӣ дар забони модарӣ нуфузу афзалият пайдо кард» [Назарзода С., 2006, с. 5].

Мусаллам аст, ки ба орият гирифтани истилоҳ меъёри маъмулӣ дар забон аст ва як қисми захираи луғавии забон аз ин навъи калимаҳо зиёд мешаванд. Қайд гардидааст, ки «ба забони тоҷикӣ омадани истилоҳоти аврупоӣ ҳодисаи табиӣ буд. Ҳазорон калимаҳои русию аврупоӣ, ки ба асарҳои илмӣ оммабоб, фарҳангҳои истилоҳот ва рӯзномаву маҷаллаҳо якбора бо фишори тамом омад,

таркиби луғавии забони тоҷикиро бо суръат дигар кардан гирифт» [Шакурӣ М., 2009, с. 168-169].

«**Аккредитатсия**» ба маънои ваколати расмӣ гирифтани дар иҷрои коре, санҷиши мақсаднок ва ё иҷрои уҳдадориҳо фаҳмида мешавад: «...*аккредитатсияро дар якҷоягӣ бо ин муассиса мегузарад*» [МҲМҲ, 2008, с. 94].

«**Аттестатсия**» ба маънои баҳодиҳӣ ба дараҷаи кори кормандон аз тарафи гурӯҳи мушаххаси таъйиншуда мебошад. Аттестатсия аз калимаи фаронсавии attestation ва лотинии attestation гирифта шуда, маънои тасдиқро дорад ва тавассути забони русӣ ба забони тоҷикӣ ворид гардидааст: «*Пардохти масрафи кори аттестационӣ... то саршавии амалиёт ба амал бароварда мешавад*» [МҲМҲ, 2008, с. 95].

«**Алтернатива**» аз калимаи фаронсавии «alternative» ва лотинии «alter» гирифта шуда, дар услуби расмӣ – коргузорӣ истифода мешавад [СИС, 1987, 29]. Маънии ин истилоҳ «зарурати ихтиёр кардани яке аз ду ё якчанд имконияти муҳталиф» мебошад [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 59]: «...*китобҳои дарсии алтернативӣ таҳия ва барои тасдиқ пешниҳод намоянд*» [Ҳомидов Р., 2008, с. 58].

«**Алимент**» аз калимаи лотинии «alimentum» гирифта шуда, тарҷумааш ғизо мебошад [ФИҲ, 2009, с. 35]. Маънояш нафақае, дар ососи қонун ба фарзандони ҷудо зиндагикунанда аз тарафи волидайн пардохт мегардад.

«**Грант**» истилоҳи иқтибосӣ буда, шакли махсуси маблағгузории иловагӣ мебошад, ки барои таҳқиқоти илмӣ дар асоси озмун пардохт мегардад [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 344]. Гунаи маъмули истилоҳи мазкур мавҷуд нест: «*Дар таъсиси фондҳо...ва грантҳо барои рушди соҳаи маориф иштирок менамояд*» [Ҳомидов Р., 2008, с. 9].

Истилоҳи дигари иқтибосӣ «**литсензия**» мебошад, ки аслан, калимаи лотинӣ мебошад. Он ба маънои «иҷозатномае, ки барои воридоту содироти мол аз тарафи мақомоти давлатӣ дода мешавад, парвона ва, инчунин, ба маънии ҳуқуқи истифодабарии бепул ё имтиёзноки ихтироот ва ғ. барои истеҳсоли чизе» [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 755] дар луғат тафсир шудааст. Истилоҳи «парвона»

ба ҷойи литсензия маъмул нагардидааст, гарчанде ки метавонад маънии аслиро ифода кунад. Муодили дигари истилоҳи мазкур дар шакли «иҷозатнома» мавҷуд аст ва бинобар доираи васеи истифода доштан наметавонад ба ҷойи литсензия истифода гардад. Бояд қайд намуд, ки дар ду қолаби истилоҳи истифода намудан нодуруст аст: «*Литсензия фақат баъди пардохти маблағи кори литсензионӣ... дода мешавад*» [МҲМҲ, 2008, с. 95].

«...аз ҷониби шахси ҳуқуқӣ ё соҳибкори инфиродӣ, ки *иҷозатнома* гирифтааст, анҷом дода шавад» [МҲМҲ, 2008, с. 71].

«**Литсей**» калимаи юнонӣ буда, ҳамчун иқтибос аввал ба забони русӣ иқтибос шудааст. Дар Русияи подшоҳӣ мактабҳои имтиёзноки миёна ва олии, ки дар онҳо танҳо мардон ба таълим фаро гирифта мешуданд литсей ном дошт. Дар Аврупои Ғарбӣ макотиби миёнаро литсей мегуфтанд.

Маънои истилоҳии ин вожа дар забони тоҷикӣ муассисаи таълимие, ки дар он таълими амиқ баъзе фанҳо ба роҳ монда шудааст: «... *аттестатсияи ... литсейҳо, гимназияҳо ва... ғайраҳоро тартиб диҳад*» [МҲМҲ, 2008, с. 23].

«**Комитет**» аз калимаи фаронсавии «*comite*» гирифта шудааст. Асли ин вожа аз калимаи латинӣ буда, маънои бовар карда супурданро дорад. Масалан: Кумитаи телевизион ва радиои назди ҲҚТ.

Истилоҳи мазкур шарҳи мақомоти давлатӣ ва ҷамъиятиро дорад [СИС, 1987, с. 239]. Дар қолаби кумита, ки то андозае ба савтиёти забони тоҷикӣ созгор аст, барои истифода мувофиқтар мебошад: «...*аъзои комитет аз идора баромада, ба тарафи онҳо нигоҳ карда омадан гирифтанд*» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 205].

«**Комиссия**» калимаи латинӣ буда, маънои «ҳайати машваратии доимӣ ё муваққатӣ, ки барои иҷрои супорише ё коре ташкил карда мешавад»-ро дорад [ҒТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 646]. Масалан: *Комиссияи марказии интиҳобот ва раёйпурсии ҚТ, комиссияи тафтишот, комиссияи қабул ва ғ.* Дар мавриди тарҷумаи калимаи комиссия наметавонад дар қолаби як калима маънои асосиро ифода намояд: «*Баррасии ариза ва додани иҷозатнома аз ҷониби комиссия иҷро карда мешавад*» [МҲМҲ, 2008, с. 75].

«Президент» аз калимаи лотинии «**praesidens**» гирифта шуда, маънои шахси дар пеш нишинандаро дорад. Ҳамчун сардори давлат ва созмону ниҳодҳо низ тафсир шудааст [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 117], ки онро бо забони форсии тоҷикӣ «раиси ҷумҳур ё раисҷумҳур» низ меноманд. Масалан: *Президенти ҶТ, Президенти Академияи илмҳои ҶТ ва ё Президенти Кумитаи байналмилалӣ олимпӣ.*

Калимаи «**агент**» низ аз ҷиҳати баромад ба забони лотинӣ мансуб буда, дар забони тоҷикӣ серистеъмол аст. Агент нафарест, ки супориш ва ё вазифаеро бо масъулият иҷро менамояд, масалан: агенти сиёсӣ, агенти махфӣ, [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 36] фаҳмида мешавад: «Сухани «*таслим*»-ро танҳо **агентҳои** кофир ва муртад ...бар забон меронанд» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 325]. Дар ин баробар, ба маънои намоёндаи сиёсӣ расмӣ ва хориҷӣ низ истифода мешавад.

Истилоҳи мазкурро дар қолаби агентӣ низ ҳамчун ифодакунандаи идораи тобеъ ба ҳукумат дар забони тоҷикӣ истифода мебаранд: *Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсия, Агентии назорати маводи нашъаовари назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Агентии хизмати давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Агентии хариди давлатии мол, кор ва хизматрасонии назди ХҚТ, Агентии назорат дар соҳаи маориф ва илми назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Агентии сохтмон ва меъморӣ назди ХҚТ, Агентии беҳдошти замин ва обёрӣ назди ХҚТ, Агентии суғуртаи иҷтимоӣ ва нафақаи ҶТ ва ғ.*

«Аз ҳисоботи **Агентии** омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ...қисман ва пурра бомузд амалӣ карда шавад» [Соҳибов М. ва диг., 2020, с. 40].

Дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ истилоҳоти зиёди русиву байналмилалӣ аз қабилҳои почта (лот.) академия, алимент, анкета, акт, почтаи электронӣ, презентатсия, магистратура, декан (лот.), демократия (юнонӣ), депортатсия, дипломатия (фр.), директор, бакалавр, коллегия (лот.), консул (лот.), комиссар (фр.), регламент, мониторинг (лот.), комиссариат, комиссия, комитет, лексия, коммунизм, парламент, партия, протокол, тезис, ректор, телефакс, тендер, тест, транзит ва ғ. ба қор бурда мешаванд. Мушкилӣ дар он

аст, ки то ҳанӯз мушаххас нашудааст, ки тарзи навишт ва талаффузи ин истилоҳот чӣ гуна бояд бошад. То ҳол ягон меъёре барои қабул ва тарзи навишту истеъмоли вожаҳои иқтибосӣ вучуд надорад.

Истилоҳи «**вексел**» аз забони олмонӣ бо роҳи бавоситаи иқтибосгирӣ ба забони тоҷикӣ ворид гардидааст ва маънояш қоғази махсуси ба шакли бланк омоданамуда мебошад, ки маълумоти дақиқро фаро мегирад. «Вексел уҳдадории қарзии хаттӣ, ки ба дорандаи он бо мурури вақти муайян ҳуқуқи бебаҳсу бешарти аз шахси векселдода талаби баргардонидани маблағи дар вексел нишондодашударо собит месозад» [ФИҲ, 2009, с. 120]. Маъмулан, вексел ҳамчун санади расмӣ қарзӣ маъмул гардидааст, ки миқдори маблағ дар он дарҷ гардидааст [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 285]. Истилоҳи мазкур бо муодили «шартномаи қарзӣ» дар муомилоти қарзии бонкҳо истифода мешавад. Арзиши қоғази қимматнок будани он бо муҳр тасдиқ мегардад. Аз таҳқиқ маълум шуд, ки вексел дар асари «Марги судхӯр»-и С. Айнӣ маҷмуан 88 маротиба истифода гардидааст ва ин гувоҳи дар давраи муайян дар забон серистеъмол будани истилоҳи мазкур мебошад: «...бояд Қоришшамба Муҳсинро ба **доми вексел мекашид**...» [Айнӣ С., Марги судхӯр, с. 133].

«**Кодекс**» лот. ҳамчун СМҲ-и соҳаи муайяни муносиботи ҷамъиятӣ ва маҷмуи қонунҳо шарҳ меёбад. Дар мисоли кодекси ҷиноятӣ, кодекси маданӣ ва ғ. [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 644].

«**Коллегия**» лот. мақоми роҳбарикунандаву машваратии ягон идора ва ҳайати мушовара [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 645] мебошад. Имрӯз дар забони тоҷикӣ калимаи мазкур дар ҳарду маъно истифода мешавад: «Парвандаҳо дар **коллегияҳои** судии судҳои дахлдор... баррасӣ карда мешаванд» [www.mmk.tj/legislation (2024)].

«**Комиссар**» низ аз вожаи маъмурӣ буда, аз калимаи фаронсавӣ гирифта шудааст. Дар асоси фарҳанг «шахси роҳбарикунанда ба идорae бо ҳуқуқҳои махсуси маъмурӣ, сиёсӣ: комиссари ҳарбии ноҳия; раҳбари сиёсӣ дар қисмҳои ҳарбӣ (дар солҳои 1918-1942) [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 646] маънидод мегардад. Дар забон калимаи комиссар дар маънои аввал маҳдуд гардида, дар маънои дуюм

амал мекунад. Ҳамчунин, маъноӣ роҳбарро ҳам ифода карда метавонад: *«Комиссарони Ҷумҳурии Туркистон ...бо отряди худ иштирок кард»* [Айнӣ С., Ғуломон, с. 207].

«Комиссариат» аз истилоҳи комиссар сохта шудааст ва «идора ё мақомоте мебошад, ки ба он комиссар роҳбарӣ менамояд» [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 646]. Истилоҳи мазкур хоси муассисаҳои мақомоти интизомӣ буда, дар соҳаҳои дигар ба назар намерасад. Масалан: *комиссариати ҳарбӣ*.

«Концепсия» низ истилоҳи коргузори лотинӣ буда, маъноаш низомии фикру ақидаҳои ҳулосакунанда атрофи як масъалаи муайян мебошад: *«Концепсияро... ба ҲҚТ барои тасдиқ пешниҳод намояд»* [Ҳомидов Р., 2008, с. 6].

Ҳатто иқтибосоти русию аврупоиро метавон дар низомии коргузорӣ дар шакли ибораҳои изофӣ ба мушоҳида гирифт, ки ҳар ду ҷузъашон иқтибосиянд. Масалан, комиссияи экспертӣ, комиссияи аттестатсионӣ: *«Хулосаномани комиссияи экспертӣ ... баррасӣ мегардад»* [МҲМХ, 2008, с. 158].

«Комиссияи аттестатсионӣ бевосита дар мактаби олии ...фаъолият мекунад» [МҲМХ, 2008, с. 176].

Бо чунин қолаб ташаккул ёфтани истилоҳот маъмул шуда истодааст ва барои муодилҷӯӣ бояд чораҳои таъҷилӣ андешида шавад. Забоншинос С. Назарзода дар мавриди раванди мавқеъпазирии истилоҳоти иқтибосӣ чунин андеша дорад: «Ин манбаъ ба андешаи мо дар оянда низ аҳаммияти худро гум накарда ҳамчунон боқӣ хоҳад монд» [Назарзода С., 2007, с. 86].

Бо вучуди он ки аз рӯйи зарурат истилоҳоти иқтибосӣ дар забони тоҷикӣ мавриди истифода қарор гирифтанд, аксари забоншиносон тарафдорӣ аз таркиби забон берун кардани иқтибосот мебошанд. Муҳакқиқ А. Сатторзода ҳанӯз дар солҳои аввали Истиқлоли миллӣ ба ин назар буд: «Зимнан моро лозим аст, ки ҳамзамон бо қоим доштани ҳаёати истилоҳот ва мафҳуми илмӣ пешина ба хотири ҳамгун сохтани корбурди онҳо дар илми ҳозир як nobасомоние ҳам, ки дар собиқ дар истифодаи он истилоҳот ва мафҳум вучуд дошт, рафъ намоем» [Сатторзода А., 1991, с. 12].

Таркиби луғавии забонро бе истилоҳоти иқтибосӣ тасаввур кардан ғайриимкон аст. Истилоҳоти дар боло зикргардида дар забони тоҷикӣ серистеъмол буда, бештарашон дар забони тоҷикӣ муродиф надоранд.

Наввожаҳои форсии муосир. Баъди соҳибистиклол гардидани ҷумҳурӣ, муносибати хуби иқтисодиву сиёсӣ, фарҳангиву иҷтимоӣ бо кишварҳои ҳамзабон Афғонистону Эрон як қатор истилоҳоти маъмурию коргузорӣ ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ роҳ ёфт. Ба ҷойи як қисми истилоҳоти русию аврупоӣ қолаби суннатии истилоҳот мавқеъ касб намуданд. Истилоҳоти вомбарг, борчома – бастабандӣ, борнома, дастандаркорон, борхат, ботилсозӣ, гумрук, талофӣ, шаҳрвандӣ ва монанди инро номбар кардан мумкин аст. Истилоҳи «**талофӣ**» ба се маънӣ: иваз, тоvon ва ҷуброн меояд, ки дар маъниҳои «товон» ва «ҷуброн» дар забони тоҷикӣ роиҷтар аст. Дар Васоити ахбори умум калимаи мазкур ба таври васеъ истифода бурда мешавад: «*Дар хатми соли мазкур ХҚТ шояд ба нияти талофии дасткутоҳии ...мусаввадаеро матраҳ кард*» [Ҷӯраев Ғ., Фатҳуллоев С., 2003, с. 143].

«**Вомбарг**» ду маъниро ифода мекунад: 1. Варақаи иқтибосӣ ё умуман иқтибос: «*Ҳама кас метавонад аз офаридаҳои дигарон вом гирад*» [Ҷӯраев Ғ., Фатҳуллоев С., 2003, с. 29]; 2. заём: «*Вазорати молияи ҚТ вомбаргҳои нави сефоизаро ба фуруши баровард*» [Ҷӯраев Ғ., Фатҳуллоев С., 2003, с. 29].

Истилоҳи «**дастандаркор**» дар навиштаҳо ва гуфторҳои матбуотӣ зиёд мушоҳида мегардад. Истилоҳи мазкур ба маънии масъул, саркарда, созмондиҳанда фаҳмида мешавад. Чунончи: «*дастандаркорони ҷанги Чечня меҳоханд ...ба оташи ...русу вайнах равған бирезанд*» [Ҷӯраев Ғ., Фатҳуллоев С., 2003, с. 39]. Истилоҳи дастандаркорон ва масъулон ба маънии асл зиёд истифода мегардад. Дастандаркорон, ки истилоҳи тоҷикист, барои истифода мувофиқ аст, зеро ихчаму дилчасп ва фаҳмо мебошад.

Истилоҳи «**иблоғия**» низ аз забони мардуми ҳамҷавор ворид гардидааст ва ҳамчун муодили калимаи «мурочиатнома» мавриди истифода қарор дорад. Иблогия бинобар маъмулӣ нагардидан ҳамчун истилоҳ хусусияти худро гум карда истодааст.

Истилоҳвожаи «**бозчӯй**» муродифи калимаи русии «следствие» мебошад. Калимаи мазкур дар забони русӣ ба маънии оқибат ва тафтиш омадааст. Калимаи бозчӯй дар забони тоҷикӣ маъмул, вале серистеъмол нест. Албатта, ҳар як истилоҳе, ки пайдо мегардад, пеш аз ҳама дар Васоити ахбори омма паҳн мешавад. Дар атрофи як мафҳум якчанд истилоҳ чун синоним истифода мегарданду якчанд маврид баробар хизмат мекунанд. Ба шакли ҷамъбасти яке аз истилоҳвожаҳо мавқеи устувор мегираду калимаҳои боқимонда аз байн мераванд. Қайд кардан бамаврид аст, ки истилоҳи мазкур аз забони форсӣ ба забони тоҷикӣ ворид гардидааст.

Калимаи «**бозбинӣ**» истилоҳи нав буда, ханӯз дар байни омма маъмул нест, ба маънии назорат ва ҳам идоракунӣ истифода мегардад. Дар низоми коргузори серистеъмол гардидааст. Мисол: бозбинии парванда, яъне баррасӣ намудани парванда. Шарҳи истилоҳияш чунин омадааст: «санҷиш ба мақсади муайян намудани саҳеҳӣ ва мукаммалии ҳисоботи мубоҳисавӣ, қайд баҳисобгирии ҳуҷҷатҳои ибтидоӣ... ба меъёрҳои муқарраршуда» [ФИХ, 2009, с. 101].

Истилоҳи «**бознома**» тарҷумаи таҳтуллафзии русии «открытка» мебошад. Бознома ба муносибати ягон ҷашну маросим ба касе ирсол карда мешавад. Истифодаи истилоҳвожаи «табрикнома» дар ин маврид мувофиқтар аст. Калимаи «бознома» аз ибораи изофии номаи боз ё номаи кушод пайдо шудааст.

То имрӯз дар забони тоҷикӣ барои интиҳобу корбурди истилоҳот меъёри ягона вучуд надорад. Масалан, барои ифодаи калимаи «нафақагир» истилоҳоти «бознишаста» ва «нафақахӯр» истифода мешавад, ки ҳаммаъно мебошанд.

Калимаи «**бознишаста**» дар Васоити ахбори омма, ки пеш аз ҳама истилоҳот дар он зухур меёбад, ба назар мерасад. Ба фикри мо истилоҳвожаи нафақахӯр беҳтару бомавридтар аст. Калимаи бознишаста маънии духӯрагӣ дорад: «...*бознишаста* бошад ҳам, мунтазам ба кори эҷодӣ машғул аст» [Ҷӯраев Ғ., Фатҳуллоев С., 2003, с. 23]. Вале мавриди қайд аст, ки истилоҳи мазкур ба маънои истеъфо низ корбаст мегардад.

Истилоҳвожаи сохтаи «**бозхонд**» маънояш аз рухсатӣ бо ташаббуси корфармо ва ризоияти корманд ба кор даъват кардан аст.

Калимаи «**бурсия**» низ аз забони форсии муосир ба забони тоҷикӣ ворид гардидааст. Ба ақидаи мо, агар калимаи «квота» ё «роҳхати таҳсил»-ро истифода намоем, беҳтар мешуд. Ҳатто дар шакли «**бурс**» низ омадааст: «...*барномаи бурсияҳо тавассути озмуни кушода амалӣ мегарданд*» [Ҷӯраев Ғ., Фатҳуллоев С., 2003, с. 25].

Истилоҳи «**бумӣ**» низ аз забони форсӣ ба забони тоҷикӣ иқтибос шуда маънии таҳҷой, маҳаллӣ ва аслиро дорад. Асли калима арабӣ буда, дар забони тоҷикӣ низ маъноҳои зикргардидаро хуб ифода карда метавонад: «...*номи аслии забони мардумони бумиашон буд*» [Ҷӯраев Ғ., Фатҳуллоев С., 2003, с. 24].

Истилоҳи дигар «**бунбаст**» мебошад, ки ба маънои сарбаста, мушкilot, душворие, ки роҳи ҳал надорад, истифода бурда мешавад. Калимаи мазкур маънии аслии худро комилан дар матн устувор нигоҳ дошта наметавонад. Масалан: «*Аз бунбасти маънавияу идеологӣ раҳо ёфтан масъалаи мушкiltарини замони мост*» [Ҷӯраев Ғ., Фатҳуллоев С., 2003, с. 25].

Истилоҳи «**даргард**» низ аз забони форсӣ ворид гардидааст, ки ба маънии муҳобиротчӣ (разведкачӣ) меояд: «*Маҳбубаро ...ҳамчун даргард ба яке аз давлатҳои ҳамсоя фиристоданд*» [Ҷӯраев Ғ., Фатҳуллоев С., 2003, с. 37].

Ҳамчунин, истилоҳоти корпартоӣ, роҳпаймоӣ, ҳамоиш, пайраҳадорӣ ва монанди инҳо аз забони форсӣ ба забони тоҷикӣ ворид гардидаанд.

Ба таъкиди А. Сатторзода равобитаи густурда дар самти истилоҳшиносӣ бо мардуми ҳамчавор манфиатбахш аст. Муҳаққиқ таъкид менамояд, ки «лузуми ҳамгун сохтани истилоҳот дар забони форсӣ ва зарурати рафъи ин ҳама nobасомониҳо дар корбурди онҳо, таъйини усул ва равишҳои ҳамгун сохтани он истилоҳот ва мафҳим дар ниҳоят имкон медиҳад, ки созмонҳои зисалоҳе мисли Маркази нашри донишгоҳӣ дар Эрон, Кумитаи истилоҳот дар Тоҷикистон ва Институти забон ва адаби дарӣ дар Афғонистон вожгонҳо, вожаномҳо ва фарҳангҳои таҳассуси ягонаеро дар риштаҳои мухталифи улум танзим ва нашр намоянд» [Сатторзода А., 1991, с. 13]. Истилоҳоти маъмурию

коргузории аз забони мардумони ҳамҷавор ба забони тоҷикӣ иқтибосгардида зиёд ба назар мерасанд, ки нисбат ба иқтибосоти байналмилалӣ ба фонетикаи забони тоҷикӣ созгортаранд. Расман дар коргузорӣ ба таври комил истифода нашаванд ҳам, дар забони ВАОи омма ба таври фаровон ба кор бурда мешаванд.

БОБИ III

СОХТОРИ МОРФОЛОГИИ ИСТИЛОҲОТИ МАЪМУРИЮ

КОРГУЗОРӢ

Бештари муҳаққиқони соҳаи истилоҳотшиносӣ яке аз роҳҳои ба вучуд омадани истилоҳотро дар калимасозӣ дидаанд. Калимасозӣ дар ҳақиқат яке аз воситаҳои асосии ташаккули истилоҳот мебошад. Истилоҳвожаҳо аз ҷиҳати сохт ба сода, сохта, мураккаб ва омехта тасниф мешаванд. Дар мураттаб сохтани фарҳангномаҳои истилоҳоти соҳаҳои гуногун аз имконоти калимасозии забон васеъ истифода намудан басо муфид аст.

Дар тамоми давраҳои рушд ва инкишофи забони тоҷикӣ дар офаридани истилоҳот ва калимаҳои нав роҳи усулҳои калимасозӣ, воситаҳои калимасоз нақши назаррасе доштанд. Агар дақиқтар ба фарҳангу луғатномаҳои тафсирий ва соҳавӣ нигарем, муайян мегардад, ки мураттибони ин фарҳангномаҳо аз имкониятҳои калимасозӣ ғайбона истифода намуда, аз як реша чанд истилоҳи гуногун сохтаанд. Ба монанди корманд, коргузор, коргузорӣ, корафтода, корпартоӣ ва ё додгоҳ, додситон, додгустар, додрас ва ғ.

Гарчанде дар забони тоҷикӣ фарҳангҳо дар самтҳои мухталиф ба ҷоп расиданд ва дар ин замина истилоҳоти нав дар забон ба вучуд омаданд, то кунун норасоии истилоҳоти мувофиқ дар баробари қолабҳои иқтибосӣ мавҷуд аст. Қобили қайд аст, ки ҳолати мазкур дар доираи як соҳа набуда, фарогири бахшҳои маорифу сиёсат, иқтисоду фарҳанг ва забоншиносӣ самти илмҳои дақиқ низ мебошад. Барои бартараф намудан зарур аст, ки аз қолабҳои суннатии калимасозӣ дар асоси грамматикаи забони тоҷикӣ истилоҳоти нав сохта шаванд. «Калимасозӣ яке аз роҳҳои асосии бой гардидани забон ва таркиби луғавии он мебошад. Ба тӯфайли тараққиҳои истеҳсолот, илму фан, санъат, баробари кӯҳна шуда аз истеъмол баромадани як қатор калимаҳо дар забон калимаҳои хеле зиёд мерӯянд, ки калимасозӣ яке аз асбобҳои асосии ба вучуд омадани онҳост» [Муҳаммадиев М., 1967, с. 37].

«Калимаҳо дар забони форсии тоҷикӣ бо рушди ҷомеа ва пешрафти иқтисоду фарҳанг доимо дар инкишоф буда, бо роҳу воситаҳои гуногуни калимасозӣ сохта мешуданд. Вале дар тамоми давраҳо ва марҳилаҳои рушду инкишофи забони тоҷикӣ сохтани калимаҳо бо услуби калимасозии моделӣ аз тағйири маъноӣ ва сохтории калимаҳо аз ҷараёнҳои муассири воҷасозӣ дар забон будааст» [Назарзода С., 2014, с. 304]. Дар асоси сарчашмаҳои илмӣ се манбаи истилоҳсозии забони тоҷикӣ дар назар дошта шудааст:

1. Манбаи миллӣ, яъне забони тоҷикӣ;
2. Манбаи советӣ, яъне забони русӣ;
3. Манбаи интернатионалӣ, яъне истилоҳоти байналмилалӣ [Назарзода С., 2014, с. 312].

Дар доираи ҳиссаҳои гуногуни нутқ бо роҳи васлшавӣ, бо ёрии вандҳо (пасванду пешванд ва миёнвандҳо) сохта шудани калимаҳо ва истилоҳоти нав аз хусусиятҳои муҳимми забони тоҷикӣ мебошад. Бояд зикр кард, ки забони адабии тоҷикӣ қолаб ва усулҳои махсуси калимасозӣ дорад. Ин қолаб бештар дар ҳоли инкишоф буда, такмил ёфта истодааст. Дар забони тоҷикӣ муҳаққиқон роҳҳои сохта шудани калимаҳои навро чунин муайян намудаанд:

1. Роҳи морфологӣ калимасозӣ.
2. Роҳи морфологӣ – синтаксисии калимасозӣ.
3. Роҳи луғавӣ – синтаксисии калимасозӣ.
4. Роҳи луғавӣ – маъноии калимасозӣ [ГЗАХТ, 1985, с. 88].

Забоншинос Ш. Рустамов низ дар китоби «Калимасозии исм дар забони адабии ҳозираи тоҷик» роҳу усулҳои калимасозии исмро таҳқиқ карда, онҳоро ба чунин гурӯҳҳо ҷудо намудааст: калимасозии морфологӣ, морфологӣ – синтаксисӣ, луғавӣ – синтаксисӣ ва луғавӣ – семантикӣ [Рустамов Ш., 1972, с. 11-14].

Дар асоси ҳамин усулу қолабҳо истилоҳ ва калимаҳои нав ба вучуд омада, таркиби луғавии забонро ғанӣ мегардонанд. Роҳҳои калимасозию луғатофаринӣ дар забони тоҷикӣ усули калимасозии морфологӣ мебошад. Дар забони тоҷикӣ, асосан, истилоҳвожаҳо низ дар ин қолаб сохта мешаванд.

Ба андешаи забоншинос С. Назарзода маъноӣ наваз касб намудани истилоҳот ба роҳи лексикӣ-семантикии калимасозӣ алоқамандии кавӣ дорад. Муҳаққиқ таъкид менамояд, ки вожагони решагӣ забон ба мисли сар, чашм, дил, даҳон, хона ва ғ. бо роҳи калимасозӣ маъноҳои наваз касб мекунам. Дар ташаккули ин наваз истилоҳот нақши вандҳои мухталиф (пешванд, миёвванд, пасвандҳо), пайвандҳо ва бандҳои изофӣ, инчунин, бо таркиб ёфтани ҳиссаҳои гуногун нутқ, барҷаста аст [Назарзода С., 2014, с. 304-305].

Морфемаҳо дар сохтани калимаҳо ҷаълоланд. Махсусан, морфемаҳои решагӣ дар сохтани калимаҳо нақши барҷаста доранд. Ҳатто аз ҷиҳати вазифаву ифодаи маъноӣ луғавӣ ва грамматикӣ ба аффиксҳо монанданд. Морфемаҳое, ки ба сифати «аффиксоидҳо» шинохта шудаанд, зиёд мебошанд, аз қабилҳои «хуш, пур, сер, бад, ранг, сар, дил ва асосҳои феълии -овар, -ангез, -дор, -бахш, -омез, -шинос, -соз, -боз компонентҳои сермаҳсули исмҳои сифатҳои мураккабанд» [Бобомуродов Ш., 2012, с. 20-21].

Забоншинос М. Муҳаммадиев бошад чор наваз асосии калимасозиро ёдовар мешавад, ки аз морфологӣ, синтаксисӣ (таркибӣ), морфологӣ – синтаксисӣ ва лексикӣ – семантикӣ иборат аст [Муҳаммадиев М., 1967, с. 38].

Умуман, дар мавриди калимасозии забони тоҷикӣ андешаҳои забоншиносон гуногун мебошад. Бо аффиксоид сохтани истилоҳовожаҳои маъмурию коргузори дар забони тоҷикӣ маъмуланд.

Таҳлилҳо нишон доданд, ки то кунун андешаҳои забоншиносон дар мавриди пешванду пасвандҳои калимасоз гуногун мебошад. Имконоти сарфӣ калимасозӣ барои рушди истилоҳоти соҳаҳои мухталиф, аз ҷумла наваз маъмурию коргузори шароит фароҳам меорад. Ба ақидаи забоншинос Т. Шокиров «Истилоҳот чун яке аз муҳимтарин омилҳои ғановатмандии забон ҳамеша дар ташаккулу таҳаввул буда, дар ҳар як давра замон вобаста ба талаботу хусусиятҳои он тақомул ёфта, бо тобишу ҷилоҳои тоза ба тоза падидаи намуда, бо омезишу хусусияту имконоти дохилию берунӣ мавриди истифодаи соҳибони забон, хоса, корбадастони соҳа қарор мегирад» [Шокиров Т., 2008, с. 73].

«**Қатънома**» – қарор, резолютсия натиҷаи дар ҷамъомад ё маҷлис ба даст омада, ки ба шакли мактуб дароварда шудааст. «*Ин тасмим бар асоси қатъномаи Шурои амнияти Созмони милали муттаҳид ... сурат гирифта буд*» [Ҷӯраев Ғ., Фатхуллоев С., 2003, с. 64].

«**Моҳнома**» – рӯзнома, нашрияе, ки дар зарфи як моҳ як маротиба нашр мешавад: «*Дар муассиса ҳамчунон моҳнома таъсис дода шудааст*» [Ҷӯраев Ғ., Фатхуллоев С., 2003, с. 84].

Дар бисёр сарчашмаҳо калимаҳо аз ҷиҳати сохт ба сода, сохта, мураккаб ва омехта ҷудо шудаанд. Аммо забоншинос М. Қосимова дар сохтани истилоҳот ба ҷойи вожаи таркибӣ «истилоҳ-ибора»-ро зикр намуда, ба ин гурӯҳ ибораҳоеро, ки бо ёрии бандаки изофӣ сохта шудаанд, мансуб медонад [Қосимова М. Н., 2007, с. 162].

Ташаккули истилоҳот дар забони тоҷикӣ ба ду омили муҳимми забонӣ ва ғайризабонӣ иртибот дорад. Омилҳои забонӣ, захираи луғавӣ, воситаҳои калимасозӣ ҷиҳати истилоҳоварӣ дар шакли вожаи ҷудогона ва ибора мебошад. Дар қарни ХХІ байни мамолики ҷаҳон иртиботи гуногунсоҳа вусъат ёфт ва ин раванд ба низоми истилоҳот таъсири бештар расонид. Забони тоҷикӣ барои истилоҳоварӣ дорои захираи бойи луғавӣ ва калимасозӣ мебошад, вале дар ҷорҷӯбаи истилоҳоти техникаи соҳаҳои гуногун ба низоми муайян даровардан қори якрӯзаву дурӯза нест.

Роҳу усулҳои калимасозӣ, ки асосан, хоси вожаҳои умумиистеъмоли мебошанд, барои сохтани истилоҳот низ мувофиқат мекунанд, зеро истилоҳот дар забон аз ҳисоби вожаҳои решагӣ, умумиточикӣ ва калимаҳои махсус сохта мешаванду аз ҷиҳати сохтор шабеҳи калимаҳои дигари забонанд: онҳо сода, сохта, мураккаб ва омехта мешаванд. Чун мавзӯи диссертатсия қомилан ба истилоҳот марбут аст, зарур донистем ба таври мухтасар аз маъмултарин қолабҳои ташаккули истилоҳот бо роҳи морфологӣ намуна оварда, таҳлил намоем. Бинобар ин, таснифоти сарчашмаҳо ба асос гирифта, истилоҳоти маъмурию коргузорию аз ҷиҳати сохт чунин гурӯҳбандӣ намудем:

3.1. Истилоҳоти сода

Истилоҳоти сода аз як калима, реша таркиб меёбанд. Дар истилоҳоти маъмурию коргузорӣ калимаҳое, ки аз як реша иборатанд, бештар ба назар мерасанд. Калимаҳои сода барои сохтани истилоҳоти дигари коргузорӣ имконияти зиёд медиҳанд ва дар заминаи ҳиссаҳои мустақилмаъноӣ нутқи истилоҳоти мухталиф месозанд. Айни замон дар забони тоҷикӣ истилоҳвожаҳои *аснод, билет, бурҳон, далел, диплом, имзо, лоиҳа, модда, маош, муҳр, нотариат, нусха, паймон, патент, санад, файл, ҳуҷҷат, чек, ариза, баёнот, эълон, протокол, идора, қарор, ҳукм, саҳм, фармон, дафтар, нишон, пардохт, тақриз, тамға, сафир, садр, раис, раёсат, адвокат, ноиб, мудир, арбоб, академия, ходим, маориф, шохис, молия, матбаа* ва ғайра истифода мешаванд.

Калимаҳои зикргардида ба ҷузъҳои дигари морфологӣ ҷудо намешаванд ва аз ин лиҳоз сода унвон доранд. Ҳамчун ҷузъи асосӣ барои сохтани калимаҳои дигар замина фароҳам меоваранд.

Чун таъсири калимасозии лексикӣ-семантикӣ дар истилоҳсозӣ зиёд аст, калимаҳои мухталифи аз як реша бавучудода бо маъноҳои гуногун зиёд ба назар мерасанд. Ин вожагон дар самтҳои мухталиф ба сифати истилоҳ хизмат карда метавонанд. Вале бояд қайд намуд, ки ба кадом маъно истифода гардидани калимаро матн муайян менамояд.

Истилоҳоти содаи иқтибосӣ низ дар низоми коргузорӣ васеъ истифода мешавад. Як қисми чунин навъи истилоҳот дар забони асл калимаҳои мураккаб бошанд ҳам, бо сабаби иқтибос гардидан, ҳамчун истилоҳоти сода мавриди истифода қарор доранд.

Истилоҳоти содаи маъмуриву коргузорӣ дар номи мансабҳо, муассисаву ташкилотҳо, санадҳо, асбобҳои марбути низоми коргузорӣ ва ғайра зиёд истифода мешавад. Ин навъи истилоҳот заминаи асосии истилоҳоти сохта, мураккаб ва таркибӣ мебошанд.

«**Ходим**» маънои хидматкунанда, хизматчӣ ва кормандро дорад [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 459]. Ҳамчун унвон низ мавриди истифода мебошад.

Истилоҳвожаи арабии «**садр**» низ ба ин гурӯҳ шомил аст. Садр аслан ба маънии миёна ва ё марказ меояд, вале ҳамчун истилоҳ сардор, пешво, вазир ва сарвазирро низ ифода мекунад [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 196]. Аз маъноҳои луғавии дар боло зикргардида, ба маънои сардор, раис (садри маҷлис) чун истилоҳи коргузорӣ истифода мегардад.

«**Дафтар**» маъмулан ҳамчун ашё дар ҷамъият бештар шинохта шудааст, вале мувофиқи тафсири фарҳанг маънии зиёд дорад. Масалан, варақҳои қоғазӣ сафеди чилдшуда, дафтари мактабӣ, дафтари хотирот, дафтари кайд(ҳо) ё худ дафтари корӣ, дафтари ҳавлӣ ва монанди инҳо [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 448].

Ҳамчунин, ба маъноҳои идора, маркази идоракунандаи ягон соҳаи кор: «Аз **дафтари** матбуоти Президент хабар доданд...» [Ҷӯраев Ғ., Фатҳуллоев С., 2003, с. 39] ва утоқи кор ё худ маҳалли кор: «Ман шуморо дар **дафтари** қорам интизор мешавам» [Ҷӯраев Ғ., Фатҳуллоев С., 2003, с. 39], дафтари сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ САҲШ «Кормандони **дафтарҳои сабти аҳвол** низ ба ин нукта таваҷҷуҳ кунанд» [Ҷӯраев Ғ., Фатҳуллоев С., 2003, с. 39] мавриди истифодааст. Ҳамчун истилоҳи коргузорӣ метавонад дар ҳама маъноҳои шарҳёфта ифода гардад, аммо маъмулан дар қолаби истилоҳӣ ба маънии «ҷойи кор» мувофиқтар аст.

«**Анҷуман**» ҳамчун истилоҳи коргузорӣ муодили иқтибосоти «конгресс» ё «форум» буда, шарҳи маъноии маҷлис, ҷамъомад ва машваратро дорад [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 74].

«Хонаи Шарифҷон-махдум ...ранги **анҷумани** ...ширинкоронро мегирифт» [Айнӣ С., Ёддоштҳо, с. 271].

«**Имзо**» яке аз маъмултарин истилоҳоти низоми коргузорӣ мебошад. Он ба маънии ному насаби ихтисор ё ишорати шартие маъмул аст, ки тасдиқи шахсиятро арзишнок менамояд.

«...бо **имзои** шахси ваколатдори Хадамот... огоҳинома ирсол карда мешавад» [МҲМҲ, 2008, с. 38].

«**Мухр**» асбоби коргузорист, ки тасдиқи санадро мефаҳмонад. Маънояш асбобе, ки ба рӯяш номи шахс ё идора ва созмон канда шуда аз резин ё филиз сохта шудааст [ФТЗТ., Ҷ.1., 2010, с. 871].

«...эшони аълам ва се муфтии дигар **муҳри** худро паҳи карданд...» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 64].

Аз ҷиҳати баромад истилоҳоти маъмурию коргузорӣ комилан тоҷикӣ набуда, мисли дигар навъи истилоҳот аз иқтибосот иборатанд. Масалан: расид, паймон, муҳр, носих (бекоркунандаи ҳуччати пештара), санад, нотариат, эмиссия, файл, патент, билет, брон, вексел, диплом, модда, сейф, шохис, муоҳада (конвенсия), консул, созмон, васӣ, шуъба, баст; истилоҳоти содаи куҳнашуда: талбис (ҳуччати қалбакӣ), тарака (ҳуччати тақсими мерос), вақф, васиқа, дабир, ибро, қабола (санади хариду фурӯш ё масоили қарзӣ), сичил (ҳукми қозӣ) ва ғ.

Истилоҳоти содаро калимаҳои аслии тоҷикӣ ва иқтибосии русӣ, арабӣ, лотинӣ, туркӣ-муғулӣ, юнонӣ, фаронсавӣ ташкил мекунанд. Як қисми истилоҳоти сода ба гурӯҳи калимаҳои куҳнашуда шомил гардида бошанд ҳам, шумораи зиёдашон дар истифода мебошанд.

3.2. Истилоҳоти сохта

Яке аз роҳҳои маъмули калимасозӣ навъи морфологӣ ба ҳисоб меравад, ки дар асоси меъёрҳои мушаххас ва қолабҳои махсус сохта мешаванд. Мусаллам аст, ки қолабҳои калимасозӣ давоми садсолаҳо бетағйир боқӣ монда, барои сохтани калимаҳои нав ҳамчун муодили истилоҳоти иқтибосӣ ё умуман номгузорӣ заминаи мусоид фароҳам овардаанд.

Сохта шудани калимаҳо тавассути роҳи морфологӣ маъмултарин усули истилоҳсозӣ ба ҳисоб меравад ва дар ин маврид асару рисолаҳо таълиф гардидаанд. Таъкид мешавад, ки «омилҳо ва воситаҳои грамматикӣ тағйирдиҳандаи сохт ва таркиби сохтори калимаҳо, пеш аз ҳама, морфемаҳои

мустакилу ёридиҳанда, махсусан пешванду пасвандҳо мебошанд» [Аловиддинов Б., 2023, с. 18]

Дарвоқеъ, роҳи морфологӣ имкониятҳои номаҳдуди калимасозӣ ва истилоҳофариро дорад. Заминаи асосии истилоҳсозӣ калимаҳои решагии забон мебошанд. Истилоҳот, асосан, аз калимаҳои маъмули решагии забон, бештар бо воситаи вандҳо сохта мешаванд. Махсусан, калимаҳои сохта бо ёрии пешванду пасвандҳои калимасоз сохта мешаванд. Ҳар як воситаи калимасоз қобилияти махсуси калимасозӣ дошта, аз ҳиссаҳои гуногуни нутқ калимаву истилоҳоти нави месозад. Ба андешаи забоншинос Ш. Рустамов «Калимаи сохта васлшавии сунъии асосу вандҳо набуда, дар он ҷузъҳо ба ҳам аз ҷиҳати маънӣ мувофиқат мекунанд ва мувофиқати маъноии асосу ванд ба онҳо имконият медиҳад, ки ба ҳам васл шуда, маънои нави бунёд кунанд, ки ба маънои ҳам асос ва ҳам ванд баробар ояд» [Рустамов Ш., 1972, с. 21].

Аз нигоҳи сохт истилоҳоти маъмурию коргузорию, ки бо роҳи морфологӣ сохта шудаанд, чунин гурӯҳбандӣ намудан мумкин аст:

а) бо пешванд сохта шудани истилоҳот

Тавассути пешвандҳо сохта шудани калимаҳо дар забони тоҷикӣ аз навъҳои маъмули калимасозӣ ба ҳисоб меравад. Таҳқиқ нишон дод, ки дар сохтани истилоҳоти маъмурию коргузорӣ маҳсулнокии ҳамаи пешвандҳо баробар нест. Баъзе пешвандҳо дар истилоҳсозӣ зиёдтар, гурӯҳе камтар, қисми дигар умуман саҳм надоранд. Таносубан ҳамин ҳолатро дар мавқеи корбурди пешвандҳои ҳиссаҳои мустақилмаънои нутқ низ метавон мушоҳида кард.

Пешванди исмсози ҳам- дар ташаккули истилоҳоти маъмурию коргузорӣ нақш дошта, аз исми навъи исмҳои дигареро месозад, ки муносибати дусамтаи шахсро бо ашёи нишон медиҳад. Ба ин навъ истилоҳоти **ҳам+кор** (сотрудничество), **ҳам+кор+ӣ**, **ҳам+гиро**, **ҳам+гиро+ӣ**, **ҳам+оҳанг**, **ҳам+оҳанг+ӣ** ва **ҳам+баста+гиро** метавон шомил донист, ки махсуси коргузориёт.

Пешванди бар- дар сохтани истилоҳоти маъмурию коргузорӣ ғайрест. Ин пешванд барои равшанӣ ва мушаххасии маънои умумии калимаи

истилоҳшуда мусоидат карда, маънии ба боло, сатҳ ва қафоро дошта, аксаран бо феълҳо ҳамроҳ мешаванд. Чунончи: **бар+овард** имрӯз ба маънои ҳисоб (расҷёт), ба кор бурда мешавад. Калимаи зикршуда дар «Луғати калима ва истилоҳоти нав» чунин шарҳ ёфтааст: баровард – ҳисоби тахминии харочот, смета. Масалан: «*Бароварди такмилу таҳрир ...тартиб дода шудааст*» [Ҷӯраев Ғ., Фатҳуллоев С., 2003, с. 18].

Дар корбурди истилоҳи **баровард** хусусияти омонимӣ мушоҳида мегардад, ки дуруст нест. Калимаи «харочот» ин маъниро саҳеҳтар ифода мекунад. Калимаи «смета» дар «Луғати русӣ-тоҷикӣ» чунин омадааст: расходов – харочот; составить смета – тартиб додани смета; утвердить смету – сметаро тасдиқ кардан [Луғати русӣ-тоҷикӣ, 1985, с. 1029].

Истилоҳвожаи **бар+омад**, ки аз пешвандаи **бар-** ва феъли замони гузаштаи «**омад**» таркиб ёфтааст, бо истилоҳи русии «выход» ҳаммаъност ва имрӯз ба ҳамин маънӣ истифода мегардад, вале маъмултар дар ифодаи маънои «маъруза» мебошад, яъне чун истилоҳи коргузори ба маънии «маъруза» мувофиқ аст.

Калимаи сохтаи **бар+нома** аз пешванди **бар-** ва исми нома таркиб ёфта, бо истилоҳвожаи русии «программа» ҳаммаъност. Истилоҳи мазкур ба маънои «он чи ки дар ибтидои китоб ё рисолае навишта мешавад» [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 146] низ омадааст, яъне қисми аввали баъзе аз санадҳо.

«Дар асоси стандартҳои ягонаи давлатии таълимӣ нақша ва **барномаҳои таълимӣ таҳия** намуда, ... тасдиқ менамояд» [Ҳомидов Р., 2008, с. 5].

Калимаи сохтаи **бар+хӯрд** имрӯз дар Васоити ахбори омма чун синоними муносибат, рафтор истифода мегардад, ки мантиқан дуруст нест. Албатта, ин асолати таърихӣ дорад, чунки дар фарҳанги «Ғиёс-ул-луғот» тафсири «ба маънии мулоқӣ шуд ва ҳам масдар ба маънии мулоқот» [Муҳаммад Ғ., 1987, с. 123] омадааст. Мисол: «Чунин **бархӯрди** хунукназарона ба ин масъалаи хеле муҳим таассуфовар аст» [Ҷӯраев Ғ., Фатҳуллоев С., 2003, с. 19].

Истилоҳвожаи **бар+рас+ӣ** аз пешванди **бар-** асоси замони ҳозираи **рас** ва пасванди **-ӣ** сохта шудааст. Истилоҳи баррасӣ серистеъмол буда, ба маънии таҳқиқ, тадқиқ, мутолиа, муҳокима намудан истифода мегардад.

«Дар семинар масъалаҳои мубрами рӯз баррасӣ шуданд» [Ҷӯраев Ғ., Фатхуллоев С., 2003, с. 19].

Калимаи **бар+қарор** аз решаи «қарор» сохта шуда, чун истилоҳи коргузорӣ серистеъмол аст. Барқарор, яъне пойдор, устувор, побарҷо будан аст [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 145]. Масалан, барқарор намудани корманди собиқ ба ҷойи қар, барқарор намудани соҳти давлатдорӣ ва ё дубора барқарор намудани донишҷӯ ба курси таҳсил ва ғ. Барқарор чун истилоҳи коргузорӣ серистеъмол аст.

Бар+часп чун синоними вожаи русии «ярлык» шарҳ ёфтааст, аммо дар китоби «Ҳуччатнигорӣ» муроди калимаҳои русии «ценник» ва «ярлик» дарҷ шудааст [Диловаров М., Қурбонов С., 2012, с. 108]. Чунин номгузорӣ дар истилоҳот ба нофаҳмиҳо оварда мерасонад. Калимаи барчасп камистеъмол буда, доираи маҳдуд аз он истифода мекунанд.

Пешванди бе- вожаҳои месозад, ки ба чизе молик набуданро мефаҳмонад. Бо пешванди мазкур истилоҳи **бе+истисно** сохта шудааст, ки тарҷумаи таҳтуллафзии истилоҳи русии «без исключений» аст. Чун истилоҳи коргузорӣ шакли якнавохт аст, ки аз шакли умумӣ ҷузъеро ҷудо наметунанд. Масалан, аз рӯйхати умумии кормандон ба таври комил муаззафнамоӣ ба қори маҳсус.

Пешванди боз- бо асосҳои феъл ҳамроҳ омада, истилоҳотеро месозад, ки онҳо маънои такрор ёфтани амал, ба ҳолати аввал баргаштанро ифода мекунанд. Имрӯз бо ин пешванд калимаи **боз+дошт**, ки аз пешванди боз- ва асоси замони гузаштаи феъли доштан таркиб ёфта, чун истилоҳи коргузорӣ дар соҳаи ҳуқуқ истифода мегардад. Ҳамчунин, калимаи боздоштшударо низ чун истилоҳи маъмурӣ мушоҳида менамоем:

«...боздоштишуда ...қарори муфаттишон ва додситонро дорад» [АДТП, 1994, с. 35].

Истилоҳи боздоштшударо бо синоними «дастгиршуда» низ ифода меkunанд, ки хилофи меъёр аст:

«Дастгиршуда ба дуздии моликияти ҷамъиятӣ ...ғумонбар шудааст» [АДТП, 1994, с. 35].

Истилоҳвожаи **боз+пардохт** аз пешванди **боз-** ва асоси замони гузаштаи феъл – пардохт таркиб ёфтааст. Истилоҳи мазкур бо истилоҳи русии «погашение» ҳаммаъност. Бозпардохт истилоҳи соҳаи иқтисодист, ки ба маънии пас додани қарз ба бонк ё муассисаи дигари молиявӣ истифода мешавад [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 228]. Истилоҳи мазкур солҳои охир пайдо шудааст ва чун масъалаи молиявӣ дар бахшҳои мухталиф, махсусан, коргузорӣ ба мушоҳида мерасад.

Истилоҳвожаи **боз+омӯзӣ** дар ин қолаб сохта шудааст. Он аз пешванди **боз-**, асоси замони ҳозираи феъл «-омӯз» ва пасванди муштараквазифаи -ӣ таркиб ёфта, чун синоними ибораи «такмили ихтисос» қорбасти мегардад. Агар дақиқ нигарем, истилоҳи «бозомӯзӣ» маънои васеътар дорад.

«Аттестатсияи ҳаёати муҳандисӣ – педагогии муассисаҳои таҳсилоти касбӣ ва бозомӯзии кадрҳои меғузаронад» [Ҳомидов Р., 2008, с. 4].

Истилоҳвожаи **боз+рас+ӣ** аз пешванди «боз-», асоси замони ҳозираи феъли «рас» ва пасванди муштараквазифаи -ӣ таркиб ёфтааст. Дар забони тоҷикӣ бо калимаи мазкур истилоҳибораҳои *бозраси бима* – (страховой инспектор); *бозраси молиёт* (андоз) – налоговый инспектор; *бозраси техникӣ* – технический инспектор; *бозраси молӣ* – финансовый инспектор; *бозраси ташкилӣ* – штатный инспектор, *бозрасӣ* – инспекция; *бозрасии ҳисобдорӣ* – бухгалтерская инспектор; *бозрасии ноҳия(вӣ)* – районная инспекция; *бозрасии беҳдоштӣ* – санитарная инспекция; *бозрасии қор* – инспекция труда сохта шудаанд [Назарзода С., 1993].

Истилоҳвожаи «**бозрасӣ**» дар ФМИК бо калимаҳои русии проверка [Назарзода С., 1993, с. 77], инспекция, ревизия, обследование чун синоним шарҳ ёфтааст. Бояд зикр кард, ки дар чунин маврид хонанда наметавонад бо қадом истилоҳ ҳаммаъно будани истилоҳоти мазкурро муайян намояд. Имрӯз

дар забони тоҷикӣ ҳамчун истилоҳ ибораи изофии бозрасии автомобилӣ маъмул аст. Бозрасӣ маънои низом ва идора – системаи назорат аз болои дуруст иҷро шудани қонун ва қарорҳои ягон соҳаро дорад. Мо зарур донистем, ки барои шарҳи истилоҳвожаҳои русӣ ба фарҳангномаҳо рӯй орем. Чунончи: проверка – ба маънои тафтиш карда دیدан, санҷидан, озмудан; инспекци – идораи тафтишот (назорат) [Луғати русӣ-тоҷикӣ, 1985, с. 354]; ревизия – тафтиш [Луғати русӣ-тоҷикӣ, 1985, с. 962]; обследование – муоина, тафтиш, таҳқиқ [Луғати русӣ-тоҷикӣ, 1985, с. 605].

Мавриди зикр аст, ки дар забони русӣ истилоҳвожаҳои мазкур мафҳум ва машғулиятҳои гуногунро ифода мекунанд. Ба ақидаи академик М. Шукуров «истилоҳоти тоҷикиро саропо байналхалқӣ қардан мумкин нест... Истилоҳоти тоҷикӣ бояд моро ба оғозгоҳҳои маънавии худ пайвандад, ба гузашта робитаи ногуастаи дошта бошад, аз роҳи илми имрӯзӣ бунёди ҳастии маънавии моро устувор кунад [Шукуров М., 1991, с. 9].

Зикр қардан ба маврид аст, ки истилоҳи **бозрасӣ** бояд ифодакунандаи як мафҳум бошад ва агар барои ифодаи якчанд мафҳум истифода гардад, ба сифати истилоҳ қабул нахоҳад шуд.

Истилоҳвожаҳои **боз+пурс** ва **боз+пурсӣ** ҳамчун истилоҳи коргузорӣ қорбаст гардида серистифода мебошанд. Бозпурс – муфаттиш, бозпурсӣ – пурсиш, таҳқиқ. Дар қолаби бозпурс камистеъмол буда, дар шакли муфаттиш мавриди истифода қарор дорад.

*«Ба ман фаҳмонида шуд, ки нисбати **бозпурсӣ** ба сифати айбдоршуда, ... ҳуқуқи зерин дорам...»* [АДТП, 1994, с. 33].

«Бозхонд», яъне даъвати дубора ё пас даъват қардан аст. Масалан, фиристода ё таъйинқардари дубора ба иҷрои амал ё масъулияти навбатӣ даъват намудан.

*«...дар хусуси ворид намудан ба ҳайати комиссия ё **бозхонди** аъзои он ба мушовараи мақоми давлатӣ таклиф пешниҳод менамояд;»* [СМҲСХД, 2021, с. 249].

«**Бозхост**» ба маънои пурсиш, пурсучӯ ва тафтишу таҳқиқ омадааст. Ҳамчунин, ҷазо, бозхост кардан, пурсуков кардани сабаби гуноҳ ва ба ҷавобгарӣ кашиданро ифода мекунад [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 228].

Калимаи контрол ба маънои назорат, назоратчӣ истифода мегардад. Тарҷумаи калимаи мазкур дар қолаби **бозбинӣ** роиҷ гардидааст. Калимаи **боз+бин+ӣ** маънии калимаи русии «контрол»-ро ифода карда наметавонад, гарчанде дар қолаби маъмули калимасозии забони тоҷикӣ сохта шудааст. Барои гузоштани ном ба ҳар як мафҳум бояд эҳтиёткор бошем, то ин ки калимаи мувофиқ ва мушаххасро истифода намоём. Чунин ҳолатро дар корбурди истилоҳоти **баровард** ва **харчнома** мушоҳида кардан мумкин аст, ки дар луғати истилоҳоти коргузорӣ чун муродиф зикр ёфтаанд.

Калимаи **харчнома** дар яке аз қолабҳои маъмулии калимасозии забони тоҷикӣ сохта шуда, ин маъниро нисбат ба истилоҳвожаи **бар+овард** мушаххастар ифода мекунад.

«...харчномаи ҳар як муассисаи соҳаи маориф ...маблағгузорӣ карда мешавад» [Ҳомидов Р., 2008, с. 166].

Ҳар як истилоҳе, ки мо интиҳоб мекунем, бояд сохти тоҷикӣ дошта бошад ва мафҳуми навро ифода кунад. Дар корбурди истилоҳот бояд аз тамоми имкониятҳои дохилии забон дақиқкорона истифода намуд, хусусан, дар интиҳоби истилоҳвожаҳо.

Пешванди бо- бештар истилоҳоте месозад, ки дар ифодаи маънои дорой ва соҳибият хизмат мекунанд. Ин пешванд бо исмҳои маънӣ ҳамроҳ шуда, калима месозад. Дар ин қолаб истилоҳи коргузории **бо+далел**, **бо+тартиб**, **бо+салоҳият** ва ғ. сохта шудаанд.

Пешванди дар- яке аз пешвандҳои сермахсул дар калимасозӣ ва истилоҳсозӣ маҳсуб мешавад. Пешванди **дар-** бо феъл омада, маънои равон шудан ба дарун, дар ҳолате буданро мефаҳмонад [ГЗАҲТ, 1985, с. 228]. Пешванди мазкур дар сохтани истилоҳ низ ғаёл аст. Ба воситаи он номи як қатор санадҳои коргузорӣ сохта шудаанд.

Дар+хост аз пешванди **дар-** ва асоси замони гузаштаи феъли хостан таркиб ёфта, ба маънои талаб ва хоҳиш кардани чизе бо таври хаттӣ ифода мегардад, ки бо истилоҳвожаи русии «**заявка**» ҳаммаъност. Дархост-хуччатест, ки дар он эҳтиёҷот ба унвонии шахс ва ё муассиса ба таври расмӣ зикр мегардад. Мувофиқи шарҳи «Бурҳони қотеъ» маънояш илтимос мебошад [Муҳаммадхусайни Б., 2014, с. 279].

*«Муроҷиатҳо – ариза, **дархост**, таклиф ...ба мақомоту ташиклоти дахлдор пешниҳод шудаанд»* [СМҲСХД, 2021, с. 156].

Дар+омад чун истилоҳ ба маънии пул ё чизе, ки ҳамчун маҳсули ягон ғаёлият ба даст меояд, дахлу воридот ба мисли даромади асосӣ, даромади иловагӣ, даромади миллӣ, даромади холис ва монанди инҳо [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 434] истифода мегардад. Худи феъли «даромад» ба маънии ворид шудан ба ҷое кор фармуда мешавад.

*«...**даромад** аз буҷети болоӣ дар шакли кумаки молиявии беподош (дотатсия)»* [СМҲСХД, 2021, с. 67].

Пешванди во- бо асосҳои феъл ҳамроҳ омада, маънои ҳаракат ба самт ва амалро нишон медиҳад ва каммаҳсул аст. Истилоҳвожаи **во+куниш** имрӯз дар забони тоҷикӣ серистеъмол гардидааст, он ба маънии ҳаракат амале, ки дар ҷавоби коре мекунад, аксуламал, акси амал кор фармуда мешавад.

*«Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи **вокуниши** шахсони мансабдор ба маводҳои танқидӣ ва таҳлилии воситаҳои ахбори омма»»* [СМҲСХД, 2021, с. 222].

Б) бо пасванд сохта шудани истилоҳоти маъмурии коргузорӣ

Пасвандҳо дар сохтани истилоҳвожаҳо нисбат ба пешвандҳо зиёдтар ба мушоҳида мерасанд ва теъдодашон бештар аст. Бояд таъakkур дод, ки дараҷаи истилоҳсозии пасвандҳои истилоҳсоз дар забон яқсон нест. Як қисми пасвандҳо беаҳсул буда, дар ташаккули ин навъи истилоҳот маъқеъ надоранд.

Пасванди -а дар калимасозии истилоҳот сермаҳсул нест. Бо ин пасванд аз исми ҳавз калимаи **ҳавза** сохта шудааст, ки маънои «округ»-ро ифода мекунад: ҳавзаи интиҳоботӣ.

Истилоҳи **баст+а** аз асоси замони гузаштаи феъли баст ва пасванди **-а** сохта шуда, чизи қоғазпеч ё басташударо меноманд, ки бо истилоҳи русии «бандероль» мувофиқ аст [Назарзода С., 2006, с. 16]. Қобили қайд аст, ки истилоҳи «баста» ба номи аслии худ мувофиқ буда, истифодааш ба манфиат мебошад.

Истилоҳи **сурог+а** [Назарзода С., 1993, с. 6] низ дар ҳамин қолаб сохта шудааст. Бо вучуди истилоҳи таърихӣ будан ва муодили «**нишонӣ**» пайдо намудан, калимаи мазкур зиёд мавриди истифода қарор дорад.

«...оид ба иваз намудани ...**суроган** маҳалли истиқомат... огоҳ намояд» [СМҲСХД, 2021, с. 159].

Истилоҳи наве, ки дар солҳои охир пайдо шудааст **озмун+а** мебошад. Истилоҳи мазкур аз исми озмун ва пасванди **-а** таркиб ёфтааст. Шарҳи он чунин аст: озмуна наввожа буда, ҳар яке аз саволҳо ва мачмуи пурсишҳо, ки яке аз онҳо дуруст мебошад, тест ва, ҳамчунин, имтиҳону санҷиш аст. Қобили зикр аст, ки калимаи озмуна маънои истилоҳӣ дода наметавонад.

«**Овез+а**» низ дар забони тоҷикӣ васеъ мавриди истифода қарор дорад ва дар матни қонуни ҚТ «Дар бораи реклама» низ зиёд истифода гардидааст. Овеза барои таблиғ ва маълумот буда, муродифи дигари он «номалавҳа» мебошад. Овез+а аз феъли замони ҳозираи овез бо иловаи пасванди **-а** сохта шудааст. Истилоҳи мазкур тарҷумаи калимаи русии «вывеска» – овеза, лавҳа [Назарзода С., 1993, с. 14] аст.

Истилоҳи «**ду+баст+а**» (двухсменный) [Назарзода С., 1993, с. 19] аз чузъҳои ду – шумора, баст – асоси замони гузаштаи феъл ва пасванди **-а** сохта шудааст. «Дубаста» шакли истилоҳшудаи ибораи «ду баст» мебошад, ки мутобиқ ба меъёри калимасозии забони тоҷикӣ мебошад.

Пасванди -гонӣ дар калимасозӣ ва истилоҳсозӣ ғайб нест. Бо ин пасванд истилоҳи маъмурӣ-коргузории «**бой+гонӣ**» [Назарзода С., 1993, с. 7] сохта шудааст, ки бо калимаи русии «архив» ҳаммаъност. Бойгонӣ ҳамчун муассисаи маҳфуз нигоҳдорандаи ёдгориҳо ва ё асноди муҳим тафсир гардидааст [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 230].

«Пас аз он дафтарчаҳои меҳнати (нусхаҳои дуҷум) талаб нашуда дар бойгонии (архив) корхона 50 сол нигоҳдорӣ мешавад» [СМҲСХД, 2021, с. 297].

Пасванди -ӣ. Ин пасванд аз исм, сифат ва асосҳои феъл истилоҳ месозад ва маънои мансубияту нисбатро ифода мекунад. Пасванди мазкур сервализаву сермаъно ва хусусияти оморфемавӣ дошта, дар калимасозӣ нақши муҳим дорад. Пасванди -ӣ на танҳо дар сохтани исму сифат, инчунин, дар сохтани дигар ҳиссаҳои нутқ низ ҷаҳол аст. Истилоҳоти маъмурию коргузори *рухсатӣ, нишонӣ, корпартоӣ, раисӣ, вазирӣ, сарикасӣ, президентӣ, расмӣ, ҳизбӣ, рӯйнависӣ, давлатӣ, изофақорӣ, бозомӯзӣ, кадрӣ, уҳдадорӣ, натиҷагирӣ, аслӣ, хусусӣ, бозрасӣ, назирӣ, додситонӣ, оғаӣ, шиносӣ, коргузорӣ, коришканиӣ, муаррифӣ, мулкӣ, ҳамкорӣ, тундनावисӣ, марказӣ* ва монанди инҳо аз ҳамин қабиланд.

«Рухсат+ӣ» аз калимаи арабии рухсат ва пасванди -ӣ сохта шуда, ба маънии таътили қорӣ, истироҳат баъди чанд вақти қор: ба рухсатӣ баромадан қор фармуда мешавад. Истилоҳи мазкур бо синоними «мураххасӣ» низ мавриди истифода қарор дорад, ки албатта дар шакли «рухсатӣ» қобили қабул аст: *«Санҷиши хизматӣ дар давраи қорношоями муваққатӣ, дар **рухсатӣ** ё сафари хизматӣ... боздошта мешавад» [СМҲСХД, 2021, с. 214].*

«Нишон+ӣ» низ бо ин қолаб сохта шуда, бо калимаи русии «адрес» ҳаммаъност. Як хусусияти муҳими воситаҳои калимасоз дар он аст, ки калима ё истилоҳоти нав месозанд.

Истилоҳи **«нотариал+ӣ»** мансуб ба идораи нотариус, ҳуҷҷати нотариалӣ – ҳуҷҷати дар идораи нотариус сабт ва тасдиқшуда [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 985] мебошад. Нотариат сохтори идораҳои ба расмӣ дароварандаи ҳуҷҷатҳои ҳуқуқӣ мебошад ва истилоҳи нотариалӣ аз ҳамин реша сохта шудааст.

Бо ин пасванд аз исми расм истилоҳи **расм+ӣ** сохта шудааст. Расмӣ аз калимаи «расм» ба маънои оин, тарз, расми қор бо иловаи пасванди -ӣ аз исм сифат сохтааст. Истилоҳи мазкур вазифадор, масъул ва давлатӣ шарҳ ёфтааст. Масалан, намоёндаи расмӣ, вазифаи расмӣ, ҳуҷҷати расмӣ – ҳуҷҷате, ки аз тарафи ягон идораи салоҳиятдори давлатӣ содир мешавад ва монанди инҳо

[ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 152]. Бояд зикр намуд, ки он бештар ба маънии расмисозӣ, ба шакли қонунӣ даровардан, ҳуҷҷати давлатӣ (ҳуҷҷати расмӣ) ва дар муносибатҳои дипломатии давлатдорӣ ба кор бурда мешавад: «...ба роҳбарони мақомоти марказӣ бо **мактуби расмӣ** муроҷиат менамоянд» [СМҲСХД, 2021, с. 340].

Калимаи «ҳуҷҷат» ба маънии далел, бурҳон, санад, сарчашма (навиштаҷоте ба сифати тасдиқи коре ё чизе) фаҳмида мешавад. Аз калимаи «ҳуҷҷат» бо воситаи пасванди -ӣ истилоҳҳои «**ҳуҷҷатӣ**» мансуб ба ҳуҷҷат сохта шудааст.

Бо ёрии пасванди муштараквазифаи -ӣ истилоҳҳои *инфироҷ+ӣ*, *қалам+ӣ*, *қонунишкан+ӣ*, *мулк+ӣ*, *муътариз+ӣ* (эродгиранда), *нассоч+ӣ*, *тақаллуб+ӣ*, *тарҳрез+ӣ*, *тасвир+ӣ*, *фармоиш+ӣ* ва ғайра сохта шудаанд, ки дар Васоити ахбори омма корбурди зиёд доранд. Бинобар ин, шарҳи баъзеи истилоҳоти зикргардидаро зарур медонем:

Калимаи «**қалам+ӣ**» ба маънои дастнавис, дастхат, яъне он чӣ дар асл навишта мешавад шарҳ ёфтааст: «*номаҳои қаламӣ ва ироаи он ...аз корҳои ба шумор меравад муҳиму зарурӣ*» [Ҷӯраев Ғ., Фатхуллоев С., 2003, с. 63].

Бояд зикр намуд, ки «**қаламӣ**» гарчанде бо усули калимасозии забони тоҷикӣ сурат гирифтааст, истифодаи он ҳамчун истилоҳ қобили қабул нест. Аз исми арабии «қалам» ба маънои асбоб барои навиштану тасвир ва пасвандӣ -ӣ сифати қаламӣ сохта шудааст ва чун муодили калимаҳои дастхат ва дастнавис истифода мешавад. Калимаҳои дастхат ва дастнавис низ дар қолаби калимасозии забони тоҷикӣ аз ибораи чизӣ бо даст навишташуда, хати бо даст навишташуда бо усули калимасозии морфологӣ сохта шудаанд. Ин калимаҳо чун истилоҳи коргузорӣ барои тамоми тоҷикзабонон маъмуланд, аз ҷиҳати оҳангнокии ва дарки маънӣ равоӣ суфтаанд, бинобар ин истифодаи истилоҳи «қаламӣ» ба мақсад мувофиқ нест.

Калимаи «**мулкӣ**» аз калимаи арабии «мулк» ба маънии «сарзамин» ва пасванди -ӣ сохта шуда, маънои шахрвандӣ ва ғайринизомиро дорад: «*Чанд нафар аз шахсони мулкӣ ҳам ба он ҳайат шомил буданд*» [Ҷӯраев Ғ.,

Фатхуллоев С., 2003, с. 89]. Ҳар як истилоҳ бо мақсаде ба кор бурда мешавад, ки ин қобилиятро истилоҳи «мулкӣ» надорад.

Аз баррасии мисолҳо маълум гардид, ки пасванди муштараквазифаи -ӣ дар сохтани истилоҳот сермаҳсул мебошад.

Истилоҳи дигар «**ҷойивазкунӣ**» мебошад, ки тарҷумаи калимаи русии «ротатсия» аст. Ҷойивазкунӣ аз исмҳои «ҷой», «иваз» ва феъли замони ҳозираи «кун» бо иловаи пасванди -ӣ сохта шудааст: «...**ҷойивазкунии** (ротатсияи) кадрҳои роҳбарикунандаи хизмати давлатии ҚТ-ро Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ менамояд» [СМҲСХД, 2021, с. 88].

«**Уҳдадорӣ**» ба маънои «масъулият» истилоҳи коргузорӣ маҳсуб меёбад ва аз исми «уҳда» бо иловаи пасванди -дор ва -ӣ сохта шудааст. Масъулияте мебошад, ки ба зиммаи шахсе гузошта шуда, иҷрояш ҳатмӣ мебошад: «**Уҳдадориҳои** мансабӣ ...ва СМҲ иҷро мекунад» [СМҲСХД, 2021, с. 74].

Пасванди -гар аз исмҳои маънӣ, бештар исми амал месозад, ки шахсро вобаста ба амалиёт, машғулият ва ҳаракаташ нишон медиҳад: истилоҳҳои *кор+гар*, *фармоиш+гар*, *ирсол+гар*, *даъво+гар* – истец, *таҳия+гар* бо ин пасванд сохта шудаанд.

«**Ҳимоят+гар**» аз ҷузъҳои ҳимоят – ниғаҳбон ва пасванди -гар таркиб ёфтааст. Шарҳи маъноияш «ҳимояткунанда, мудофеъ, пуштибон» [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 528] мебошад: «*Ҳамчунин, барои ҷалби **ҳимоятгар** ...дар додгоҳ ҳуқуқ дорам*» [АДТП, 1994, с. 29].

«**Фармоиш+гар**» тарҷумаи калимаи русии «заказчик» буда, бо муодилҳои фармоишдиҳанда, амрдиҳанда ва ҳукмдиҳанда низ истифода мешавад. Решаи калима аз феъли замони ҳозираи «фармо» бо иловаи пасвандҳои «-иш» ва «-гар» исми шахс сохтааст. Аммо чун истилоҳ ба маънои шахсе, ки ягон амалро фармоиш медиҳад, корбаст мегардад.

Истилоҳовожаи «**даъво+гар**» ба маънии он ки ба воситаи мақомоти судӣ ҳимояи ҳуқуқи худро талаб мекунад; додхоҳ ва талабгор, хостгори чизе; довталаб зикр ёфтааст [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 453]. Имрӯз чун истилоҳ ба маънии додхоҳ бештар истеъмол мегардад: «*Агар **даъвогар** ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандаи*

риояи яктаарафа ...пешиҳод накарда бошад» [Табаров Н., Ғуломов О., 2004, с. 10].

«**Чавоб+гар**» аз исми «чавоб» ва пасванди -гар сохта шуда, маъноҳои масъул, уҳдадор ва гунаҳгорро дорад [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 599]. «...натанҳо айбдоршаванда **чавобгар** аст, балки муассисае, ки ӯ дар он кор мекунад низ масъулият ба дӯш дорад» [АДТП, 1994, с. 25].

Истилоҳвожаи «**таҳия+гар**» аз исми маънии «таҳия» ва пасванди -гар сохта шуда, омодакунанда, танзимкунандаи барномаҳо, филмҳо ва дигар корҳои фарҳангист. Ҳамчунин, ба маънии саркардаи амал, омодакунандаи нақшаи коре истифода мегардад: «*Чунин андешаро **таҳиягарони** лоиҳа ...низ ҷонибдоранд*» [Ҷӯраев Ғ., Фатҳуллоев С., 2003, с. 150].

«**Ирсол+гар**» тарҷумаи истилоҳи коргузории «экспедитор» [Назарзода С., 1993, с. 119] буда, маънои масъули бахши қабулу ирсоли санадҳоро дорад. Бояд тазакурр дод, ки тавассути истилоҳи мазкур маънои аслии иқтибос комилан ифода нашудааст.

Пасванди- гоҳ. Ин пасванд истилоҳоте месозад, ки ба маънои макон ва ҷой истифода мегарданд: истилоҳи коргоҳ аз исми маънии кор ва пасванди «-гоҳ» бунёд ёфтааст.

«**Кор+гоҳ**» [Назарзода С., 1993, с. 115] маконест, ки одамон дар он ҷо ба ягон машғулият, коре, амале фаъолият мекунанд: «...дар сутуни 3 ...**коргоҳ** (шуъба) ва мансаби корманд навишта мешавад» [СМҲСХД, 2021, с. 296].

Истилоҳи «**бун+гоҳ**» дар «Луғати калима ва истилоҳоти нав» бо ду маъно манзил: «*Дар Сангтӯда як **бунгоҳи** тиббӣ сохта шудааст*» ва марказ: «*Бунгоҳи нави ахборотӣ дар Федератсияи Русия кушода шуд*» [Ҷӯраев Ғ., Фатҳуллоев С., 2003, с. 25] шарҳ ёфтааст. Калимаи мазкур хусусияти сермаъноӣ пайдо кардааст, аммо он асосан барои ифодаи «бунгоҳи тиббӣ» маъмултар аст.

Пасванди -**гоҳ** бо исми «даст» омада вожаи «**даст+гоҳ**»-ро сохтааст, ки он бо се маъно: асбобу олат ё мошин барои сохтани чизе ё ба иҷро расонидани коре: дастгоҳи автоматӣ ва идораи иҷроияи марказӣ; мақомоти идоракунандаи марказӣ: дастгоҳи вазорат омадааст. Дар ин баробар, ҷоҳу ҷалол; ҳашамат; дову

дастгохро низ ифода мекунад [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 442]. Истилоҳвожаи дастгоҳ [Назарзода С., 1993, с. 7] чун ифодакунандаи мақомоти давлатӣ дар даврони Истиқлол арзи вучуд намуд. Дар калимаҳои зикршудаи «бунгоҳ» ва «дастгоҳ» хусусияти сермаъноӣ дида мешавад, ки хоси истилоҳот нест.

«Дод+гоҳ» [Назарзода С., 1993, с. 102] аз исми маънии «дод» ба маънои адл, инсофу адолат [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 476] ва пасванди «-гоҳ» таркиб ёфта, имрӯз ифодакунандаи мафҳуми мақоми давлатӣ, барои муруфиаҳои шахрвандӣ ва ҷиноятӣ мебошад. Истилоҳи мазкур бунёди тоҷикӣ дошта, бо вожаи «суд» баробар истифода мешавад.

Истилоҳвожаи «**парвариш+гоҳ**» ду давраи калимасозиро аз сар гузаронидааст. Аз асоси замони ҳозираи феъли парваридан ва пасванди калимасози «-иш» калимаи парвариш сохта шуда, аз калимаи парвариш ва пасванди исми маконсози «-гоҳ» истилоҳи «парваришгоҳ» сохта шудааст, ки маънии хонаи бачагон, интернатро ифода мекунад: «...дар *парваришгоҳи байналмилалӣ шаҳри Иваново гузаронидааст*» [Ҷӯраев Ғ., Фатхуллоев С., 2003, с. 117].

Имрӯз истилоҳвожаи «**озмоиш+гоҳ**» серистеъмол аст, макони озмоиш, маҳалли таҷрибаву имтиҳонро ифода мекунад. Калимаи озмоишгоҳ чун синоними «лаборатория» истифода мегардад.

«**Таълим+гоҳ**» аз исми маънии «таълим» ва пасванди «-гоҳ» сохта шуда, маънои муассиса ва макони омӯхтани дарсро дорад: «...дар ин намуди *таълимгоҳҳо* доимӣ ...назорат мекунад» [Ҳомидов Р., 2008, с. 83].

Калимаи «**паҷуҳишгоҳ**» – муассисаи таҳқиқоти илмӣ низ дар ҳамин қолаб аст.

«**Маҷлисгоҳ**» низ чун истилоҳоти коргузори ба маънои макони баргузории ҷаласаву муоширатҳои махсус ба кор бурда мешавад.

Пасванди -дон. Суффикси «-дон» дар калимасозӣ каммаҳсул буда, аз исмҳои мушаххас исми зарфият ва номи асбоб месозад. Бо ин пасванд истилоҳи «**ганҷ+дон**» сохта шудааст, ки синоними калимаи русии «сейф» мебошад.

Ганчдон сандуқи оҳанини насӯзанда барои нигоҳ доштани коғазҳои қурбнок ва аснод мебошад. Ин пасванд дар сохтани истилоҳот каммаҳсул аст.

Истилоҳи **кордон** [Назарзода С., 1993, с. 20] тарҷумаи калимаи русии «деловой» ва **кордонӣ** низ дар матни СМҲ истифода мешавад: «...**кордонӣ** ва риояи одоб дар амал ва қарорҳои хизматчиёни давлатӣ» [СМҲСХД, 2021, с. 145].

Пасванди -нокӣ дар калимаву истилоҳсозӣ маъмул нест. Бо он истилоҳи «**ҳуччат+нокӣ**» сохта шудааст. Ҳуччатнокӣ – дорои ҳуччат ва санаду далел ва ё далелнокӣ, ки ҳамин маъниро дар худ дорад. Дар матни конунгузории ҷумҳурий истилоҳоте, ки бо пасванди «нокӣ» сохта шудаанд, дар қолаби «самаранокӣ қонун», «салоҳиятнокии хизматчиӣ давлатӣ», «асоснокии мақомоти давлатӣ», «аҳаммиятнокии ҳуччатҳо» ва ғ. мебошанд.

Пасванди -иш серистеъмол, вале каммаҳсул буда, аз асоси замони ҳозираи феъл исми амал месозад. Бо ин пасванд истилоҳвожаҳои: *гузор+иш*, *фармо+иш*, *соз+иш* – конвенсия, *барор+иш*, *вокун+иш*, *санҷ+иш*, *супор+иш*, *рав+иш* (метод) [Назарзода С., 1993, с. 45] сохта шудаанд, ки маънӣ ва мафҳумҳои ҷудогонаро ифода мекунанд.

Истилоҳи «**гузор+иш**» дар асл сермаъно буда, аз асоси замони ҳозираи «гузоштан» бо иловаи пасванди -иш сохта шудааст. Гузориш ба маъноҳои гузоштан, вогузор кардан, масъалагузорӣ, баён, шарҳ, навъи хабар, инчунин бо суҳбат ва намоиш аз ҷойи воқеа дар бораи рӯйдодҳои рӯз (дар матбуот, радио, телевизион) [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 348] шарҳ ёфтааст. Дар забони Вазорати ахбори омма бештар ба маънии «шарҳ» истифода бурда мешавад. «*Мақоми ваколатдори соҳаи хизмати давлатӣ ...ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон гузориш пешниҳод менамояд*» [СМҲСХД, 2021, с. 279].

Истилоҳи «**фармо+иш**» аз феъл бо иловаи пасванд сохта шуда, маънои дархост карданро ифода мекунад. Ҳамчун истилоҳи коргузорӣ «санади қонуниест, ки дар корхонаҳо, муассисаҳо аз рӯи масъалаҳои таъҷилий роҳбар интишор мекунад» [Тоҳинов И., Анзорова Т., 2002, с. 23]. «*Фармоиш (қарор)... аз оғози санҷиш расонда мешавад*» [СМҲСХД, 2021, с. 355].

Истилоҳи «**соз+иш**» бо истилоҳи русии «соглашение» ҳаммаъно буда, ба як қарор омадан ва мувофиқатро ифода мекунад [ФТЗТ, Ҷ.2, 2010, с. 263]. Бо воситаи «**созиш**» истилоҳи созишнома сохта шудааст: «*Хизматчиҳои давлатӣ бояд... ба **созиши** байни миллатҳо мусоидат намояд*» [СМҲСХД, 2021, с. 245].

Истилоҳи «**санҷ+иш**» аз асоси замони ҳозираи феъли санҷадан сохта шуда, хусусияти сермаъноӣ қасб кардааст: имтиҳон, санҷиш: озмудан.

«*Санҷиши дурусти маълумот оид ба собиқаи кори зарурӣ барои додани рутбаи тахассусӣ*» [СМҲСХД, 2021, с. 193].

Пасванди -он. Калимаи «**масъулон**» дар ҳамин қолаб сохта шуда, бо вучуди шакли ҷамъбандӣ қабул намудан ҳамчун истилоҳи коргузори мушаххасгардида истифода мегардад, ба мисли «масъулони лоиҳа», «масъулони ҳукумат», «масъулони соҳа» ва ғ. «*Пешниҳоди тавсияҳо ...ба **масъулоне**, ки ба камбудии роҳ додаанд*» [СМҲСХД, 2021, с. 357].

Пасванди -чӣ. Ин пасванд муштарақвазифа буда, ҳам дар шаклсозӣ ва ҳам дар калимасозӣ ғаёб мебошад. Пасванди -чӣ дар аввали асри ХХ яке пасвандҳои ғаёб дар вожаҳои забони тоҷикӣ маҳсуб мешавад. Бояд зикр намуд, ки пасванди мазкур ба забони тоҷикӣ аз забони туркӣ ворид гардидааст. «Пасванди -чӣ дар забони тоҷикӣ ва ё форсӣ бо ифодаи он маъниҳое, ки дар забони туркӣ дорад, ворид ва мавриди истифода қарор гирифтааст» [Саймиддинов Д., 2013, с. 114]. Бо пасванди мазкур истилоҳҳои *назорат+чӣ*, *хизмат+чӣ*, *машварат+чӣ*, *маъруза+чӣ*, *қочоқ+чӣ* ва *пӯдрат+чӣ* – молрасон сохта шудааст.

Вазифаи «**назоратчӣ**» назар қардан, нигаристан аз болои қоре ё қасе буда, дар низоми коргузорӣ иҷрои дастур, фармон, амр ва дигар намуди амалиётро мефаҳманд: назоратчиҳои давлатӣ, назорати ё назоратчиҳои молиявӣ, назоратчиҳои иҷрои фармон ва амсоли инҳо. Назоратчӣ аз исми маънии назорат бо иловаи пасванд исми шахс сохтааст.

Яке аз истилоҳоти маъмулии коргузорӣ «**хизматчӣ**» ба ҳисоб меравад. Хизматчӣ аз исми маънии «хизмат» бо иловаи пасванди -чӣ исми шахс сохтааст. Истилоҳи мазкур асосан дар шакли ибораи «хизматчиҳои давлатӣ»

маъмул аст: *«Хизматчиҳои давлатӣ – шаҳрванди ҶТ, ки мансаби давлатии хизмати давлатии музднокро ...ишғол намудааст»* [СМҲСХД, 2021, с. 73].

Пасванди -ия дар истилоҳсозӣ ғаёл аст. Бо ин пасванд истилоҳҳои *баён+ия, иблог+ия, эълон+ия, иттило+ия, сафар+ия* [Назарзода С., 1993, с. 38], *ичро+ия* сохта шудаанд, ки ҳоло шарҳи онҳоро меорем: **«баёнӣ»** хусусияти сермаъноӣ касб карда бошад ҳам, ба маънии иттилоӣ, навишта ва хабари расмӣ аз тарафи созмон, идора ё шахси масъул [ҒТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 123] ба сифати истилоҳоти маъмурию коргузори дар истифода мебошад. «... баёнӣ дар мавриди он ки оё ташкилоти харидор ният дорад дар ҳамин давра бо молрасон (пудратчӣ) вохӯрӣ гузаронад» [www.mmk.tj/legislation (2024)].

«Иҷро+ия» маънои ба ҷо овардани дошта, аз решаи иҷро бо иловаи пасванди -ия сохта шудааст. Ба мисли дастгоҳи иҷроӣ, ҳокимияти иҷроӣ ва мақомоти иҷроӣ.

Дар ҳамин қолаб истилоҳи **«иблог+ия»** сохта шудааст, ки он чун муроди истилоҳҳои мурочиатнома, даъватнома баъзан дар забони ВАО ахбори омма истифода мегардад. Бояд зикр кард, ки ин истилоҳ аз забони мардуми ҳамҷавор ба забони мо гузаштааст ва он наметавонад чун истилоҳ бо синонимҳояш истифода гардад. Решаи ин истилоҳ арабист, ки барои ҳама ғаҳмост.

«Сафари» [Назарзода С., 1993, с. 38] аз исми маънии «сафар» ва пасванди -ия сохта шудааст ва чун истилоҳ санадест, ки барои тасдиқи сафари корманд дар вақти мушаххас аз ҷониби корхона дода мешавад.

Истилоҳи **«эълон+ия»** (декларация) низ дар ҳамин қолаб сохта шудааст. Эълонӣ – изҳорот, баёноти расмӣ ва тантанавор дар бораи ягон масъалаи муҳим, ки аз тарафи давлат ё ҳизбе дода ё қабул карда мешавад. Масалан: *«Дар эълонӣ ...маълумот оид ба вазъи молумулкии эълониякунанда... пешниҳод карда мешавад»* [СМҲСХД, 2021, с. 452].

Истилоҳоте, ки дар заминаи пасванди мазкур дар қолаби *роҳбарият, расмият, мудирият* ва *маъмурият* сохта шудаанд, ду зинаи калимасозиро аз сар гузаронидаанд. Пасвандҳои «-ат» ва «-ят» ба сифати муродиф истифода

мешаванд. Пасванди мазкур, ки асосан хоси калимаҳои арабӣ мебошад, бо воситаи калимаҳои тоҷикӣ низ истилоҳоти зиёд сохтааст.

Пасванди -она. Пасванди мазкур муштараквазифа буда, дар сохтани исм (*моҳ+она, муҳр+она*), сифат – насихати падарона, меҳри модарона, зарф (пирона гиристан) истифода мегардад. «**Моҳ+она**» ҳамчун музди маош истилоҳи коргузорӣ мебошад.

«**Муҳрона**» аз исми муҳр ва пасванди «-она» сохта шуда, маънои «пуле, ки барои муҳр пахш кардани ҳуччат гирифта мешуд»-ро [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 915] дорад. Дараҷаи истеъмоли ин истилоҳ гарчанде имрӯз маҳдуд бошад ҳам, дар асрҳои гузашта зиёд мавриди истифода қарор гирифта буд: «...аз ҳамин иҷораи панҷоҳазори мо ...**муҳрона** гирифтаанд» [Айнӣ С., Ғуломон, с. 144].

Пасванди -ча. Пасванди мазкур дар забони тоҷикӣ бештар барои ифодаи маънои хурдӣ ва навозиш ояд ҳам, дар иртибот ба ҳамон маъно дар сохтани истилоҳоти маъмурӣ-коргузорӣ низ иштирок намудааст. Бо ин пасванд истилоҳи «**дафтар+ча**» [Назарзода С., 1993, с. 9] сохта шудааст. Истилоҳи мазкур хусусияти омонимӣ дорад: дафтарчаи кисагӣ барои қайдҳои шахсӣ, дафтарчаи ёддошт, дафтарчаи имтиҳон(от), дафтарчаи амонатгузорӣ, дафтарчаи узвият; дафтарчаи меҳнатӣ ва ғ. [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 448]. «*Дар сурати аз кор озод шудан ва гирифтани **дафтарчаи меҳнатӣ** корманд бояд дар варақаи шахсӣ... имзо намояд*» [СМҲСХД, 2021, с. 298].

Пасванди -от. Яке аз пасвандҳои ғайбӣ, ки дар сохтани истилоҳоти коргузорӣ нақш дорад, пасванди -от мебошад. Пасванди мазкур асосан, хоси калимаҳои иқтибосии арабӣ бошад ҳам, ба калимаҳои тоҷикӣ илова гардида, ҳамчун истилоҳ истифода мегардад. Дар ФМИК истилоҳоти *ташвиқот, ҳисобот, ворибот, ҳароҷот, таҳсилот, ислоҳот, котибот* ва *изҳорот* қайд гардидааст, ки ба воситаи пасванди -от истилоҳи коргузорӣ сохта шудааст.

«**Ташвиқ+от**» [Назарзода С., 1993, с. 5] аз исми арабии «ташвиқ» ба маънои рағбат пайдо кунонидан сохта шудааст. Чун истилоҳи коргузорӣ маънои тарғиби масъалаи мушаххасро дар самти муайян дорад: «*Комиссияи ҳавзавии интихобот барои бурдани **ташвиқоти** пешазинтихоботи номзад мусоидат менамояд*» [СМҲСХД, 2021, с. 123].

«**Ҳисоб+от**» [Назарзода С. 1993, с. 17] аз решаи «ҳисоб»-исми арабӣ гирифта шудааст ва ба маънои шумурдан истифода мегардад, вале дар қолаби «ҳисобот» маънояш маълумоти соҳаи мушаххасро ба мақоми болоӣ супоридан аст: «... мақомоти давлатӣ ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳисоботи солона пешниҳод менамояд [СМҲСХД, 2021, с. 228].

«**Котиб+от**» [Назарзода С., 1993, с. 89] аз исми «котиб» ба маънои китобаткунанда буда, бо иловаи пасванди арабии -от маънои истилоҳиро соҳиб мешавад. Котибот – шуъбаи коргузори муассиса мебошад: котиботи сарвазир, котиботи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мудир котибот ва ғ.

«Дар иҷлосия аз ҳисоби вакилон **котибот** интиҳоб карда мешавад» [СМҲСХД, 2021, с. 55].

Пасванди «-анда»: роҳбарикун+анда, бақайдгир+анда; пасванди «-ият»: салоҳ+ият, ҳоким+ият, маъмур+ият, расм+ият, масъул+ият, ғаёл+ият.

Ҳамин тариқ, аз таҳлилу баррасии таркибии истилоҳоти сохта маълум шуд, ки яке аз рукнҳои ғаёли истилоҳофарӣ дар забони тоҷикӣ усули калимасозии сарфист, ки тавассути вандҳои калимасоз сурат мегиранд. Аз баррасии маводи таҳқиқ маълум гардид, ки вандҳои маъмули калимасозии забони тоҷикӣ дар сохтани истилоҳвожаҳо, хусусан, вожаҳои маъмурию коргузорӣ низ мавқеи назаррас доранд, вале аз ҷиҳати қобилияти калимасозӣ баробар нестанд. Масалан, пешвандҳои «бар-», «боз-», пасвандҳои «-ӣ», «-гӣ» ва «-гоҳ» нисбатан сермаҳсул мебошанд. Қобили қайд аст, ки ҳамаи вандҳои зикршуда баромади тоҷикӣ доранд ва онҳо, асосан, бо вожаҳои марбут ба забони тоҷикӣ, баъзан бо иқтибосӣ ҳамроҳ шуда, истилоҳ сохтаанд.

Таҳлили морфологӣ истилоҳоти маъмурию коргузорӣ нишон дод, ки бисёр қолабҳои истилоҳсозии классикӣ имрӯз дар истифодаанд, ба монанди: *додгоҳ, дархост, супориш, фармоиш, бойгонӣ, муҳрона*. Ҳолати мазкур, аз як тараф, боиси ба забони тоҷикӣ ворид шудани вожаҳо ва унсурҳои нави истилоҳсоз гардад, аз тарафи дигар, имкони инкишофи луғати забони тоҷикиро ба миён меорад.

3.3. Истилоҳоти мураккаб

Васлшавии калимаҳо ё худ мураккабшавии онҳо дар забони тоҷикӣ яке аз навъҳои маъмулу серистифода мебошад. Ба ин васила дар забон истилоҳоти зиёд сохта шудаанд, ки соҳаи маъмурию коргузорӣ низ истисно нест.

Ҷузъҳои калимаҳои мураккаб ба ду роҳи алоқаи грамматикӣ; пайваст ва тобеъ алоқаманд мегарданд. Истилоҳоти мураккаби навъи пайваст бо роҳи морфологии калимасозӣ аз калимаҳои мустақилу баробарҳуқуқ сохта мешаванд.

Ҷузъҳои баҳамомадаи истилоҳоти мураккаб дар асоси қоидаҳои семантикӣ ва грамматикӣ вобастаи якдигаранд ва ё яке ба дигаре тобеъ шуда меоянд. Яъне, асосҳоро муносибатҳои синтаксисӣ ба ҳамдигар муттаҳид месозад, чунки калимаҳои мураккаб, асосан, аз ибораҳо сохта шудаанд.

Тавре маълум аст, дар байни калимаи мураккаб ва ибора тафовут мавҷуд аст: ибора воҳиди наҳвӣ, калимаи мураккаб воҳиди сарфист, ибора вобаста ба ҷузъҳояш задаи мантиқӣ қабул мекунад, калимаи мураккаб як задаи мантиқӣ мегирад.

Агар ҷанбаи сохтории истилоҳотро ба назар гирем, асосан, ҳама навъи истилоҳоти мураккаб дар шакли тобеъ ва пайваст сохта мешаванд. Аммо ҳар ду намуди истилоҳсозии вожаҳои мураккаб дар соҳаи коргузорӣ чандон сермаҳсул нестанд.

Ду тарзи сохта шудани истилоҳоти мураккаби пайваст маъмул аст, ки яке аз такрори вожаҳо ва дуввуми тавассути миёнвандҳо мебошад. Дар сохта шудани истилоҳоти аз ҷиҳати сохт мураккаб нақши миёнвандҳо низ ба назар мерасад. Дар адабиёти илмӣ баъзан миёнвандро садоноки пайвасткунанда ҳам номидаанд. Дар ташаккули истилоҳоти маъмурию коргузорӣ бо миёнвандҳои -а-, -у-, артикли -ул-и арабӣ сохта шудани вожаҳои нав мушоҳида мегардад:

Бо миёнванди **-у-**: ҷуст+у+ҷӯ, кофт+у+ков, дод+у+гирифт;

Бо миёнванди **-а-**: миён+а+рав.

Дар сохтани истилоҳоти мураккаби пайваст пешояндҳои аслии **ба** ва миёнванди **-ул-** мушоҳида гардиданд: истилоҳоти ном+ба+ном тарҷумаи тахтуллафзии калимаи русии «поимённо» мебошад, ки ба ҳуҷҷатнигорӣ мансуб аст. Истилоҳи мазкур аз такрори калима бо пешоянди **ба** сохта шудааст.

Калима-истилоҳи «муштарак+ул+манофеъ» мураккаб буда, на бо миёнванди тоҷикӣ, балки бо артикли арабии **-ул-** васл шудааст, ки имрӯз серистеъмол мебошад: он ба маънии кишварҳои манфиати муштаракдошта истифода мегардад: *«Дар конфронс намояндагони давлатҳои муштаракулманофеъ иштирок варзиданд»* [Ҷӯраев Ғ., Фатҳуллоев С., 2003, с. 104].

Бо ин қолаб сохта шудани истилоҳоти маъмурию коргузорӣ маъмул нест. Аммо аксарияти истилоҳоти мураккаб бо навъи тобеъ сохта шудаанд. Бо роҳи синтаксисӣ-морфологӣ сохта шудани истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар забони тоҷикӣ роиҷ мебошад. Роҳи синтаксисӣ-морфологӣ аз қолаби ибораҳои изофӣ сохта шудани калимаҳои мураккаби навъи тобеъро мегӯянд, ки ин тарзи вожасозию истилоҳофарӣ дар забони тоҷикӣ хеле маъмул аст.

Дар забоншиносӣ қолаби детерминативӣ гуфта, пайвастшавии асосҳоро, ки яке аз ҷузъҳо хусусияти муайянкунандагӣ зоҳир мекунад, мефаҳманд.

Ҷузъҳои таркиби калимаҳои навъи мураккаби тобеъ баробарҳуқуқ нестанд, балки яке ба дигаре тобеъ шуда меоянд. Дар ин маврид ҷузъи асосӣ муайяншаванда буда, ҷузъи дуюми он хусусияти муайянкунандагӣ пайдо мекунад.

Истилоҳоти мураккаби тобеъ аз ҷиҳати муносибати ҷузъҳо ба ду гурӯҳ ҷудо мешаванд. Дар мавриди аввал истилоҳоте, ки ҷузъи якумашон асосӣ буда, ҷузъи дуюм ба он тобеъ мебошад ва баръаксӣ ҳолат.

Истилоҳоти мураккаб аз рӯйи ҷузъҳояшон ба ҳиссаҳои нутқ гурӯҳбандӣ мешаванд. Қайд кардан бамаврид аст, ки истилоҳоти коргузорию бо ҷузъи «нома» сохташуда дар забони тоҷикӣ бештар ба назар мерасад. Исми «нома» ҳуҷҷатест, ки хоси истилоҳи коргузорӣ мебошад. Роҷеъ ба ин масъала профессор Мисбоҳиддини Нарзиқул чунин қайд мекунад: «Яъне, ҳама гуна

навиштае, ки рӯйи он матлаби вижае дар хитоб ба касе ё идорае навишта мешавад, ҳамчун нома шинохта мешавад. Дар ин фаҳмиш мафҳуми «нома» ба навиштаҳои зиёд тақсим мешавад, ки роиҷтарин ва муҳимтарини онҳо инҳоянд: байънома, даъватнома, шиноснома, савганднома, сӯгнома, иқднома, корнома, гузарнома, гувоҳинома, низомнома, ваколатнома, асоснома, васиятнома, паймоннома, филмнома, намоишнома ва ғ.» [Мисбоҳиддини Н., 2013, с. 11].

Калимаҳои бо исми нома сохташуда дар соҳаи коргузорӣ серистеъмоланд: *мувофиқат+нома* – ҳуҷҷат дар бораи мувофиқати тарафҳо, созишнома; *огоҳи+нома* – номаи расмишуда барои огоҳонидани касе; *имзо+нома* – санад, ҳуҷҷати боимзо; *иттифоқ+нома* – ҳуҷҷате, ки аз номи умум баён меёбад; *ифтихор+нома* – ҳуҷҷати хаттӣ, ҳамчун як нави мукофот; *ичозат+нома* – ҳуҷҷате, ки ба коре иҷозат дода шуданро нишон медиҳад; ҳуҷҷате, ки ба соҳиби он ҳаққи вуруд ба ҷойро медиҳад, рухсатнома; *раҳн+нома* – хати гарав, ҳуҷҷат оид ба гарав мондани чизе, гаравнома; *созиш+нома* – ҳуҷҷат дар бораи созиш дар масъалае; *сулҳ+нома* – ҳуҷҷате, ки дар он шароити оштии ба сулҳ қайд ва сабт шудааст; *тавсиф+нома* – таърифнома (ҳуҷҷат), хислатнома; *тавсия+нома* – санаде, ки дар он дар ҳаққи касе (чизе) фикри мусбат навишта шудааст; *тасдиқ+нома* – ҳуҷҷат дар бораи дуруст донистани коре; *таъйин+нома* – ҳуҷҷат дар бораи гумошта шудани касе ба коре; *шарокат+нома* – ҳуҷҷат дар бораи ҳамкор ва шарик будан дар коре ё соҳае; *шаҳодат+нома* – ҳуҷҷате, ки ягон ҳуқуқи воқеиро тасдиқ мекунад; ҳуҷҷати шиносномаи шахсӣ; *шинос+нома* – ҳуҷҷати махсус барои нишон додани шахсияти шахрванд; *этибор+нома* – ҳуҷҷати давлатие, ки ба намояндаи дипломатӣ дар бораи таъйин шуданаш ба сафорат дода мешавад, ваколатнома; *этимод+нома* – ҳуҷҷати расмие, ки ба намояндагии дипломатӣ таъйин шудани касеро тасдиқ мекунад.

Бо шарофати мақоми давлатӣ гирифтани забони тоҷикӣ, пешравии илму техника ва ҳаёти ҷомеа истилоҳвожаҳое мавриди истифода қарор гирифтанд, ки ҳам аз ҷиҳати савтиёту сохт ва ҳам аз ҷиҳати маънӣ фарогири мафҳумҳои мушаххасанд. Масалан, «**айбнома**» ҳуҷҷатест, ки дар он ҳукми айбдоркунӣ

зикр ёфтааст. Ба ин монанд, истилоҳвожаҳои васиятнома, коршинос, осорхона, дастнавис, пасандоз ва ғ. дар истифода қарор доранд.

Бояд қайд кард, ки аз истилоҳҳои зикргардида як қисмашон дар коргузори имрӯза истифода намешаванд: *шарокатнома, озодинома, имзонома, иттифоқнома, эътиборнома, эътимоднома* ва ғ. Чӯзӣ якуми истилоҳвожаҳои бо чӯзӣ нома сохташуда калимаҳои аслий ва иқтибосӣ мебошанд: ваколатнома, арзнома, васиятнома – завещание, санчишнома, хабарнома, қонуннома, шартнома, борнома – накладная, тавзеҳнома (объяснение), эзоҳнома – баённома (объяснительная записка), кафолатнома (письмо гарантийное), низомнома, савганднома – присяга, хитобнома, қатънома – резолюция, тавсиянома, таҳниятнома – рескрипт, харҷнома, аҳднома – соглашение, гувоҳнома, солнома (тақвим), талабнома ва монанди инҳо.

Якчанд истилоҳҳоеро, ки бо чӯзӣ нома сохта шудаанд, мушоҳида кардан мумкин, ки аз ҷиҳати таркиби морфологӣ аз истилоҳоти боло фарқ мекунанд: пурс+иш+нома, соз+иш+нома ва ғ.

Забоншинос Ш. Бобомуродов калимаи «хона»-ро ба гурӯҳи аффиксоидҳо (шабехвандҳо) мансуб донистааст, ки дар калимасозии калимаҳои мураккаб ҷаъл аст [Бобомуродов Ш., 2012, с. 72]. Дар истилоҳсозӣ калимаи хона маъмул буда, истилоҳоте месозад, ки маънии маконӣ дорад. Ҳар ду чӯзӣ калимаҳои бо ин қолаб сохташуда исм+исм: гумрук+хона – идораи гумрук, боҷхона – пости гумрук.

«**Боҷхона**» – муассисаи гумрукие, ки ба гузаронидани молҳо аз сарҳад назорат менамояд. Аз шарҳи калимаҳои боҷ, гумрук, гумрукхона, боҷхона ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки калимаи гумрук ва боҷ якдигарро иваз карда наметавонанд.

Калимаи «**чопхона**» чун синоними истилоҳи матбаа кор фармуда мешавад. Калимаи чоп+хона бунёди тоҷикӣ дорад.

Истилоҳи «**корхона**» солиёни зиёд бо синоними «коргоҳ» ба маънии макони кор истифода мегардад. Қобили қайд аст, ки аз ду исм сохтани

истилоҳот маъмул аст. Истилоҳҳои *амр+хат, забон+хат, сура+маҷлис* дар соҳаи коргузорӣ серистеъмоланд.

«**Амрхат**» истилоҳи нави соҳаи ҳуқуқ аст: амрхат ҳуҷҷати расмӣ мазмуни фармон, амр ё супоришдошта (масалан, барои соҳиби хона шудан, барои ҳабс кардан, барои кофтукови хона ва ғ.) [Диловаров М., Қурбонов С., 2012, с. 109] мебошад.

Истилоҳи «**гаравхат**» низ нав аст: гаравхат – хати гарав, ҳуҷҷате, ки барои чизи ба гарав мондашуда дода мешавад [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 317].

«Гуруҳи сеюми исмҳои мураккаб ба ибораҳои феълӣ ҳамнисбат мебошад. Дар ин гуруҳи калимаҳо муносибати амал ба предмет мушоҳида мешавад. Ин тарзи калимасозӣ хеле қадимӣ буда, дар забони адабии ҳозираи тоҷик низ сермаҳсул ба шумор меравад» [ГЗАХТ, 1985, с. 124].

Таркиби морфологии истилоҳоти зеринро чунин тасниф намудем: исм+асоси замони ҳозираи феъл: *амонатгузор* – депонент; коргузорон, ки мукотиботи расмӣ ва ҳуҷҷатҳои ҷорӣ муассисаеро идора мекунад; *пулрасон* – инкассатор; *корфармо*; *дастнавис*; *коришинос*; *санаддор*; *санадсоз*; *таърихдор*; *ҳуҷҷатнигор*; *ҳисобдор*; *пасандоз*; *сарпараст*; *додситон*, *қарордод* ва ғ.

Бо ҷонишини нафсӣ - таъкидии «худ» ва асоси замони ҳозираи феъл сохтани калимаву истилоҳот ҳодисаи муқаррарист. Дар ин қолаб истилоҳҳои *худ* – *навис* ва *худ* – *омӯз* сохта шудаанд.

Истилоҳи «**пайнавишт**» тарҷумаи калимаи русии «выписка» мебошад. Калимаи мазкур дар чунин шарҳ ёфтааст: навиштагирӣ, нусхабардорӣ, навишта додан [Луғати русӣ-тоҷикӣ, 1985, с. 150].

Истилоҳи «**пешқарордод**» аз се ҷузъ пеш+қарор+дод (зарф+исм+феъл) таркиб ёфта, маънояш санад ё навиштаи пешакие, ки қалб аз имзои қарордод байни тарафҳо мубодила мегардад.

«**Пешниҳод**» ҳамчун истилоҳи коргузорӣ ба маънои «арзи хаттӣ аз номи корхона ба корхонаи дигар, ки дар он бобати аз рӯйи шартҳои муайян бо он бастанӣ шартнома омода будан фиристода мешавад» дар истифода қарор дорад [Тоҳиров И., Анзорова Т., 2002, с. 161].

Яке аз комёбиҳои даврони Истиқлол дар пайдоиши калимаю таркибҳои нави аслии буда, дар ин давра забони тоҷикӣ ҳамчун забони давлатӣ шинохта шуд. Дар забони рӯзномаю маҷаллаҳо истилоҳҳои вомехӯранд, ки табиати тоҷикӣ дошта, бо қолабу усулҳои калимасозии забони тоҷикӣ сохта шудаанд.

3.4. Истилоҳоти омехта

Ду роҳи асосии калимасозӣ мавҷуд аст, ки истилоҳоти омехта сохта мешаванд: синтаксисию морфологӣ якҷоя бо усули морфологӣ истифода мешавад. Мувофиқи тақозои қолаби мазкур калимаҳои мураккабсохт воситаҳои морфологӣ қабул карда, маънои истилоҳии вожаҳоро боз ҳам равшану мушаххастар мегардонад. Ҳамаи калимаҳои, ки дорои пасванданд, калимаҳои омехта буда наметавонанд, яъне дар ташаккули истилоҳоти омехта ҳамаи пасвандҳо иштирок намеkunанд. Аз воситаҳои морфологӣ дар ин маврид, асосан, пасвандҳои *-ӣ* ва *-а* ба кор мераванд. Забоншинос Рустамов Ш. менависад: «исмҳои, ки як ва ё ҳар ду ҷузъи он аз ҷиҳати сохт сохта мебошанд, ба ғурӯҳи исмҳои омехта дохил намешавад. Ҳамчунин исмҳои, ки аз асосҳои мураккаб ба воситаи вандҳо сохта шудаанд, ба ғурӯҳи исмҳои сохта дохил мешаванд» [Рустамов Ш., 1972, с. 62].

Пасванди *-ӣ* муштарақвазифа буда, дар қолаби омехтаи калимасозии мураккаб нақши муҳим дорад. Бо ин пасванд истилоҳоти маъмурию коргузорию *нусхабардорӣ, арзёбӣ, арҷгузорӣ, бурунмарзӣ, ғирдиҳамой, душаҳрвандӣ, миёнҷигарӣ, ҷаҳонишавӣ* – глобализм, *ҷубронпулӣ, шаҳрдорӣ, сарҳадшиканӣ, изофанависӣ, коргурезӣ, коришканӣ* – (*корпартоӣ, қатъ кардани кор*), *қонунӣ, хонапурӣ* ва амсоли инҳо сохта шудаанд. Калимаҳои мазкурро аз рӯйи ҷузъҳои ҷунин тасниф намудан мумкин:

1. Исм+исм+пасванд: бурун+марз+ӣ
2. Исм+феъл+пасванд: кор+гурез+ӣ
3. Шумора+исм+пасванд: ду+шаҳрванд+ӣ

Истилоҳвожаи «**душаҳрвандӣ**» аз ду реша шумораи аслии ду, исми маънии шаҳрванд ва пасванди -ӣ сохта шудааст. Душаҳрвандӣ табааи (шаҳрванди) ду кишвар будани шахс мебошад.

*«Дар Ҷумҳурии Қирғизистон **душаҳрвандӣ** ба расмият даромадааст»* [Ҷӯраев Ғ., Фатҳуллоев С., 2003, с. 43].

«**Коршиканӣ**» – чун муроди «корпартой», ба маънои «қатъ кардани кор» дар истифода аст. Калимаи мазкур аз исми маънии «кор», асоси замони ҳозираи феъли «шикан» ва пасванди -ӣ таркиб ёфта, имрӯз серистеъмол аст. Ин амалест, ки аз тарафи гурӯҳи коргарони ягон муассиса ё корхонае барои нишон додани норизоӣ иҷро мегардад.

Истилоҳвожаи «**қонуншиканӣ**» низ дар ҳамин қолаб сохта шуда, амали хилофи қонун, вайрон кардани қонун мебошад.

Калимаи «**миёнчигарӣ**» чун синоними калимаи «миёнарав» истифода шудааст, ки саҳеҳ нест. Дар забони тоҷикӣ калимаи «миёнрав» ё «миёнарав» маъмул аст.

Истилоҳвожаи «**ҳавзавӣ**» ба маънии «округӣ» дар истеъмол аст, аммо кам мушоҳида мегардад.

Истилоҳи «**ҷаҳонпайвандӣ**» истилоҳи нав буда, чун синоними калимаи иқтибосии – «глобализм» истифода мегардад. Калимаи мазкур аз исми «ҷаҳон», асоси замони ҳозираи «пайвастан» ва пасванди -ӣ таркиб ёфтааст.

Истилоҳи «**шаҳрдорӣ**» аз исми шаҳр, асоси замони ҳозираи доштан ва пасванди -ӣ таркиб ёфта, имрӯз ба маънии зерин истифода мегардад: мақоми идораи маҳаллӣ, вазифа ва шуғли шаҳрдор ва гуфтугӯӣ: ҳукумати шаҳр фаҳмида мешавад: *«...идораи **шаҳрдорӣ** ...нақшаро шомили барномаи сохтмони худ гардонидани наметавонад»* [Ҷӯраев Ғ., Фатҳуллоев С., 2003, с. 183].

Калимаи «**изофанависӣ**» – қасдан зиёд нишон додани натиҷаҳои истеҳсоли ё иҷрои нақшаи кор ва ғ. дар асоси ҳуҷҷат аст. Калимаи мазкур дар «Луғати русӣ-тоҷикӣ» навишта илова кардан, қайд кардан, ба рӯйхат

даровардан, навиштаи иловагӣ, тазаккур, хошия омадааст [Луғати русӣ-тоҷикӣ, 1985, с. 856].

Истилоҳҳои «**коргузорӣ**» ва «**дафтардорӣ**» ба маънии танзиму тартибдиҳии ҳуҷҷатҳои ҷорӣ ва мукотиботи расмӣ забони коргузорӣ, услуби забони расмӣ идорӣ ва маҳалли анҷоми корҳои ҳуҷҷатнигорӣ истифода мегарданд [ФТЗТ, Ҷ.1, 2010, с. 652].

«**Кумакхарҷӣ**» – ёрдампулӣ, *додгустарӣ, шуморагузорӣ, рақамгузорӣ* низ истилоҳи ҳуҷҷатнигорӣ мебошад.

Калимаи «**додгустарӣ**» аз ҷиҳати таркиби морфологӣ калимаи мураккаб буда, бо усули омехта, яъне аз исми «дод» ба маънии адл, феъли замони ояндаи «густар» ва пасванди калимасозии -ӣ таркиб ёфтааст:

«...*то ҳаллу фасли мақомоти тафтишу **додгустарӣ** нигоҳбонӣ мекунам*» [АДТП, 1994, с. 90].

Калимаи «**қонунгузорӣ**» аз ду реша – исми қонун, феъли гузор ва пасванди -ӣ сохта шудааст. Дар сарчашмаҳо ба маънои «мафҳуми ҳуқуқӣ, ки ҳам ба мазмуни васеъ ва ҳам маҳдуд истифода мешавад», омадааст. Ба мазмуни бештар истифодашаванда қонунгузорӣ – маҷмуи на фақат қонунҳо, балки дигар СМҲ-ие, ки парлумон, сардори давлат ва Ҳукумат, вазоратҳо ва идораҳои, ки барои қабули онҳо ваколатдор шудаанд, қабул менамоянд [ФИҲ, 2009, с. 252].

«**Раъйпурсӣ**» – аз вожаи арабии **раъй**, феъли асоси замони ҳозираи **пурс** таркиб ёфта, дар илми ҳуқуқ бо истилоҳи «референдум» (аз калимаи латинии «*refendūm*» маънои он чизе, ки бояд маълум карда шавад), ҳамчунин, падидаи ҳуқуқӣ мавриди таҳқиқу омӯзиш қарор дорад. Раъйпурсӣ – яке аз падидаҳои муҳимми демократӣ буда, тарзи бевоситаи иштироқи шаҳрвандонро дар идоракунии корҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ, инчунин, тадбиқи ҳуқуқи озодиҳои конституционии онҳоро таъмин менамояд.

Калимаҳои мураккабе, ки бо усули омехта аз ду реша ва пасвандҳои -анда сохта шудаанд дар низоми коргузорӣ зиёд аст. Масалан, пасванди -анда, ки аз сермахсултарин пасвандҳо ба шумор меравад, дар сохтани сифатҳои феълӣ нақши барҷаста дорад. «Аксари калимаҳои бо ин пасванд сохташуда бо роҳи

калимасозии морфологӣ-синтаксисӣ ба вазифаи исм гузашта, категорияҳои грамматикӣ онро қабул кардаанд» [Низомова С., 2021, с. 26]. Масалан: суд+шав+анда, қабул+кун+анда, интиқол+гир+анда, барраси +кун+анда, танзим+кун+анда, роҳбар+и+кун+анда, айбдор+кун+анда, интиҳоб+кун+анда, раиси+кун+анда, ишғол+шав+анда, мурочиат+кун+анда, сафед+кун+анда, таъин+шав+анда, ба+қайд+гир+анда, даъват+шав+анда, паноҳ+анда, иҷро+кун+анда ва ғ. Инчунин, калимаи чабр+дид+а, ки чун истилоҳи риштаи ҳуқуқшиносӣ маъмул аст.

Ба ақидаи М. Шакурӣ мавриди истифодаи васеъ қарор гирифтани пасванди- анда дар солҳои сиюми асри гузашта оғоз ёфта буд. «То ин вақт дар забони тоҷикӣ бо «-анда» бештар аз асоси феълҳои сода калимаҳои кутӯҳу муъчаз аз қабилӣ гӯянда, чӯянда... сохта мешуданд, аммо аз солҳои сӣ ин навъи сифати феълӣ ба шакли ибораи серчӯзӯу серкалима низ инкишоф ёфтан гирифт» [Шакурӣ М., 1985, с. 224].

Бо чунин шакл сохта шудани истилоҳоти коргузорӣ низ дар забони тоҷикӣ маъмул гардидааст. Истилоҳоти омехта имкон медиҳанд, ки аз калимаҳои чудогона тавассути роҳҳои калимасозии забони тоҷикӣ истилоҳоти маъмурию коргузорӣ тартиб дода шаванд.

ХУЛОСА

Истилоҳоти маъмурию коргузорӣ қисмати бузурги истилоҳоти забони тоҷикиро ташкил медиҳад. Низоми идорӣ ва дастгоҳи давлатӣ тақомул ёфта, сохтори он дар шакли замонавӣ ва мукамал ба роҳ монда шудааст. Вобаста ба ин истилоҳоти идориву коргузорӣ низ дар мақомот нав мегардад. Бо истифода аз таҷрибаи забону кӯшиши мутахассисон як қатор истилоҳоти идорӣ ва коргузории тозаворид бо шаклу маъноҳои нав истифода шуд. Аз ин рӯ, ба таври саҳеҳ муайян кардани қабатҳои лексикӣ семантикӣ ва морфологии истилоҳоти мазкур муҳаққиқонро водор мекунад, ки чунин масъалаи муҳимми забонро пайваста таҳқиқ намоянд ва дар ин замина дар муқаррар кардани самтҳои назарӣ ва амалии ташаккули истилоҳоти маъмурию коргузорӣ саҳм гиранд.

Истилоҳ ва истилоҳгузинӣ яке аз масъалаҳои муҳимми илми забоншиносии тоҷик дар замони Истиқлол мебошад. Пас аз соҳибистиқлол гардидани Тоҷикистон дар ин самт дигаргунии кулӣ ба вуҷуд омад. Ҳамзамон, бо пешрафти соҳаҳои гуногуни ҳаёти сиёсӣ иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва пешрафти илму техника калимаву ифодаҳои наво пайдо шуданд. Яке аз сабабҳои ба таҳаввули маъноӣ дучор гардидани калимаҳо ин мақоми давлатӣ гирифтани забони тоҷикӣ, ба марҳилаи наво ворид шудан ва тағйироти сиёсӣ иҷтимоӣ мебошад.

Аз баррасӣ ва таҳқиқи масъалаҳои истилоҳоти маъмурию коргузорӣ мо ба хулосаҳои зерин омадем:

1. Истилоҳоти маъмурию коргузорӣ як қабати муҳимми воҳидҳои лексикӣ забонро ташкил дода, дар соҳаҳои коргузорӣ ва дафтардорӣ тамоми корхонаву муассисаҳо, идораҳои давлатӣ ба кор бурда мешаванд. Соҳаҳои корбурди истилоҳоти маъмурию коргузорӣ мухталиф буда, дар самтҳои коргузории идорӣ, муносиботи дипломатӣ ва таҳияи матнҳои қонунгузорӣ бештар истифода мегардад [1-М].

2. Истилоҳоти маъмурию коргузории забони тоҷикӣ дорои таърихи қадима буда, то ба имрӯз дар марҳилаи рушду ташаккул қарор дорад. Ҳуҷҷатҳои бозёфтшудаи кӯҳи Муғ, осори боқимондаи замони Сосониён ва истифодаи онҳо дар сатҳҳои гуногуни давлатдорӣ гузашта нишонаи қадима будани истилоҳоти маъмурию коргузорӣ мебошад ва як қисми ин истилоҳот то имрӯз дар забонҳои тоҷикӣ, форсӣ ва дарӣ дар истифода аст. Ба монанди *амр, фармон, санад, маъмур, ҳоким* [2-М].

3. Бо вуҷуди таърихи куҳан доштани номанигорӣ тоҷик ва дар ин замина таълиф гардидани намунаҳои маъмулии санадҳо дар ин аҳд, ҳамчунин, ташаккули истилоҳоти маъмурӣ, таносубан даврони Истиқлоли давлатӣ марҳилаи асосии рушди соҳаи мазкур ба шумор меравад. Аз таҳқиқ бармеояд, ки давоми солҳои соҳибистиқлолии Тоҷикистон қисми зиёди истилоҳоти маъмурию коргузорӣ, ки дар шакли иқтибосӣ мавриди қорбурд қарор доштанд, гунаи тоҷикии худро пайдо намуданд. Дар баробари ин, мақолаю асарҳои зиёди марбут ба коргузорӣ таълиф гардиданд ва раванди мазкур идома дорад [12-М].

4. Ҳарчанд дар мавриди истилоҳоти соҳаҳои гуногуни забони тоҷикӣ асару рисолаҳои ҷудогона навишта шудаанд, вале барои боз ҳам мушаххас намудан, таъмини ягонагӣ ва ташаккули истилоҳот, ба меъёрҳои забони тоҷикӣ, ҳамчунин, ба руҳи табиати ин забон мутобиқ намудани истилоҳот таҳқиқоти нав ба навро анҷом додан зарур аст [7-М].

5. Аз таҳқиқ маълум гардид, ки дар истифодаи истилоҳоти маъмурию коргузорӣ ягонагии меъёр риоя намешавад. Дар қорбурди истилоҳот сермаъноӣ, муродифшавӣ ва дигар хусусиятҳои дучор омадан мумкин аст, ки боиси нофаҳмиҳо мегардад: *бахш – шӯба, бурсия – квота, эълон – иттилоия, рӯйнамой – презентатсия, санад – ҳуҷҷат, зиндагинома – тарҷумаи ҳол, раводид – виза, суратчаласа – протокол, қарордод – шартнома, ҳислатнома – тавсифнома, шаҳодатнома – сертификат, вазифа – мансаб...* [6-М.]

6. Он фарҳангу луғатномаҳои истилоҳӣ, ки дар ин самт мураттаб гардидаанд, таҷдиди назар меҷаҳанд. Бештари истилоҳвожаҳо тарҷумаҳои

тахтуллафзианд, бинобар ин, бояд аз таркиби луғавии забони тоҷикӣ истифода намуд [5-М].

7. Аз таҳлили семантикии истилоҳоти маъмурию коргузорӣ бармеояд, ки харчанд ин гуна истилоҳот дар забони адабии тоҷикӣ дар ҳоли ташаккулу инкишоф мебошанд, вале як қисми муҳимми онҳо дорои маънои мушаххас гардидаанд. Ин аз тавони бузурги истилоҳофарии забони тоҷикӣ гувоҳӣ медиҳад: *забонхат, ваколатнома, ифтихорнома, ҳуҷҷатнигор, коргузор, ваколатдор, намоянда, дастгоҳ, сардор, сарвазир, додситон, моҳвора, бозҷӯй, бознишаста* ва ғайра [9-М].

8. Аз таҳқиқ маълум гардид, ки дар байни истилоҳоти маъмурию коргузори забони тоҷикӣ калимаҳои зиёди иқтибосӣ, аз ҷумла, иқтибосоти арабӣ, туркӣ-муғулӣ ва русию аврупоӣ ба назар расанд ҳам, қисми зиёди онҳо мувофиқи қоидаҳои калимасозии забони тоҷикӣ сохта шуда, ба табиати забони тоҷикӣ мувофиқ шудаанд [8-М].

9. Қисми зиёди калимаҳои таркиби луғавии забони тоҷикиро иқтибосоти арабӣ ташкил медиҳанд. Омили асосии ин ҳолат истилои Осиёи Миёна аз тарафи арабҳо мебошад, ки дар ин замина дар тамоми самтҳои ҷаҳонӣ давлатдорӣ тоҷикон истилоҳоти арабӣ мавқеъ пайдо намуд. Бо вучуди таҳаввулотҳои забонӣ як қисми чунин истилоҳот дар қолаби асл, қисми дигар мутобиқ ба савтиёти забони тоҷикӣ, гурӯҳи сеюм мувофиқ бо вандҳо ва қисми дигар бо калимаҳои тоҷикӣ ҳамроҳ шуда то андозае маъмул гардидаанд, ки иқтибосӣ буданашонро мушаххас намудан мушкул аст. Барои мисол: *санад, ариза, баёнот, шуро, муҳаққиқ, ихтисос, таҳқиқ, рутба, муҷозот, вилоят, мулоқот, далел, раёсат, ҳокимият, собиқа* ва монанди инҳо [4-М].

10. Аз пажӯҳиш маълум шуд, ки истилоҳоти маъмурию коргузори туркӣ-муғулӣ низ дар забони тоҷикӣ истифода мегардад. Гарчанде ки ҳангоми нуфузи хонадони турк дар минтақаҳои тоҷикнишин истилоҳоти мавриди назар фаровон истифода мегардад, кунун доираи истифодаашон маҳдуд гардида, камистеъмол шудаанд. Ба монанди: *туғро, байрақ, атобак, ёғӣ, ўлча, қочоқ, ясовул, хоқон, гумрук, ясоқ, чопар, ўба, қўшун* ва *тумон* [8-М; 12-М].

11. Пажухиш нишон дод, ки як қисми истилоҳоти маъмурию коргузорӣ тавассути забони русӣ ва бевосита аз ин забон ба забони тоҷикӣ ворид шудаанд. Сабаби асосии ин раванд муддати 70 сол тобеи Ҳукумати Шуравӣ будани халқи тоҷик аст. Дар ин муддат тамоми раванди коргузорӣ дар муассисаву идора ва ташкилотҳо ба забони русӣ ба роҳ монда шуда буд. Чунин раванд буд, ки истилоҳоти *телеграмма, демократ, аттестатсия, комиссия, альтернатива, алимент, грант, литсензия, комитет, президент, академия, агент, тендер, комиссар* ва монанди инҳо то кунун бо чунин шакл мавриди истифода қарор доранд [11-М].

12. Азбаски истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар ҳаёти харрӯзаи шаҳрвандон истифода мешаванд, қисми зиёди онҳо дар забони тоҷикӣ ҳазм гардида, оммафаҳм шудаанд. Ба ибораи дигар, зуд ҳазм гардида серистеъмолу оммафаҳм шудан аз хусусиятҳои истилоҳоти маъмурию коргузорӣ ба ҳисоб меравад [11-М; 12-М].

13. Маълум гардид, ки дар сохтани истилоҳоти маъмурию коргузорӣ усулу қолабҳои калимасозии забони тоҷикӣ нақши муҳим доранд. Истилоҳоти маъмурию коргузорӣ аз ҷиҳати сохт ба чунин гурӯҳҳо ҷудо карда шуданд: сода, сохта, мураккаб ва омехта. Нақши пасванд ва пешвандҳои калимасоз дар истилоҳсозӣ калон аст. Бо роҳи васлшавии калимаҳо сохтани истилоҳвожаҳо дар забон серистеъмол мебошад [9-М; 3-М].

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚ

Дар натиҷаи таҳқиқи истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар забони тоҷикӣ бо мақсади омӯзиши минбаъдаи истилоҳоти мавриди назар аз ҷониби диссертант пешниҳодҳои зерин манзур мегардад:

1. Натиҷаи таҳлилу хулосабарориҳои таҳқиқ минбаъд дар омӯзиш ва ҳулли фасли масъалаҳои истилоҳоти маъмурию коргузорӣ ва курсҳои омӯзишӣ мусоидат менамояд.

2. Маводи диссертатсия метавонад дар таҳияи дастурҳои таълимӣ, навиштани рисолаҳои илмӣ ва омӯзиши низоми истилоҳоти коргузорӣ истифода гардад.

3. Истилоҳоти баррасигардида метавонад ба сифати вожагони қолабӣ дар низоми коргузорӣ истифода гарданд.

4. Гунаи интиҳобшудаи мувофиқ аз таркиби муродифоти коргузорӣ барои тамоми соҳа ҳамчун меъёри ягона истифода шуда метавонад.

5. Манбаъҳои пайдоиши истилоҳоти маъмурию коргузорӣ маводи мушаххас барои муҳаққиқони истилоҳоти коргузорӣ шуда метавонад.

6. Баррасии сохтории истилоҳот барои шинохти истилоҳ мусоидат намуда, роҳҳои маъмулии ташаккули истилоҳотро нишон медиҳад.

7. Дар асоси истилоҳоти маъмурию коргузории гирдоварикардашуда таҳия намудани луғати истилоҳоти маъмурию коргузорӣ дар забони адабии муосири тоҷик имкон дорад.

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТ

А) РҶҶҲАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

І. Адабиёти илмӣ:

1. Айнӣ, С. Куллийт. Ҷ. 12 [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе: Ирфон, 1976. – 564 с.
2. Айнӣ, С. Таҳзиб-ус-сибён [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе: Маориф, 1994. – 48 с.
3. Аловиддинов, Б.Д. Роҳҳои калимасозӣ дар забони муосири тоҷикӣ (Воситаи таълимӣ) [Матн] / Б.Д. Аловиддинов. – Душанбе, 2023. – 139 с.
4. Аминов, С., Сатторова, Ҳ., Таълими ҳуҷҷатҳои расмӣ дар мактаб [Матн] / С. Аминов, Ҳ. Сатторова. – Душанбе, 2008. – 78 с.
5. Амлоев, А.Я. Калимасозии сарфии исм дар насли бадеии Фазлиддин Муҳаммадиев [Матн] / А.Я Амлоев. – Душанбе, 2016. – 150 с.
6. Анварӣ, С. Вожаҳои низомӣ дар «Шоҳнома» [Матн] / С. Анварӣ. – Душанбе, 1994. – 117 с.
7. Алексенцев, А.И. Конфиденциальное делопроизводство [Текст] А.И. Алексенцев, – М., 2003. – 200 с.
8. Асимова, М.А. Основные принципы терминологии таджикского языка [Текст] / М.А. Асимова. – Душанбе, 1971. – 144 с.
9. Асимова, М.А. Особенности формирования лингвистической и литературоведческой терминологии таджикского языка [Текст] / М. А. Асимова. – М., 1987. – 147 с.
10. Атохонов, Р. Мулоҳизаҳо доир ба принсипҳои терминологияи илмии забони тоҷикӣ [Матн] / Р. Атохонов // Маориф ва маданият. – 21.02.1974. – С. 3-4.
11. Байзоев, А. Истилоҳот ва калимасозӣ дар «Донишнома»-и Абуалӣ Ибни Сино [Матн] / А. Байзоев. – Душанбе, 2016. – 196 с.
12. Баскаков, Н.А. Современное состояние терминологии в языках народов СССР [Текст] / Н.А. Баскаков // Вопросы терминологии. – М.: Изд-во АН СССР, – 1961. – С. 55-68.

13. Бектош, Ҳ. Н. Дар атрофи забони адабии тоҷик [Матн] / Ҳ. Н. Бектош. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг. – 2010. – 188 с.
14. Бердиева, Т. Тағйироти маъноӣ калимаҳо дар забони тоҷикӣ [Матн] Т. Бердиева // Мактаби советӣ. – 1979. – №10. – С. 24-26.
15. Бердиева, Т. Моделҳои истилоҳсозии забони тоҷикӣ [Матн] Т. Бердиева // Мактаби советӣ. – 1980. – №10. – С. 22-24.
16. Бердиева, Т. Назарияи иқтибос [Матн] / Т. Бердиева. – Душанбе, 1991. – 116 с.
17. Бобомуродов, Ш. Ҷамъи маъно дар фасоҳати гуфтори ӯст [Матн] / Ш. Бобомуродов. – Душанбе: Эр-граф, 2012. – 241 с.
18. Бобомуродов, Ш., Хусусиятҳои морфологии забони ҳуҷҷатҳои меъёриву ҳуқуқии соҳаи маориф [Матн] / Ш. Бобомуродов. – Душанбе, 2014. – 143 с.
19. Бузургзода, Л., Ниёзмӯҳаммадов Б. Грамматикаи забони тоҷикӣ [Матн] / Л.Бузургзода, Б. Ниёзмӯҳаммадов. – Сталинобод, 1941. – 220 с.
20. Бурдин, С.М. Роль Ломоносова в создании естественно-научных терминов в русском литературном языке [Текст] / С.М. Бурдин. – М., 1952. – 48 с.
21. Бухоризода, А.Л. Баъзе масъалаҳои терминологияи забони тоҷикӣ [Матн] А.Л. Бухоризода // Маориф ва маданият. – 24.06.1961. – №76. – С. 3.
22. Ваҳҳобов, Т. Анҷумани аввали илмӣ-забоншиносии тоҷик ва баъзе масъалаҳои истилоҳот [Матн] / Т. Ваҳҳобов // Маҷмуаи мақолаҳои Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ «Танзим ва корбурди истилоҳот дар забони давлатӣ». – Душанбе: Ирфон, 2014. – С. 58-66.
23. Виноградов, В.В. Вступительная слова на Всесоюзном терминологическом совещании [Текст] / В.В. Виноградов // Вопросы терминологии. – М., 1961. – С. 8-14.
24. Виноградов, В.В. Лексикология и лексикография. Избранные труды. [Текст] / В.В. Виноградов. – М.: Наука, 1977. – 310 с.
25. Володина, М.Н. Термин как средство специальной информации [Текст] / М.Н. Володина. – М.: Изд-во МГУ, 1996. – 80 с.
26. Ғафуров, Б. Тоҷикон [Матн] / Б. Ғафуров. – Душанбе, 2020. – 975 с.

27. Гаффоров, Р., Вазъи кунунии истилоҳоти забоншиносии тоҷик ва лузуми такмили он [Матн] / Р. Гаффоров // Ахбори Академияи фанҳои РСС Тоҷикистон. Серияи шарқшиносӣ, таърих, филология, – 1991. – №4, – С. 34-39.
28. Гаффоров, Р., Ҳошимов, С., Камолиддинов, Б. Услубшиносӣ. Китоби дарсӣ барои синфҳои 10-11. [Матн] / Р. Гаффоров, С. Ҳошимов, Б. Камолиддинов. – Душанбе: Маориф, 1995. – 191 с.
29. Герд, А.С. Проблемы становления и унификации научной терминологии [Текст] / А.С. Герд // Вопросы языкознания. – 1971. – Вып. 1. – С. 14–22.
30. 172. Герд, А.С. Основы научно-технической лексикографии [Текст] / А.С. Герд. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1986. – 69 с.
31. Головин, Б.Н. Лингвистические основы учения о терминах [Текст] / Б.Н. Головин, Р.Ю. Кобрин. – М.: Высшая школа, 1987. – 104 с.
32. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик [Матн]. Ҷ. 1. – Душанбе: Дониш, 1985. – 356 с.
33. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик [Матн]. Ҷ. 2. – Душанбе: Дониш, 1987. – 350 с.
34. Григорян, А.А. Синонимия терминов делопроизводства [Текст] / А.А. Григорян // Динамика языковых и культурных процессов в современной России. Материалы III Конгресса РОПРЯЛ. Санкт-Петербург, 10-13 октября 2012. Изд. дом: МИРС, 2012. – С. 273-277.
35. Григорян, А.А. Полисемия терминов делопроизводства [Текст] / А. А. Григорян // Научно-исследовательская деятельность в классическом университете. – Иваново: Иван. гос. ун-т, 2013. – С. 147-153.
36. Григорян, А.А. Терминология современного делопроизводства (исторический, системный и лексикографический аспекты) [Текст] / А.А. Григорян. Диссертация. Иваново, 2016. – 292 с.
37. Давлатов, О. Хусусияти оморфемавии суффиксҳои -ак (-як) ва -акӣ (-якӣ) [Матн] / О. Давлатов // Мактаби советӣ, – 1990.– №8. – С. 18-21.

38. Давлатов, О. Аз сермаъной ба амал омадани омонимия ва фарқи омонимия аз калимаҳои сермаъно [Матн] / О. Давлатов // Маърифат, – 1991. – №10. – С. 12-17.
39. Даниленко, В.П. Русская терминология: опыт лингвистического описания [Текст] / В.П. Даниленко. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
40. Даниленко, В.П. Как создаются термины [Текст] / В.П. Даниленко // Русская речь. – 1991. – №2. – С. 57–64.
41. Дехотӣ, А. Куллиёт. Ҷ. 5 [Матн] / А. Дехотӣ. – Душанбе: Ирфон, 1966. – 472 с.
42. Джураев, Т.К. Отраслевая техническая терминология современного таджикского языка (в сопоставлении с русским, персидским и дари) (Диссертация) [Текст] / Т.К. Джураев. – Душанбе, 2010. – 328 с.
43. Диловаров, М., Курбонов, С. Хуччатнигорӣ [Матн] / М. Диловаров, С. Курбонов. – Душанбе: Эр-граф, 2012. – 120.
44. Добсон, Энн. Как писать деловые письма [Текст] / Э. Добсон; Пер. с англ. Н. Чистяковой. – 2-е изд. – Челябинск: Урал LTD, 1998. – 292 с.
45. Егоров, В.П., Слиньков, А.П. Конфиденциальное делопроизводство [Текст] / В.П. Егоров, А.П. Слиньков. – М., 2015. – 178 с.
46. Ёрзод, Ҳ. Дастури санаднигорӣ [Матн] / Ҳ. Ёрзод. – Душанбе, 2007, – 123 с.
47. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Лексикология, фонетика ва морфология [Матн]. Ҷ. 1. – Душанбе: Ирфон, 1973. – 452 с.
48. Забон–ҳастии миллат (маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявии «Масъалаҳои лингвистии хуччатнигорӣ муосир») [Матн]. – Душанбе, 2021. – 233 с.
49. Зеҳнӣ, Т. Аз таърихи лексикаи забони тоҷикӣ [Матн] / Т. Зеҳнӣ. – Душанбе: Дониш, 1987. – 235 с.
50. Зеҳнӣ, Т. Фикри ман дар бораи забони ҷопагӣ [Матн] / Т. Зеҳнӣ // Забон ва худшиносии миллӣ. – Душанбе, 2007. – С. 52-64.

51. Искандаров, Ҳ., Қаландаров, А. Корғузори ва ҳуҷҷатнигорӣ [Матн] / Ҳ. Искандаров, А. Қаландаров. – Душанбе, 2007. – 123 с.
52. Кабиров, Ш. Андешаҳо перомуни шеваи нигориш дар матбуоти муосир [Матн] / Ш. Кабиров // Маҷмуаи мақолаҳои Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ «Танзим ва қорбурди истилоҳот дар забони давлатӣ». – Душанбе: Ирфон, 2014. – С. 40-43.
53. Калонтаров, Я.И. Масъалаҳои терминологияи тоҷикии илмӣ ва ҷамъиятӣ-сиёсӣ аз нуқтаи назари таълимоти рафиқ Сталин оид ба забон [Матн] Я. Калонтаров // Мактаби советӣ. – 1952. – № 7. – С. 34-42.
54. Калонтаров, Я.И. Развитие таджикской лексикографии [Текст] / Я.И. Калонтаров // Изв. АН Тадж. ССР. – 1952. – № 1. – С. 16-21.
55. Калонтаров, Я.И. Вопросы терминологии в Таджикской ССР. В кн. Вопросы терминологии союзных республик [Текст] / Я. Калонтаров – // М.: Наука, 1970. – С. 17-56.
56. Калонтаров, Я.И. Принципиҳои асосии терминологияи забони тоҷикӣ [Матн] / Я.И. Калонтаров. – Душанбе: Дониш, 1971. – 103 с.
57. Камолиддинов Б. Услубиносии [Матн] / Б. Камолиддинов. – Душанбе: Ирфон, 1973. – 115 с.
58. Кириленко, Н.П. Функционирование научно-технических терминов в газетных текстах [Текст] / Н.П. Кириленко. – М, 1985. – 186 с.
59. Кияк, Т.Р. Лингвистические аспекты терминоведения [Текст] / Т.Р. Кияк. – Киев: УМКВО, 1989. – 104 с.
60. Климовицкий, Я. А. Некоторые вопросы развития и методологии терминологических работ в СССР [Текст] / А. Реформатский, Я.А. Климовицкий. – М., 1967. – 65 с.
61. Ковалев, А.А., Шарбатов, Г.Ш. Учебник арабского языка [Текст] / А. А. Ковалев., Г. Ш. Шарбатов. – М., 1960. – 687 с.
62. Кузнецова, Т.В. Делопроизводство [Текст] / Т.В. Кузнецова. М., – 2003. – 408 с.

63. Куняев, Н.Н. Документоведение [Текст]: учебное пособие / Н.Н. Куняев. – М: Логос, 2008. – 352 с.
64. Кушнерук, С.П. Современный документный текст: Создание и исследование [Текст] / С.П. Кушнерук. – М., 2009. – 191 с.
65. Кушнерук, С.П. Документная лингвистика [Текст] / С.П. Кушнерук. – М., 2010. – 270 с.
66. Қодирӣ, С. Истилоҳ сахҳ ва кӯтоҳ бошад [Матн] / С. Қодирӣ // Садои Шарқ. – 1974. – № 2. – С. 72-79.
67. Қодиров, Б. Коргузорӣ ва дафтардорӣ [Матн] / Б. Қодиров. – Хучанд, 2000. – 270 с.
68. Қосимов, У., Ҳочиев, А., Зайниддинов, М., Исмоилов, Т., Олимов, Ф. Дастури мухтасари коргузорӣ (русӣ - тоҷикӣ) [Матн] / У. Қосимов, А. Ҳочиев, М. Зайниддинов, Т. Исмоилов, Ф. Олимов. – Душанбе, 2003. – 80 с.
69. Қосимова, М. Баъзе мулоҳизаҳо оид ба истилоҳоти забоншиносии пешин [Матн] / М. Қосимова // Паёми Донишгоҳ, забоншиносӣ. Душанбе. – 1990. – №1. – С. 30-35.
70. Қосимова, М.Н. Мухтасар оид ба истилоҳоти забоншиносии пешини тоҷик [Матн] / М.Н. Қосимова. – Душанбе, 2003. – 112 с.
71. Қосимова, М.Н. Истилоҳоти қадимаи тоҷикӣ [Матн] / М.Н. Қосимова. – Душанбе, 2007. – 170 с.
72. Қосимова, М.Н. Чор унсур: маъниофаринӣ, калимасозӣ (дар асоси маводи «Маснавии маънавӣ») [Матн] / М.Н. Қосимова. – Душанбе, 2007. – 265 с.
73. Лейчик, В.М. Лингвистические проблемы терминологии и научно-технический перевод [Текст] / В.М. Лейчик, С.Д. Шелов. – М.: ВЦП, 1989. – 40 с.
74. Лившиц, В.А. Согдийские документы с горы Муг. Юридические документы и письма [Текст] / В.А. Лившиц. – М., 1962. – 222 с.
75. Локтионова, Н. М. Лексика-семантическая характеристика термина [Текст] / Н. М. Локтионова. – Ростов-на Дону, 2001. – 176 с.

76. Лотте, Д. С. Некоторые принципиальные вопросы отбора и построения научно-технических терминов [Текст] / Д. С. Лотте. – М: Наука, 1941. – 24 с.
77. Лотте, Д. С. Основы построения научно-технической терминологии [Текст] / Д. С. Лотте. – М.: Наука, 1969. – 158 с.
78. Лотте, Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов [Текст] / Д. С. Лотте. – М.: Наука, 1982. – 25 с.
79. Лохутӣ, А. Номаҳо [Матн] / А. Лохутӣ. – Душанбе: Адиб, 2004. – 112 с.
80. Матробиён, С.Қ., Усмонова, М.Н., Ғуломалиева, Р.Қ. Забони тоҷикӣ [Матн] С.Қ. Матробиён, М.Н. Усмонова, Р.Қ. Ғуломалиева. – Душанбе, 2024. – 319 с.
81. Мачидов, Ҳ. Забони адабии муосири тоҷик. Луғатшиносӣ [Матн] / Ҳ. Мачидов. – Душанбе, 2007. – Ҷ.1. – 242 с.
82. Маъсумӣ, Н. Очеркҳо оид ба инкишофи забони адабии тоҷик [Матн] / Н. Маъсумӣ. – Сталинобод: Нашрдавтоҷик., 1959. – 296 с.
83. Маъсумӣ, Н., Гаффоров, Р. Национальные и интернациональные факторы в формировании и развитии терминологии современного таджикского литературного языка [Текст] / Н. Маъсумӣ, Р. Гаффоров // Национальное и интернациональное в литературе, фольклоре и языке. – Кишинёв, 1971. – С. 286-294.
84. Меликов, У. Баъзе омилҳои истилоҳоти ҳуқуқӣ [Матн] / У. Меликов // Маҷмуаи мақолаҳои Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ «Танзим ва корбурди истилоҳот дар забони давлатӣ». – Душанбе: Ирфон, 2014. – С. 102-108.
85. Мирзо, Ҳ. С. Истилоҳоти илмӣ «Китоб-ут-тафҳим»-и Абурайҳони Берунӣ [Матн] / Ҳ. С. Мирзо. – Душанбе: Дониш, 2003. – 168 с.
86. Мирзо, Ҳ. С. Ташаккули истилоҳоти тиббии форсии тоҷикӣ [Матн] / Ҳ. С. Мирзо // Паёми Донишгоҳи давлатии миллии Тоҷикистон. – 2007. – №5. – С. 18-25.

87. Мирзо, Ҳ. С. Ташаккул ва тақомули истилоҳоти илмӣи форсӣ-тоҷикӣ (дар заминаи осори илмӣи асрҳои IX–XI) [Матн] / Ҳ. С. Мирзо. – Душанбе: Дониш, 2008. – 334 с.
88. Мирзо, Ҳ. С. Истилоҳшиносӣ ва истилоҳнигорӣи тоҷикӣ [Матн] / Ҳ. С. Мирзо. – Душанбе, 2019. – 193 с.
89. Мисбоҳиддини, Н. Таърих ва назарияи номанигорӣ [Матн] / Н. Мисбоҳиддин. – Душанбе, 2009. – 137 с.
90. Мисбоҳиддини, Н. Нома ва номанигорӣ [Матн] / Н. Мисбоҳиддин. – Душанбе: Сино, 2013. – 276 с.
91. Музофиршоев, М. Наввожаҳо ва усули тавлиди онҳо дар забони адабии муосири тоҷикӣ [Текст] / М. Музофиршоев, Душанбе: Эр-граф, 2013. – 171 с.
92. Муродов, М. Луғати мухтасари истилоҳот ва мафҳумҳои рӯзноманигорӣ [Матн] / М. Муродов. – Душанбе: Шучоӣён, 2011. – 146 с.
93. Муҳаммадиев, М. Принсипҳои асосии калимасозии забони тоҷикӣ [Матн] / М. Муҳаммадиев // Масъалаҳои забони тоҷикӣ. – Душанбе, 1967. – С. 37-45.
94. Муҳаммадиев, М., Талбакова, Ҳ., Нурмуҳаммадов, Ю. Лексикаи забони адабии тоҷик [Матн] / М. Муҳаммадиев, Ҳ. Талбакова, Ю. Нурмуҳаммадов. – Душанбе: ДДМТ, 1997. – 192 с.
95. Назарзода, С. Забон ва истилоҳот (Андешаҳо дар атрофи забони тоҷикӣ ва ташаккули истилоҳот) [Матн] / С. Назарзода. – Душанбе: Дониш, 2003. – 148 с.
96. Назарзода, С. Ташаккули истилоҳоти иҷтимоӣ-сиёсии забони тоҷикӣ дар садаи XX [Матн] / С. Назарзода. – Душанбе: Дониш, 2004. – 302 с.
97. Назарзода, С. Забон ва ваҳдати миллӣ [Матн] / С. Назарзода. – Душанбе, 2007. – 105 с.
98. Назарзода, С. Истилоҳоти забони тоҷикӣ: таърих, гаройиш ва дурнамо [Матн] / С. Назарзода. – Душанбе, 2014. – 370 с.

99. Насруллоев, М., Бобомуродов, Ш., Ҳуҷҷатнигорӣ муосир [Матн] / М. Насруллоев, Ш. Бобомуродов. – Душанбе, 2017. – 143 с.
100. Ниёзи, Ш. Глагол. Грамматика таджикского языка [Текст] / Ш. Ниёзи. – Сталинабад: Таджгосиздат, 1956. – Ч. 1. – 48 с
101. Ниёзмӯҳаммадов, Б., Бухоризода, А.Л., Калонтаров, Я.И. О терминологической работе в Таджикистане [Текст] / Б. Ниёзмӯҳаммадов, А.Л. Бухоризода, Я.И. Калонтаров // Сб.: Вопросы терминологии. – М., 1961. – С. 3-25.
102. Низомӣ, Арузии Самарқандӣ. Чаҳор мақола [Матн] / А. С. Низомӣ. – Хучанд, Ношир, 2015. – 192 с.
103. Низомова, С.Ф. Калимасозии пасвандҳо дар забони адабии тоҷикӣ [Матн] / С.Ф. Низомова. – Душанбе, 2021. – 145 с.
104. Норматов, М. Муқаддимаи забоншиносӣ [Матн] / М. Норматов. – Душанбе: Матбуот, 2007. – 239 с.
105. Нуров, П. Фарҳанги мухтасари вожаҳои истилоҳӣ ва истилоҳбоби тоҷикӣ дар забони илмӣ ва техникаи тоҷикӣ [Матн] / П. Нуров. – Душанбе: Дониш, 2014. – 216 с.
106. Нуров, П. Истилоҳшиносӣ [Матн] / П. Нуров. – Душанбе, 2018. – 139 с.
107. Одинаев, Н., Олимова П. ва диг. Ҳуҷҷатнигорӣ [Матн] / Н. Одинаев, П. Олимова. – Душанбе, 2007. – 141 с.
108. Одинаев, Н., Олимова, П., Турсунова, М. Асосҳои коргузорӣ [Матн] / Н. Одинаев, П. Олимова. – Душанбе: Ирфон, 2015. – 140 с.
109. Отахонова, Х. Мукотибаи Садриддин Айнӣ ва Абулқосим Лоҳутӣ [Матн]. – Душанбе: Деваштич, 2003. – 140 с.
110. Офаридаев, Н. Ҳамгунсозӣ ва корбурди истилоҳот дар забони давлатӣ [Матн] / Н. Офаридаев // Маҷмуаи мақолаҳои Конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ «Танзим ва корбурди истилоҳот дар забони давлатӣ». – Душанбе: Ирфон, 2014. – С. 44-50.
111. Пейсиков, Л.С. Лексикология современного персидского языка [Текст] / Л.С. Пейсиков. – Издательство Московского университета, 1975. – 205 с.

112. Принципиҳои асосии терминологияи забони тоҷикӣ [Матн]. – Душанбе, 1971. – 62.
113. Расторгуева, В.С., Керимова, А.А. Система таджикского глагола [Текст] / В.С. Расторгуева, А.А. Керимова. – М.: Наука, 1964. – 292 с.
114. Расторгуева, В.С. Среднеперсидский язык [Текст] / В. С. Расторгуева. – М., 1966. – 121 с.
115. Рауфов, Ҳ. «Фарҳанги Ҷаҳонگیرӣ» ҳамчун сарчашмаи лексикографияи тоҷику форс [Матн] / Ҳ. Рауфов. – Душанбе: Дониш, 1973. – 192 с.
116. Рахманин, Л.В. Стилистика деловой речи и редактирование служебных документов [Текст] / Л.В. Рахманин. – М., 2015. – 256 с.
117. Раҳим, Ҳошим. Ба мо забони оммафаҳм даркор аст [Матн] / Р. Ҳошим // Забон ва худшиносии миллӣ. – Душанбе, 2007. – 234 с. – С. 42-51.
118. Реформатский, А. А. Термин как член лексической системы языка (1968) [Текст] / А. А. Реформатский // Татаринев В. А. История отечественного терминоведения. Классики терминоведения. Очерк и хрестоматия. – М.: Московский лицей, 1994. – С. 314-341. – 408 с.
119. Реформатский, А.А. Что такое термин и терминология [Текст] / А.А. Реформатский // Вопросы терминологии: материалы всесоюз. терминолог. совещ / АН СССР, Ин-т языкознания. – М., 1961. – С. 40-51.
120. Рогожин, М.Ю. Делопроизводство [Текст] / М.Ю. Рогожин. – М.: Изд-во Проспект, 2008. – 240 с.
121. Рустамов, Ш. Калимасозии исм дар забони адабии ҳозираи тоҷик [Матн] / Ш. Рустамов. – Душанбе: Ирфон, 1972. – 88 с.
122. Рустамов, Ш. Таснифоти ҳиссаҳои нутқ ва мавқеи исм [Матн] / Ш. Рустамов. – Душанбе: Ирфон, 1972. – 92 с.
123. Рустамов, Ш. Исм [Матн] / Ш. Рустамов. – Душанбе: Дониш, 1981. – 256 с.
124. Рустамов, Ш. Терминсозӣ кори саҳл нест [Матн] / Ш. Рустамов // «Забон ва замон». – Душанбе, 1981. – С. 124-126.
125. Рустамов, Ш. Мақоми забон [Матн] / Ш. Рустамов. – Душанбе: 1996. – 304 с.

126. Саидризо, Ализодаи Самарқандӣ. Сарфу наҳви тоҷикӣ [Матн] / А.С. Самарқандӣ. – Душанбе, 2010. – 188 с.
127. Сайдалиев, Х.А., Ҳусейнов, У.С. Коргузорӣ [Матн] / Х.А. Сайдалиев, У.С. Ҳусейнов. – Душанбе, 2021. – 108 с.
128. Саймиддинов, Д. Истилоҳоти идории замони Сосониён [Матн] / Д. Саймиддинов. – Душанбе, 1995. – 68 с.
129. Саймиддинов, Д. Вожашиносии забони форсии миёна [Матн] / Д. Саймиддинов. – Душанбе, 2001. – 310 с.
130. Саймиддинов, Д. Пажӯҳишҳои забоншиносӣ [Матн] / Д. Саймиддинов. – Душанбе, 2013. – 208 с.
131. Сатторзода, А., Лузуми ҳамгун сохтани истилоҳот дар забони форсӣ (дарӣ ва тоҷикӣ) [Матн] / А. Сатторзода // Ахбори Академияи фанҳои РСС Тоҷикистон. Серияи шарқшиносӣ, таърих, филология, 1991. – №4, – С. 10-13.
132. Семехинин, В.В. Кадровый документооборот [Текст] / В.В. Семехинин. – 2017, – 162 с.
133. Сиев, Б. Очерк доир ба таърихи феъли забони адабии тоҷик [Матн] / Б. Сиев. – Душанбе, 1968. – 164 с.
134. Словарь иностранных слов [Текст]. – М.: Русский язык, 1987. – 608 с.
135. Сулаймонов, С. Формирование терминологии таджикской философии: на материале «Донишнаме» Ибн Сины [Текст] / С. Сулаймонов. – Душанбе: Дониш, 1997. – 97 с.
136. Суперанская, А. В., Подольская, Н. В., Васильева, Н. В. Общая терминология. Вопросы теории [Текст] / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 248 с.
137. Танзим ва корбурди истилоҳот дар забони давлатӣ [Матн]. – Душанбе: Ирфон, 2014. – 128 с.
138. Тоҳиров, И.Г., Анзорова, Т.А. Асосҳои коргузорӣ [Матн] / И.Г. Тоҳиров, Т.А. Анзорова. – Душанбе, 2002. – 195 с.

139. Тоҳирова, К. Лексикаи забони адабии ҳозираи тоҷик (материалҳо) [Матн] / К. Тоҳирова. – Душанбе: Ирфон, 1967. – 86 с.
140. Тӯраҳасанов, Қ. Меъёрҳои истилоҳгузинӣ [Матн] / Қ. Тӯраҳасанов. // Паёми Донишгоҳи миллӣ (маҷаллаи илмӣ). – Душанбе, 2004. – №2. – С. 19-21.
141. Турахасанов, К.Ш. Формирование таджикской медицинской терминологии (на материале первоисточников медицинского наследия IX-XI вв.). Автореф. дис. док. филол. наук [Текст] / К.Ш. Турахасанов. – Душанбе, 2022. – 49 с.
142. Установаи терминологияи забони тоҷикӣ [Матн] // Тоҷикистони сурх. – 1936. – №181. – 8-уми август.
143. Фатҳуллоев, С. Баъзе мулоҳизаҳо дар бораи номгузорӣ [Матн] / С. Фатҳуллоев // Забон ва ҷомеа. – Душанбе, 2006. – С. 118-125.
144. Хаитова, Ш.И. Лингвистические и функциональные особенности отраслевой терминологии таджикского языка XI–XII вв [Текст] / Ш.И. Хаитова. Диссертация, – Душанбе, 2014. – 351 с.
145. Халидов, Б.З. Учебник арабского языка [Текст] / Б.З. Халидов. – Ташкент: Учитель, 1965. – 656 с.
146. Хушенова, С.В. Изафетные фразеологические единицы таджикского языка [Текст] / С.В. Хушенова. – Душанбе: Дониш, 1971. – 190 с.
147. Хаютин, А.Д. Термин, терминология, номенклатура / А. Д. Хаютин. – Самарканд: Самаркандский государственный университет, 1972. – 129 с.
148. Ҳусейнов, Х. «Забон ва услуби «Одина»-и С. Айнӣ» [Матн] / Х. Ҳусейнов. – Душанбе: Ирфон, 1973. – 256 с.
149. Шакурӣ, М. Истилоҳот ва забони миллӣ [Матн] / М. Шакурӣ // Садои Шарқ, – №2. 1994. – С. 3-19.
150. Шакурӣ, М. Инсонгароии омӯзиш ва забони миллӣ [Матн] / М. Шакурӣ. – Душанбе, 2002. – 148 с.
151. Шакурӣ, М. Сарнавишти забони форсии тоҷикии Фарорӯд дар садаи бист [Матн] / М. Шакурӣ. – Душанбе: Адиб, 2003. – 98 с.

152. Шакурӣ, М. Забони миллӣ ва ҷаҳонгарой [Матн] / М. Шукуров. – Душанбе: Деваштич, 2009. – 220 с.
153. Шарофов, Н. Баъзе хусусиятҳои калимаҳои интернационалистӣ // Баъзе масъалаҳои забоншиносии тоҷик [Матн] / Н. А. Шарофов. – Душанбе, 1964. – С. 47-52.
154. Шаропов, Н.О. Инкишофи лексикаи забони адабии тоҷик бо терминҳои ҳарбӣ [Матн] / Н.О. Шаропов. – Душанбе: Дониш, 1970. – 191 с.
155. Шаропов, Н.О. Калимаҳои русӣ-интернационалӣ дар забони адабии тоҷик [Матн] / Н.О. Шаропов. – Душанбе: Дониш, 1972. – 170 с.
156. Шаропов, Н. Сохта шудани калимаю терминҳои нав ба воситаи калка [Матн] / Н. Шаропов // Мактаби советӣ. – 1980. – №3. – С. 14-17.
157. Шаропов, Н. Пути развития лексики современного таджикского литературного языка [Текст] / Н. Шаропов. – Душанбе: Дониш, 1988. – 125 с.
158. Шаропов, Н.О., Ҷӯраев Т.Қ. Лексикаи касбу ҳунар – сарчашмаи терминология техникии тоҷик [Матн] / Н.О. Шаропов, Т.Қ. Ҷӯраев. – Душанбе: Дониш, 1991. – 92 с.
159. Шарофзода, Н. Оид ба инкишофи терминологияи тоҷик [Матн] / Н. Шарофзода // Ҳаёти нав. – №6. – 15. 01. 1976. – С. 4.
160. Шарофиддини, Рустам. Давлати Сомониён ва забони адабии тоҷик [Матн] / Р. Шарофиддин. – Душанбе, 1999. – 176 с.
161. Шокиров, Т.С. Истилоҳоти ҳуқуқшиносии тоисломӣ дар забони тоҷикӣ [Матн] / Т.С. Шокиров. – Хучанд, 2008. – 118 с.
162. Шокиров, Т. Истилоҳ, истилоҳшиносӣ ва мушкилоти он дар забони тоҷикӣ [Матн] / Т. Ваҳҳобов // Маҷмуаи мақолаҳои Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ «Танзим ва корбурди истилоҳот дар забони давлатӣ». – Душанбе: Ирфон, 2014. – С. 30-39.
163. Шукуров, М. Назаре ба таҳаввули принципҳои истилоҳсозии тоҷикӣ [Матн] / М. Шукуров // Ахбороти АФ РСС Тоҷикистон. Серияи шарҳшиносӣ, таърих, филология, 1991. – № 4. – С. 3-9.

164. Шукуров, М. Ҳар суҳан ҷоеву ҳар нукта мақоме дорад [Матн] / М. Шукуров. – Душанбе: Дониш, 1985. – 366 с.

II. Фарҳангҳо:

165. Амид, Ҳасан. Фарҳанги Амид [Матн] / Ҳасан Амид. – Техрон: Амири Кабир, 1273. – 1254 с.
166. Баранов, Х.К. Арабско-русский словарь [Текст] / Х.К. Баранов. – М.: Русский язык, 1985. – 944 с.
167. Доро, Начот. Фарҳанги Доро [Матн] / Н. Доро. – Душанбе: Пайванд, 2012. – 599 с.
168. Луғати русӣ-тоҷикӣ [Матн]. – М.: Русский язык, 1985. – 1280 с.
169. Луғати тафсирии калимаҳои русӣ-интернационалӣ [Матн]. – Душанбе, 1984. – 376 с.
170. Муҳаммад, Ғиёсуддин. Ғиёс-ул-луғот (таҳияи А. Нуров), Ҷ.1. [Матн] / Ғиёсуддин М. – Душанбе: Адиб, 1987. – 480 с.
171. Муҳаммад, Ғиёсуддин. Ғиёс-ул-луғот (таҳияи А. Нуров), Ҷ.2. [Матн] / Ғиёсуддин М. – Душанбе: Адиб, 1988. – 416 с.
172. Муҳаммад, Ғиёсуддин. Ғиёс-ул-луғот, Ҷ.3. [Матн] / Ғиёсуддин М. – Душанбе: Адиб, 1989. – 304 с.
173. Муҳаммадхусайни, Бурҳон. Бурҳони қотеъ, Ҷ.1, [Матн] / Бурҳон М. – Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с.
174. Муҳаммадхусайни, Бурҳон. Бурҳони қотеъ, Ҷ. 3. [Матн] / Бурҳон М. – Душанбе: Адиб, 2014. – 398 с.
175. Назарзода, С. Фарҳанги мухтасари истилоҳоти коргузорӣ (русӣ-тоҷикӣ) [Матн] / С. Назарзода. – Душанбе: Симурғ, 1993. – 121 с.
176. Назарзода, С. Фарҳанги мухтасари истилоҳоти коргузорӣ (англисӣ-русӣ-тоҷикӣ-форсӣ) [Матн] / С. Назарзода. – Душанбе, 2005. – 143 с.
177. Назарзода, С. Фарҳанги мухтасари истилоҳоти иҷтимоӣ ва сиёсӣ [Матн] / С. Назарзода. – Душанбе, 2006. – 192 с.
178. Нуров, А. Фарҳанги ашъори Рӯдакӣ [Матн] / А. Нуров. – Душанбе: Маориф, 1990. – 368 с.

179. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ. 1. [Матн] / Дар зери таҳрири М.Ш. Шукуров, В.А. Капранов, Р. Ҳошим, Н.А. Маъсумӣ. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 952 с.
180. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ. 2. [Матн] / Дар зери таҳрири М.Ш. Шукуров, В.А. Капранов, Р. Ҳошим, Н.А. Маъсумӣ. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 949 с.
181. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ.1. (Нашри дуввум) [Матн]. – Душанбе, 2010. – 996 с.
182. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷ.2. (Нашри дуввум) [Матн]. – Душанбе, 2010. – 1096 с.
183. Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқ [Матн]. – Душанбе, 2009. – 614 с.
184. Фарҳанги мухтасар (таҳияи И. Ализода) [Матн]. – Душанбе: Адиб, 1992. – 493 с.
185. Фарҳанги тоҷикӣ ба русӣ. Ҷ.1. [Матн]. – Душанбе: Деваштич, 2004. – 388 с.
186. Ҳусейнов, Х., Шукурова, К. Луғати терминҳои забоншиносӣ [Матн] / Х. Ҳусейнов, К. Шукурова. – Душанбе: Маориф, 1983. – 256 с.
187. Ҷӯраев, Ғ., Фатҳуллоев, С. Луғати калима ва истилоҳоти нав [Матн] / Ғ. Ҷӯраев, С. Фатҳуллоев. – Душанбе: Ирфон, 2003. – 190 с.

III. Сарчашмаҳо:

188. Айнӣ, С. Ёддоштҳо. Иборат аз як китоб [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе: Сарредаксияи илмӣ Энсиклопедияи миллии тоҷик, 2009. – 680 с.
189. Айнӣ, С. Марги судхӯр [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе: Адиб, 2015. – 220 с.
190. Айнӣ, С. Ғуломон [Матн] / С. Айнӣ. – Душанбе, 2019. – 488 с.
191. Асноди додрасии тафтишоти пешакӣ [Матн]. – Душанбе: Дониш, 1994. – 224 с.
192. Дастури методӣ оид ба тартиби пур кардани бланкҳои САҲШ [Матн]. – Душанбе, 2010. – 390 с.
193. Раҳимов, М.З., Таиров, С.С. Санадҳои ҳуқуқӣ доир ба чараёни фаъолияти касбӣ дар Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии

Тоҷикистон [Матн] / М.З. Раҳимов, С.С. Таиров. – Душанбе: Эр-граф, 2012, – 79 с.

194. Санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳаи хизмати давлатӣ (Наشري шашум) [Матн]. – Душанбе: Полиграф групп, 2021. – 543 с.
195. Соҳибов, М., Бобохонов, Ф., Бобоев, Ф., Фарангиси С., Насриддинов И., Тафсири қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хусусигардониҳои фонди манзил дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» [Матн]. – Душанбе, 2020. – 102 с.
196. Табаров, Н.А., Ғуломов, О. Ғ. Хуччатнигорӣ дар фаъолияти судҳои иқтисодӣ [Матн] / Н.А. Табаров, О. Ғ. Ғуломов. – Душанбе, 2004. – 216 с.
197. Улуғзода, С. Ривояти суғдӣ [Матн] / С. Улуғзода. – Душанбе: Адиб, 2012. – 200 с.
198. Улуғзода, С., Восеъ. Ахтарони адаб, Ҷ. 45. [Матн] / С. Улуғзода. – Душанбе: Адиб, 2020. – 480 с.
199. Ҳомидов, Р. Низомнома ва дастурамалҳои вазифавии раёсат, шӯба ва бахшҳои дастгоҳи марказии вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе, 2008, – 283 с.
200. Шарифов, З., Гулмадов, Ф., Ҳайдаров, А., Мирзоев, Б., Раҳмонов, Ш., Юлдошева, Д. Маҷмуи хуччатҳои меъёрию ҳуқуқӣ [Матн] / З. Шарифов, Ф. Гулмадов, А. Ҳайдаров, Б. Мирзоев, Ш. Раҳмонов, Д. Юлдошева. – Душанбе, 2008. – 237 с.

IV. Манбаҳои интернетӣ:

201. Эмомалӣ Раҳмон. Суханронӣ ба муносибати Рӯзи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (05.10.2010) <https://president.tj/event/speeches/96> (2025)
202. <https://mmk.tj/legislation> (2024)

Б) РЀЙХАТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАЌАИ ИЛМӢ ДОИР БА МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

I. Таълифоти муаллиф дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи

Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон:

- [1-М]. Давлатов, И. А. Назаре ба таърихи сарнавишти баъзе истилоҳоти забони тоҷикӣ [Матн] / И. А. Давлатов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2015. – №4/10. – С. 129-132.
- [2-М]. Давлатов, И. А. Истилоҳоти маъмурӣ-корғузурӣ ва нақши он дар низоми истилоҳоти забони тоҷикӣ [Матн] / И. А. Давлатов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2016. – №4/2. – С. 19-21.
- [3-М]. Давлатов, И. А. Нақши пасвандҳо дар сохтани истилоҳоти маъмурию корғузурӣ [Матн] / И. А. Давлатов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2019. – №2. – С. 72-77.
- [4-М]. Давлатов, И. А. Хусусиятҳои маъноии истилоҳоти маъмурию корғузурӣ [Матн] / И. А. Давлатов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2019. – №3. – С. 75-81.
- [5-М]. Давлатов, И. А. Ҷанбаҳои маъноии истилоҳоти маъмулии иқтибосӣ дар матни қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / И. А. Давлатов // Паёми Донишгоҳи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ, таърих. – Душанбе, 2023. – №2 [50]. – С. 40-45.
- [6-М]. Давлатов, И. А. Корбурди муродифот дар истилоҳоти маъмурию корғузурӣ [Матн] / И. А. Давлатов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2023. – №7. – С. 108-115.

II. Мақолаҳои муаллиф дар маҷмуаҳо ва нашрияҳои дигари илмӣ:

- [7-М]. Давлатов, И. А., Абдурахмонова, М. Баъзе мулоҳизаҳо дар атрофи истилоҳоти маъмурӣ-корғузурӣ [Матн] / И. А. Давлатов, М. Абдурахмонова // Масъалаи вожагузинӣ ва истилоҳоти забони тоҷикӣ-

форсӣ. Маводи конференсияи байналмилалӣ (Душанбе, 27.07.2015). – Душанбе, 2016. – С. 68-74.

- [8-М]. Давлатов, И. А. Мухтасари хусусияти маъноии истилоҳоти маъмулию маъмурии туркӣ ва туркӣ-муғулӣ дар забони тоҷикӣ [Матн] / И. А. Давлатов // Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи байналмилалӣ илмӣ амалӣ дар мавзӯи «Густариши равободии адабию фарҳангии Тоҷикистон ва Ёзбекистон: ҳолат ва дурнамо» (Душанбе: ДДЗТ ба номи С. Улуғзода, 30.11.2021 – 01.12.2021). – Душанбе, 2021. – С. 124-129.
- [9-М]. Давлатов, И. А. Мавқеи пешвандҳо дар ташаккули истилоҳоти маъмурию коргузорӣ [Матн] / И. А. Давлатов // Маводи конференсияи илмӣ-амалӣ таҳти унвони «Таҳқиқи масъалаҳои муҳимми илмҳои гуманитарӣ, ҷомеашиносӣ ва дақиқ дар шароити бисёрфарҳангии таҳсилот» (Душанбе: ДДЗТ ба номи С. Улуғзода, 11.04.2022 – 16.04.2022). – Душанбе, 2022. – С. 14-17.
- [10-М]. Давлатов, И. А. Шарҳи маъноии истилоҳоти бахши маъмуриву коргузорӣ дар забони адабии тоҷик [Матн] / И. А. Давлатов // Маводи конференсияи илмӣ-амалӣ таҳти унвони «Самтҳои афзалиятноки пажӯҳиши гуманитарӣ ва фанҳои дақиқ дар шароити ҷаҳонишавӣ» (Душанбе: ДБЗХТ ба номи С. Улуғзода, 22.04.2024 – 27.04.2024). – Душанбе, 2024. – С. 6-12.
- [11-М]. Давлатов, И. А. Нишонаҳои савтии истилоҳоти иқтибосии маъмурию коргузорӣ [Матн] / И. А. Давлатов // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ бахшида ба Рӯзи забони давлатӣ таҳти унвони «Забони тоҷикӣ дар арсаи паёмадҳои нав» (Душанбе: ДБЗХТ ба номи С. Улуғзода, 05.10.2024). – Душанбе, 2024. – С. 142-147.
- [12-М]. Давлатов, И. А. Мавқеи истилоҳоти иқтибосӣ дар низоми коргузорӣ [Матн] / И. А. Давлатов // Маҷмуаи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ таҳти унвони ««Шоҳнома»-и Абӯлқосим Фирдавсӣ ва ҳувияти миллӣ» (ДБЗХТ ба номи С. Улуғзода, 27-28.11.2024). – Душанбе, 2024. – С. 558-567.

[13-М]. Давлатов, И. А. Истилоҳоти содаву сохтаи маъмурию коргузорӣ ва дараҷаи корбурди он дар низоми коргузорӣ [Матн] / И. А. Давлатов // Маҷмуаи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Аҳаммияти омӯзиши забонҳои романӣ-германӣ дар раванди ҷаҳонишавӣ ва вазъи омӯзиши онҳо дар Тоҷикистон» (Душанбе: ДБЗХТ ба номи С. Улуғзода, 21.02.2025). – Душанбе, 2025. – С. 285-298.